

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:
Класичний приватний університет

Виходить 4 рази на рік

Засновано у 1998 році

ВИПУСК 82

Запоріжжя
Класичний приватний університет
2019

УДК 316.42(043)
ББК 60.5
С 54

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15340-3912Р від 22 червня 2009 р.

Редакційна колегія: **Бех В. П.**, д. філос. н., проф. (Київ); **Бондаренко О. В.**, д. філос. н., проф. (Запоріжжя); **Волович В. І.**, д. філос. н., проф. (Київ); **Воронкова В. Г.**, д. філос. н., проф. (Запоріжжя); **Євтух В. Б.**, д. і. н., проф., член-кор. НАНУ, заслужений діяч науки і техніки України (Київ); **Жоль К. К.**, д. філос. н., проф. (Київ); **Зоська Я. В.**, д. соц. н., проф. (Запоріжжя); **Катаєв С. Л.**, д. соц. н., проф. (Запоріжжя); **Коваль І. М.**, д. політ. н., проф. (Одеса); **Куценко О. Д.**, д. соц. н., проф. (Київ); **Лісеєнко О. В.**, д. соц. н., проф. (Одеса); **Лобанова А. С.**, д. соц. н., проф. (Кривий Ріг); **Марчук М. Г.**, д. філос. н., проф. (Чернівці); **Мартинюк І. О.**, д. соц. н., с. н. с. (Київ), **Огаренко В. М.**, д. н. держ. упр., проф. (Запоріжжя); **Огаренко Т. О.**, д. соц. н., проф. (Запоріжжя); **Онищук В. М.**, д. соц. н., проф. (Одеса); **Победа Н. О.**, д. філос. н., проф. (Одеса); **Подшивалкіна В. І.**, д. соц. н., проф. (Одеса); **Полторак В. А.**, д. філос. н., проф. (Запоріжжя); **Романенко Ю. В.**, д. соц. н., проф. (Київ); **Соболєва Н. І.**, д. соц. н., с. н. с. (Київ), **Судаков В. І.**, д. соц. н., проф. (Київ); **Таран В. О.**, д. філос. н., проф. (Запоріжжя); **Хижняк Л. М.**, д. соц. н., проф. (Харків); **Цимбалюк Н. М.**, д. соц. н., проф. (Київ); **Шавкун І. Г.**, д. філос. н., проф. (Запоріжжя); **Шапошнікова І. В.**, д. соц. н., проф. (Херсон), **Шуст Н. Б.**, д. соц. н., проф. (Київ); **Щербина В. В.**, д. соц. н., доц. (Запоріжжя); **Щербина В. М.**, д. соц. н., проф. (Запоріжжя); **Яковенко Ю. І.**, д. соц. н., проф. (Київ).

Іноземні члени редколегії: **Гіза Т.** (Республіка Польща); **Длугош П.** (Республіка Польща); **Солецкі С.** (Республіка Польща).

Голова редакційної ради: **Покатаєва О. В.** д. е. н., д. ю. н., проф.
Головний редактор: **Зоська Я. В.**, д. соц. н., проф.
Заступники: **Катаєв С. Л.**, д. соц. н., проф., **Стадник А. Г.**, к. соц. н.

Ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
протокол № 9 від 29 травня 2019 р.

Збірник наукових праць входить до переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт за напрямом «Соціологія», згідно з наказом МОН України від 21 грудня 2015 р. № 1328.

- Збірник наукових праць виходить 4 рази на рік.
- Робочі мови збірника: українська, російська, англійська.
- Редакція матеріали не повертає. Статті до друку підписують за рекомендацією вченої ради Класичного приватного університету.
- Редакція приймає матеріали від авторів у роздрукованому вигляді з обов'язковим електронним варіантом у форматі rtf.
- Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.
- При використанні матеріалів збірника посилання на «Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики» обов'язкове.
- Кожна наукова стаття, направлена до збірника, повинна мати такі елементи: назва рубрики, УДК, анотації англійською (2000 знаків), українською (500 знаків) та російською (500 знаків) та ключові слова (3–10 слів) українською, російською та англійською мовами, постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких покладено початок вирішенню цієї проблеми й на які орієнтується автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття; формулювання мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження й перспективи подальших розробок у цьому напрямі, Список використаної літератури за алфавітом, підпис автора і дата.
- Паперовий варіант, підписаний автором, ідентичний набраному в електронному варіанті, завірена рецензія доктора наук відповідного профілю (крім випадків, коли автор сам має науковий ступінь доктора наук), довідка про автора на окремому аркуші (прізвище, ім'я, по батькові повністю, відповідно до паспортних даних, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, адреса, телефони з кодом міста, e-mail) передаються відповідальному редакторові або надсилаються за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, КПУ, а. 312.
- Реквізити для оплати публікації будуть надіслані авторові на електронну пошту після схвалення рукопису редколегією.

Зміст

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ
ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ**

<i>К. А. Агаларова</i> РОЛЬ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ	6
<i>Л. П. Зеленкевич</i> ФАКТОР МЕНТАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА СЕЛІ	14
<i>Б. А. Ідрісов, Р. В. Склярів, А. О. Горушкіна</i> СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ТВАРИН (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ В МІСТІ МЕЛІТОПОЛЬ).....	25
<i>В. О. Коваль, Т. В. Довгаль</i> ДИСКУРСИВНЕ ПОЛЕ ПРАКТИК ЗОЖ, ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ Й СПОРТУ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПОЛІ СТУДЕНТІВ ЗВО.....	31
<i>Н. М. Лисиця, Г. В. Сорокіна</i> ТЕХНОЛОГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ РОБОТОДАВЦЯМИ ВИПУСКНИКІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	38
<i>О. Orlova</i> NEW THEATER TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE MODERN LEISURE INDUSTRY.....	48
<i>Р. І. Проданюк</i> ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ВЛАДИ В ТОТАЛІТАРНИХ СУСПІЛЬСТВАХ: СОЦІАЛЬНО-ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	56
<i>І. Svyatnenko</i> DETERMINANTS OF FINANCIAL-MINE DISTRIBUTION, GENDER SOCIALIZATION, GENDER-GENERATION AND GENICOCRATIA IN GENDER CULTURE OF UKRAINE.....	65
<i>О. М. Семікін, Г. О. Третьякова</i> СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ	74
<i>Н. М. Цимбалюк</i> ОСНОВНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЇ СПОРТУ	79
<i>І. П. Шепеленко</i> ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ТА ПРАКТИКИ МІГРАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОКОЛІННЯ МІЛЕНІАЛІВ. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ	88
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	
<i>Л. В. Афанасьєва, Р. В. Склярів, О. О. Марченко</i> ТУРИЗМ ЯК КАТАЛІЗАТОР РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСТ (НА ПРИКЛАДІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ М. МОЛОЧАНСЬК ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	96

<i>В. А. Бойко</i> СТИЛЬОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СПОЖИВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В АКТУАЛЬНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ.....	101
<i>Б. Б. Бондарець</i> СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ФАКТОРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЮРИДИЧНИЙ ТА СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ.....	109
<i>Н. І. Глебова, А. В. Орлов, Є. О. Марченко</i> КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА МЕНОНІТІВ МІСТА МОЛОЧАНСЬК ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗАПОРІЗЬКОГО ПРИАЗОВ'Я.....	115
<i>Л. Ф. Глинська, О. О. Пачина, А. В. Орлов</i> МІЖКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР БУТТЯ МІСЦЕВОГО СПІВТОВАРИСТВА.....	123
<i>К. О. Склярєнко</i> ДИСКУРСИВНІ СТРУКТУРИ ПОВСЯКДЕННОСТІ В АВТОБІОГРАФІЯХ ПОКОЛІНЬ: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	131
<i>Н. Ю. Кравченко</i> МОДЕЛЬ АДАПТАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДО УМОВ ТРАНЗИТИВНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	142
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	142

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ

УДК 378:316:37.091.2

К. А. АГАЛАРОВА

РОЛЬ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

У статті розглянуто роль виховання в системі освіти. Наголошено, що сутність виховання полягає в організації процесу соціалізації індивідів, зокрема, молодого покоління. Зазначено, що між вихователем і вихованцем складаються соціальні відносини, які базуються на певній нормативно-ціннісній системі й виявляються в різних формах. Проаналізовано теоретичні принципи та функції, за допомогою яких можна організувати процес виховання в навчальному закладі. Зроблено висновок, що виховання органічно пов'язане з навчанням, ці види діяльності взаємодоповнюють і взаємозбагачують один одного. Доведено, що в процесі освіти навчання повинно мати виховний характер, а виховання – містити в собі навчання.

Ключові поняття: виховання, освіта, виховний процес, виховна система.

Глобальні тенденції розвитку інформаційної цивілізації, так само як і загальнонаціональні потреби українського суспільства, пов'язані з його модернізацією, ставлять нові, незрівнянно вищі вимоги до якості освіти, тому що сучасний спеціаліст повинен не лише володіти професійними знаннями та формалізованими навичками, технологічними прийомами в тій або іншій сфері застосування своєї праці, а й бути здатним нестандартно, творчо, інноваційно мислити, якісно вдосконалювати виробничі, організаційні, управлінські та інші процеси й види трудової діяльності, що відповідають вимогам часу. І саме значна роль у формуванні високоосвіченої та культурної особистості належить освіті, яка за вдалої організації навчально-виховного процесу та управління ним здатна вирішити це питання.

Виховання є найважливішою функцією суспільства від часів виникнення людства. Без передачі історичного досвіду, традицій, цінностей від одного покоління іншому неможливий його подальший розвиток. Сучасні науки приділяють велику увагу питанням виховання, оскільки виховання впливає на становлення особистості індивіда. Ця проблематика є актуальною для кожного соціуму, зокрема сучасного, виступає предметом аналізу й вимагає своєї реалізації на практиці.

Становлення соціології освіти в Україні пов'язане з багатьма вченими-соціологами. Серед вітчизняних дослідників гідний внесок у соціологію освіти зробили В. І. Астахова, яка досліджує соціальні проблеми вищої школи; В. С. Бакіров, М. П. Лукашевич, Ю. О. Чернецький, які розглядають освіту як соціальний інститут; Л. М. Герасіна, Є. А. Подольська, які розкривають освіту як соціально-культурний процес; Ю. М. Комар, В. О. Лозовий, В. С. Журавський, у полі діяльності яких проблеми саморе-

алізації та самовиховання особистості в системі освіти; Н. Ф. Головатий, який зосереджує увагу на проблемах студентства як соціальної групи.

Виховання як соціальний феномен залежить від норм, правил, традицій, цінностей, що існують у суспільстві, які детермінують поведінку індивіда.

Мета статті – проаналізувати роль виховання в системі освіти.

Перші спроби розглянути виховання як соціальний феномен належать Е. Дюркгейму. Він зараховував виховання до соціальних фактів, згідно з якими індивід стає сприйнятливим до зовнішнього примусу, впливу.

Виховання є соціальним за своєю природою, його сутність полягає в організації процесу соціалізації індивідів, зокрема, молодого покоління.

Процес соціалізації відбувається складно, оскільки здійснюється постійне подолання конфлікту між мірою адаптації людини в суспільстві та ступенем її відокремлення, індивідуалізації. Баланс між адаптацією й відокремленням багато в чому залежить від виховання.

Зміст виховання може залежати й від того, у яких сферах громадського життя воно відбувається: навчальний заклад, підприємство тощо.

Тобто соціальне у формі виховання входить у різні суспільні відносини: економічні, політичні, релігійні, моральні – і виявляється у відповідних напрямках виховання: трудовому, політичному, релігійному, моральному тощо. Соціальний характер виховання підтверджується й тим, що цей процес відбувається у формі взаємодії між суб'єктом і об'єктом виховання, що спирається на певну систему норм, ідеалів, цінностей, які панують у суспільстві.

Ефективність виховного процесу є відображенням освіченості й культури суспільства.

Відносини між вихователем і вихованцем будуються на певній нормативно-ціннісній основі. Суспільні норми, правила, ціннісні орієнтації передаються тим, кого виховують за допомогою взаємодії з вихователями.

Виховні взаємодії можуть бути безпосередніми (наприклад, у ході навчальної лекції) й опосередкованими (між автором підручника та читачем, між творцями кінофільму й глядачами тощо) [1, с. 66].

Таким чином, між вихователем і вихованцем складаються соціальні відносини, які базуються на певній нормативно-ціннісній системі та виявляються в різних формах. Для підтримки виховних відносин суспільство включає їх у систему соціального контролю як одного із соціальних інститутів. Завдяки цьому поведінка індивідів відповідає нормам і цінностям, прийнятим у цьому суспільстві.

Виховання як соціальний інститут являє собою систему закладів, у яких інститути виконують роль вихователів, організують і регулюють поведінку вихованців.

Як соціальний інститут виховання має свою мету щодо організації виховного процесу в суспільстві. Йому властиві певні функції, які допомагають у досягненні цієї мети, а також відповідні установи й засоби (науково-дослідницькі інститути, освітні та виховні заклади тощо).

Виховний процес здійснюється за допомогою застосування різноманітних виховних методик, технологій, систем (наприклад, за допомогою засобів масової інформації, художньої літератури й мистецтва тощо) [1, с. 67].

Виховний процес допомагає здійснити процес соціалізації, забезпечує його інтеграцію та єдність.

Також виховання може бути розглянуто і як соціальна система. Застосовуючи системний підхід до виховання, можна виділити його елементи, до яких належать вихователь (суб'єкт) і ті, кого виховують (об'єкти), що перебувають у тісній взаємодії й активному взаємозв'язку. Тому той, кого виховують, може бути представлений не лише як пасивний об'єкт зовнішнього виховного впливу, а і як суб'єкт, який завдяки наявності соціального досвіду здатний активно впливати на вихователя [1, с. 67].

До елементів системи виховання належать родина, громадські організації, що вирішують питання формування особистості, соціальні інститути виховання, серед яких дошкільний заклад, школа, ЗВО, культурно-освітні заклади, науково-дослідні інститути, ЗМІ тощо.

Сьогодні є актуальними питання стосовно виховної системи в сучасному українському суспільстві. Трансформаційні процеси, що відбуваються в життєдіяльності українського суспільства, вимагають принципово нових підходів до організації виховної роботи в навчальних закладах, у тому числі у вищій школі.

У нових умовах перед ЗВО постають нові завдання, пов'язані із соціалізацією студентської молоді, з розвитком у неї таких якостей, як високий професіоналізм, креативність, відповідальність, уміння швидко орієнтуватися в постійно мінливій ситуації, приймати самостійні рішення, мобільність, наявність потреби в постійному відновленні знань, у саморозвитку й самовдосконаленні.

Організація виховної роботи в навчальних закладах України базується на низці концептуальних положень Конституції України, Закону «Про освіту», Національної програми «Освіта» та інших нормативно-правових актів. Крім того, виховний процес спирається на ряд методологічних принципів, що склались у суспільстві.

У літературі поширене визначення принципів виховання як сукупності вихідних теоретичних положень, які визначають способи взаємодії цілей і засобів їхнього досягнення (зміст, метод та форма) у теорії й практиці виховного процесу. Однак сьогодні немає єдності в поглядах серед учених з приводу поняття «принципи виховання». Більшість дослідників у цьому питанні виходять із загальнопедагогічного, дидактичного визначення принципів, у зв'язку із цим виділяють такі, як науковість, системність, послідовність навчання, доступність, міцність знань. Ці принципи виконували й виконують методологічну роль у навчально-виховному процесі. Принципи виховання покликані відповідати об'єктивним вимогам освіти. Тільки тоді вони зможуть вирішувати поставлені перед ними виховні завдання [1, с. 69].

При відомій стабільності принципи виховання покликані бути динамічними й схильними до змін під впливом економічних, соціально-політичних, соціокультурних умов життя суспільства, а також під впливом освітніх систем інших країн і тих процесів, які відбуваються в самому освітньому процесі.

У нинішніх умовах в Україні принципи виховання зазнають змін, збагачуються новим змістом, у них відбиваються потреби держави, суспільства й особистості.

Принципи, на які покликане спиратися сучасне українське виховання, будуть включати як кращі досягнення минулих поколінь, так і інноваційні процеси, що складаються у світовому освітньому співтоваристві. До таких потрібно зарахувати *принцип системності*, що надає змогу реалізувати всі функції виховної діяльності в комплексі на всіх ступенях освіти та сприятливий цілісний розвиток індивіда.

Важливим також є *принцип природовідповідності*, що забезпечує гармонію між природою й людиною, її природженими здібностями, генотипом, анатомічними, фізіологічними, психологічними, етнічними ознаками, особливостями ментальності.

Принцип єдності соціального та індивідуального у виховному процесі базується на розумінні людини як члена світового співтовариства й цього суспільства, що реалізує себе, своє призначення завдяки колективній взаємодії з іншими людьми.

Принцип культуровідповідності надає змогу проникнути в історію й культуру народу, відчувати себе частиною культури минулого, сьогодення та майбутнього. Він тісно переплітається з принципом наступництва.

Принцип наступності і послідовності виховання націлений на побудову моделі становлення особистості в процесі безперервного освітнього процесу.

Принцип єдності історичного та логічного, етнонаціонального й загальнолюдського у вихованні спрямований на розвиток сутнісних основ особистості, він виявляється в любові до свого народу, у повазі до його культури, традицій, звичаїв, а також у повазі до культури інших народів, в оволодінні цінностями української й світової культури.

Принцип гуманізації та гуманітаризації передбачає, з одного боку, насичення процесу навчання гуманітарним знанням, а з іншого – упровадження гуманних відносин між тими, хто вчить, і тими, хто вчиться; побудову освітнього процесу з позицій особистісно орієнтованого підходу.

Принцип єдності навчання й виховання означає, що навчання, яке виховує, надає змогу не лише одержати знання, а й сприяє виробленню позитивного, емоційного, ціннісного ставлення до них.

Принцип співробітництва й партнерства між учителем і учнем сприяє більш поглибленому процесу навчання, перетворенню учня на активного суб'єкта. На основі такої взаємодії складається навчання як реалізація свого бажання, навчання як задоволення.

Принцип диференціації та індивідуалізації виховного процесу гармонійно поєднує індивідуальні й колективні форми виховання.

Принцип інтеграції традиційних і інноваційних форм виховної роботи передбачає не лише наслідування кращих зразків виховної діяльності, використання традиційних методів і форм, а й упровадження нових, які б гармонійно поєднувалися з класичними формами виховання.

Принцип розвитку творчої активності, самодіяльності молоді передбачає прояв ініціативи, творчості й відповідальності в діяльності учнів.

Принцип інтеграції виховної діяльності надає змогу здійснювати виховання на всіх ступенях освіти на єдиній ціннісній основі [1, с. 70].

Дотримання цих принципів у процесі виховної діяльності, при координації зусиль всіх підрозділів і структур навчального закладу надасть змогу підвищити його ефективність та спрямувати зусилля на вирішення поставлених завдань.

Таким чином, спираючись на запропоновані теоретичні принципи, можна організувати процес виховання в навчальному закладі.

Дослідники виділяють різні напрями виховної діяльності: громадянсько-патріотичне виховання, художньо-естетичне виховання, екологічне, політико-правове, військово-патріотичне, трудове тощо. У реальній дійсності ці напрями тісно взаємозалежні, і процес виховання постає в єдності та цілісності.

Навчальні заклади є навчально-виховним середовищем становлення особистості, в якій умовно можна виділити такий її зріз, як виховний. Виховне середовище навчального закладу спирається на виховну діяльність, що відбивається в усіх сферах його життєдіяльності.

Основною діяльністю ЗВО є освітня діяльність, у якій дослідники зазвичай виділяють такі її види: навчання й виховання. Сучасні процеси реформування освіти торкнулися і навчання, і виховання. У межах нової освітньої парадигми навчання може бути представлене як діяльність, на основі якої відбувається входження індивіда в світ культури.

Іншим видом освітньої діяльності є виховання як діяльність щодо формування певних ціннісних орієнтацій, ідеалів, у результаті якої відбуваються соціалізація й інкультурація особистості. Це діяльність щодо саморозвитку індивіда, формування його духовної культури.

Виховання органічно пов'язане з навчанням, ці види діяльності взаємодоповнюють і взаємозбагачують один одного. У процесі освіти навчання повинно мати виховний характер, а виховання – містити в собі навчання.

Сучасний ЗВО покликаний піклуватися про виховання особистості студента, що безпосередньо відбивається в навчальному процесі, у ході якого студенти долучаються до цінностей культури, у них формується ціннісне ставлення до світу, та в позанавчальній сфері життєдіяльності студентів, до якої можуть бути зараховані різноманітні види позаавчальної діяльності, їхній зміст, характер, умови тощо.

Позанавчальна сфера життєдіяльності ЗВО спрямована на виховання особистості студента, зокрема його ціннісної системи, змістовне напов-

нення якої розкривається в ціннісних орієнтаціях, реалізованих у різних видах активності. Ціннісні орієнтації характеризують соціальну активність особистості, до об'єктивних критеріїв якої можна зарахувати її спрямованість і зміст.

Аналіз цього критерію надає змогу виділити такі його показники, як участь у роботі студентського наукового суспільства, наукових гуртках, семінарах; у конкурсах, оглядах, турнірах, семінарах, фестивалях, спортивних змаганнях; у різних позанавчальних заходах (вечорах відпочинку, концертах, вітальнях тощо); у роботі молодіжних громадських організацій, студентських клубів і трудових таборах [1, с. 72].

Суб'єктивний критерій цієї активності містить охоплює наявність ціннісних орієнтацій, стійких мотивів, ціннісних відносин, соціальних установок, співвідношення ціннісних орієнтацій і реальної поведінки. Виділення й розмежування сфер виховання безумовно та відносно. Так, розвиваючи в студентів здатність до творчості в навчальному процесі, ми тим самим сприяємо його прояву в позавиховному процесі: у науково-дослідній і трудовій діяльності тощо. Водночас теоретичне навчання буде дієвим лише в тому разі, коли студент свої знання зможе реалізувати на практиці – у поведінці, спілкуванні, інших видах діяльності.

Виховання виявляється в конкретних формах. Під формою ми розуміємо організаційне закріплення діяльності, спрямованої на об'єднання її методів і засобів відповідно до певних цілей. Виховні форми поділяють на масові (культурні, спортивні, професійні та інші заходи, наприклад, День студента, День факультету тощо); групові (наприклад, кураторство, наставництво, кружки, клуби за інтересами, секції тощо); індивідуальні (різні види робіт зі студентами) [1, с. 72].

Ефективність цих виховних форм може бути виявлена за допомогою соціологічних досліджень, опитувань, які організують у навчальних закладах соціологічні лабораторії, центри соціального моніторингу й діагностики.

Усі елементи системи виховання пов'язані між собою та спрямовані на забезпечення її функцій.

До основних функцій системи виховання можуть бути зараховані такі, як:

– культурологічна (спрямована на формування особистісної культури індивіда. Завдяки вихованню та освіті накопичені культурні цінності зберігаються, передаються, збагачуються й поповнюються);

– соціалізаційна (забезпечує входження індивіда в соціальне життя суспільства, координацію та управління шляхом виховання спрямованістю перебігу процесу соціалізації);

– ціннісноутворювальна (накопичення й розвиток інтелектуального та духовного-морального потенціалу країни в усіх типах і видах навчально-виховних та освітніх закладах. Освіта та виховання забезпечують формування світогляду людини, її ціннісних орієнтацій і моральних принципів);

- нормативна (залучає індивіда до соціальних норм, закріплює зразки соціальної поведінки);
- соціального контролю (вироблення певних групових реакцій поведінки індивіда відповідно до цінностей і норм, прийнятих у суспільстві);
- інтегративна (об'єднує індивідів на основі вироблених у них цінностей, норм, традицій, звичаїв, прийнятих у цьому суспільстві тощо).

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що виховання являє собою складний соціальний феномен, що включає в себе різноманітні соціальні взаємодії й відносини, які, у свою чергу, реалізуються у відповідному соціальному інституті. Виховання як відкрита соціальна система взаємодіє з іншими соціальними системами, такими як родина, суспільство, освіта тощо. Система виховання тісно взаємозалежна із системою навчання. Навчання та виховання можуть бути подані як підсистеми єдиної системи освіти, в якій усі елементи взаємодіють між собою та спрямовані на формування й розвиток особистості учня.

Список використаної літератури

1. Текст лекцій з дисципліни Соціологія освіти та виховання: текст лекцій / К. А. Агаларова. Харків: НТУ «ХП», 2019. 987 с.
2. Освіта в сучасній Україні. URL: http://pidruchniki.com/12461220/pedagogika/osvita_suchasniy_ukrayini (дата звернення: 16.04.2019).

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Агаларова К. А. Роль виховання в системі освіти

В статті проаналізована роль виховання в системі освіти. Зазначено, що сутність виховання полягає в організації процесу соціалізації індивідів, в частині, молодого покоління. Між вихователем і вихованцем складаються соціальні відносини, ґрунтовані на певній нормативно-ціннісній системі і проявляються в різних формах. Проаналізовані теоретичні принципи, за допомогою яких можна організувати процес виховання в навчальній установі. Зроблено висновок про те, що в процесі освіти навчання повинно мати виховний характер, а виховання – включати в себе навчання.

Ключові поняття: виховання, освіта, виховний процес, виховна система.

Agalарova K. The Role of Tutoring in the System of Education

The role of the tutoring component in the education system is considered in the article. It is emphasized that a significant role in the formation of a highly educated and cultural person belongs to education, which, for the successful organization of the educational process and management, is capable of solving this issue. It is noted that tutoring is the most important function of society and as a social phenomenon depends on the norms, rules, traditions, values that exist in a society that determine the behavior of the individual.

It is emphasized that the social institute of tutoring has its own goal, aimed at organizing the tutoring process in society. He has certain functions that help in achieving this goal, as well as relevant institutions and facilities (research institutes, educational and educational institutions). The tutoring process is carried out through the use of various educational methods, technologies, systems. It is stressed that today, the questions concerning the educational system in the modern Ukrainian society are topical. The transformational processes taking place in the life of Ukrainian society require fundamentally new approaches to the organization of educational work in educational institutions, including in higher education.

The article analyzes the theoretical principles by which it is possible to organize the process of tutoring in an educational institution. It has been established that the principles of tutoring for which modern Ukrainian education is intended to be based should include both the best achievements of the past generations and the innovative processes that are taking place in the world educational community. It is concluded that observance of these principles in the process of tutoring activity, in coordination of efforts of all units and structures of an educational institution, will increase its efficiency and direct efforts to solve the problems.

Thus, based on the proposed theoretical principles, it is possible to organize the process of tutoring in an educational institution.

It is stressed that the main activity of universities is tutoring activity, in which researchers, as a rule, distinguish such types of education: education and tutoring. Modern processes of reforming education have affected both education and education. In the framework of a new educational paradigm, learning can be presented as an activity on the basis of which the individual enters the world of culture.

Another kind of educational activity is education as an activity for the formation of certain value orientations, ideals, which result in the socialization and inculturation of the individual. It is activity on self-development of an individual, formation of his spiritual culture.

The non-educational sphere of life of the university is directed at the education of the student's personality, including its value system, the content content of which is disclosed in value orientations, implemented in different types of activity. Valuable orientations characterize the social activity of the individual, to objective criteria which can be attributed to its orientation and content.

It is emphasized that education is a separate kind of tutoring activity as activity in forming of certain value orientations, ideals, which results in the socialization and inculturation of the individual. This activity is about self-development of an individual, formation of his spiritual culture. It is concluded that tutoring is organically linked with learning, these activities complement each other and mutually enrich each other. In the process of education, education should have a tutoring character, and tutoring should include education.

Also, the article analyzes specific forms and functions of tutoring. It is concluded that tutoring represents a complex social phenomenon, which includes a variety of social interactions and relationships, which, in turn, are realized in the corresponding social institute.

Key words: *tutoring, education, tutoring process, educational system.*

Л. П. ЗЕЛЕНКЕВИЧ

ФАКТОР МЕНТАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА СЕЛІ

У статті обґрунтовано тезу про те, що одним з інтегральних соціокультурних чинників децентралізації є ментальність українського селянства. Підкреслено, що в разі наявності різкого дисонансу між ментальними якостями та явищами, що викликані реформами, можливі латентний супротив змінам, відчуження від нових владних інституцій. Відзначено зміни динамічних проявів ментальності під впливом реформ, у тому числі на трансформацію соціальної культури, як конкретне вираження ментальності селян, притаманне окремій громаді в певній місцевості.

Ключові слова: децентралізація, село, соціокультурні чинники, ментальність, соціальна культура.

Сучасне перебудування місцевого владного механізму є проявом та наслідком соціальних суперечностей між запитами нового рівня економічної системи й формуванням нових соціально-економічних відносин в аграрній сфері та ментальними соціокультурними матрицями сільського соціуму.

Сутність цієї соціально-економічної суперечності, яка склалася на сьогодні в Україні, полягає в тому, що аграрний сектор економіки потребує змін інституціональних засад економічних відносин для модернізації, індустріалізації, досягнення світових стандартів.

Відповідно реформа децентралізації зумовлена соціально-демографічними чинниками та застарілими інституційними засадами, що гальмують еволюцію агропромислового комплексу. Варто констатувати, що соціально-демографічне становище українського села останніми роками погіршилось. Багато молоді та активного населення виїхало в міста та за кордон. Значна частина сіл майже залишилась без працездатного населення та стала малолюдною. При тому, що базовим адміністративно-територіальним утворенням залишилось село (селище). Велика кількість власників земельних паїв віддала їх за мізерну плату в оренду більш ефективному виробнику, що зумовило масове зубожіння сільського населення. Маленькі громади як суб'єкти місцевого самоврядування так і не отримали додаткових фінансово-організаційних інструментів для задоволення соціальних потреб сільського населення. Надмірна централізація влади не давала можливості здійснювати своєчасний та ефективний маневр для компенсації соціально-демографічної й економічної кризи на селі.

На ці виклики держава відповіла реформою децентралізації, яка спрямована на створення базової громади, побудованої завдяки об'єднанню декількох первісних громад, яка спроможна виконувати соціальні та економічні завдання з розвитку на селі.

Але інституційні зміни потребують соціокультурного підкріплення, а саме ініціативної підтримки, активізації самоврядних структур, схвалення селян тощо. Суперечність між менталітетом селян та інституційними змінами викликає напругу, подолання якої завдяки соціальній активності акторів зумовлює появу нових соціальних відносин.

Мета статті – визначити вплив фактора ментальності на процеси децентралізації на селі.

Серед українських учених ментальність з філософських та соціальних позицій у сучасній Україні розглядали К. Ю. Галушко, Р. О. Додонов, В. П. Заблоцький, О. В. Колісник, С. Б. Кримський, М. В. Попович та ін.

Звертаючись до праць закордонних дослідників психологічної проблематики ментальності потрібно відзначити Т. В. Наумову, О. М. Лозову та ін. Соціологічні та культурологічні питання ментальності в сучасних умовах розвитку села та міста вивчали М. І. Губанов, Т. В. Бондаренко, А. Л. Нефедова, О. О. Пилипенко та ін.

Специфіка сучасної України полягає в тому, що суб'єктивні, соціокультурні чинники (ментальність, соціальний характер, соціальна культура та мораль) можуть бути більш впливовими, ніж інституційні, нормативні, законодавчі чинники.

На прикладі ринкових реформ в Україні можна спостерігати, як бажання впровадити ринкові механізми економічних відносин натрапило на перешкоди суб'єктивного характеру. Виникли позаринкові відносини: корупція, рекет, адміністративний тиск на бізнес, нерівність прав, захват власності тощо.

Можливо, що такі самі суб'єктивні чинники стануть перешкодою реформам децентралізації й знецінять її здобутки.

Перед науковцями, що вивчають процеси децентралізації, стоїть завдання не лише досліджувати механізми інституційних змін, а й враховувати явні та латентні суб'єктивні чинники здійснення реформ. Адже на процес децентралізації впливають не лише об'єктивні чинники, а й суб'єктивні, зокрема соціокультурні. Одним з інтегральних соціокультурних чинників є ментальність, глибинна соціальна культура українського селянства. При цьому варто зважати на те, що існують відмінності в ментальності західних і східних селян, одні з них ближчі до Європи, інші – до східнослов'янського етносу.

У тлумачному словнику ментальність визначено як інтелект, розумові здібності; психіку, психічний склад [3, с. 659]. З філософської точки зору ментальність – це «характеристика специфіки сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами» [15, с. 369].

Т. В. Наумова зауважує: «Вплив менталітету явно можна простежити практично у всіх сферах людської активності: він визначає більшість норм і стандартів соціальної поведінки, формує багато стереотипів і бажані реакції на реалії буття <...> поняття ментальності, або менталітету, успішно

може бути використано у вивченні і поясненні масових соціокультурних процесів» [12, с. 65].

Наведемо більш розгорнуте тлумачення ментальності, яке охоплює більше чинників та наслідків цього соціокультурного феномену: це «цілісна система образів, уявлень, ціннісно-сміслових утворень і своєрідних правил життя, які стимулюють та регулюють найбільш доцільний у цих культурних і природних умовах тип поведінки. Вона відображає духовний світ людини або соціуму, епохи або етнокультури. Ментальність виявляється в умонастрої, світосприйнятті, нормах, цінностях, принципах виховання, сімейних засадах, ставленні до природи тощо» [10, с. 132–133].

Менталітет є узагальненням специфічного соціокультурного комплексу засобів сприйняття світу, соціальних відносин та інститутів, дає пояснення специфіки різних типів соціальних практик, спілкування, діяльності. Менталітет зумовлює способи проявів діяльності соціальних груп, особливості поведінки людини, що належить до визначеного соціуму, етносу, соціальної страти.

А. А. Пелипенко дав влучну характеристику ментальності: «...згорнутий у стійко відтворюваних когнітивних структурах геном культурної системи, його психічна квінтесенція» [13, с. 23].

Відповідно можна сказати, що менталітет акумулює особливості культури, задає культурні сценарії соціальної дії. Тому реакція селян на реформи, що викликані децентралізацією, певним чином формується під впливом компонентів ментальності: ціннісно-змістовних утворень, звичних правил життя, способів ведення господарства, уявлень про належні відносини з владою, зі своєю та сусідською громадою.

У разі різкого дисонансу між ментальними якостями та проявами, що викликані реформами, виникає латентний супротив змінам, відчуження від нових структур влади та інституцій. Отже, варто зіставити типові риси та якості ментальності селян з тими явищами, що супроводжують реформу децентралізації, враховуючи при цьому наявність у селян іншої ментальності, ніж у жителів міста.

Дослідники зауважують, що соціокультурна відмінність ментальностей зумовлена високим рівнем соціальної динаміки й мобільності міста, що продукує його розвиток як простору культурної та інноваційної активності. На відміну від міста, село являє собою простір стабільності, збереження й трансляції в поколіннях традиційних цінностей. Усе це зумовлює соціокультурну гетерогенність міста та гомогенність села [2].

За визначенням, ментальні якості є інертними, вони із запізненням реагують на зміни. Важливо, наскільки швидко відбуваються зміни, щоб ментальність встигала адекватно реагувати на реформи.

Тож менталітет може стримувати зміни, надавати їм негативного змісту. Але не всі компоненти ментальності українського селянства є консервативними за своїм характером, деякі з них містять такі елементи, що можуть сприяти змінам. Тож вплив ментальності на процеси децентралізації може бути як конструктивним, так і деструктивним. Отже, у процесі

управління реформами варто нейтралізувати ментальні негативні чинники та сприяти виявленню позитивних ментальних чинників.

Дослідники звертають увагу на динаміку інноваційних ментальних особливостей, виокремлюючи в ній декілька етапів. По-перше, це стимулювання інновацій, коли творчі особистості свідомо чи несвідомо приймають суспільне замовлення на вирішення актуальної екзистенційної проблематики та приступають до творчого пошуку. По-друге, це створення інноваційних смислів культурного простору. По-третє, конкурс продуктивності й ментальної прийнятності новацій; згода з новою ідеєю та її поширення залежать від ментальної готовності мас, а не тільки від її ефективності. По-четверте, це входження ідеї, що перемогла, у соціальну практику, завдяки чому виникають нові види діяльності й нові професії [6, с. 43–44]. Н. Н. Губанов і Н. І. Губанов доречно зауважують, що спочатку ментальні відмінності відбуваються в окремих особистостях, які виступають як лідери змін. Потім під впливом цих осіб, що мають морально-психологічний авторитет та вплив на оточення, ментальні зміни відбуваються в соціальному середовищі й згодом охоплюють більшість населення [6, с. 43]. Тобто для успіху реформ необхідні харизматичні першопрохідці, без яких імовірність реальних перетворень дуже невелика.

На нашу думку, найбільш оптимально, щоб такими лідерами були голови громад, старости, члени сільради. У цьому випадку формальне й неформальне лідерство збігається, що є запорукою підсилення, підтримки інституційних змін суб'єктивними чинниками. У соціальних мережах, на сайтах об'єднаних громад саме керівництво ОТГ частіше за все виступає як агітатори реформ не лише словом, а й ділом, звітуючи про успіхи децентралізації в їх громадах.

Нові відносини та норми не зразу й не повністю впроваджуються в соціальне середовище громад. Відбувається двосторонній, взаємний процес адаптації нововведення до існуючих умов і поступова зміна цих умов під впливом реформ.

У цьому контексті зрозумілим є те, що «формою відбору новацій є внутрішньокультурний діалог як умова розвитку будь-якого соціуму; такий діалог виробляє становлення будь-яких новацій – ідей, цінностей, ритуалів і звичаїв, технологій, відбувається модифікація новації й адаптація до особливостей культури цього суспільства» [6, с. 43].

На наш погляд, під впливом реформ змінюється не ментальність селян сама по собі, а динамічні її прояви, одним із яких є соціальна культура. Нові риси соціальної культури селян можуть увійти в суперечність із соціальними відносинами, що існують. На думку О. С. Ахієзера, така суперечність створює конструктивну напругу, яка долається соціальними практиками реформаторів [1, с. 31]. Саме завдяки такому механізму відбуваються соціальні перетворення, виникають нові соціальні відносини, які більшою мірою відповідають запитам розвитку села. Змістом таких відносин є відносини об'єднаних громад. Це є групові відносини громад та індивідуальні відносини окремих членів громад, що об'єдналися. Виникають також нові

соціально-економічні відносини ОТГ з владою, як центральною, так і місцевою. Рушійним чинником таких змін у відносинах є зміни в системі оподаткування, формування бюджету громад та збільшення самостійності у фінансово-господарських рішеннях громади.

Н. І. Губанов, посилаючись на О. С. Ахієзера, зазначає: «Якщо відбувається розв'язання суперечності між інноваційними особливостями менталітету та соціальними відносинами, то соціум піднімається на вищий щабель своєї динаміки» [6, с. 44]. Отже, створення ОТГ та децентралізація лише тоді будуть означати нову сходинку в розвитку аграрних відносин, коли ці явища посядуть своє місце в соціальній культурі селян та стануть стабільними, тобто отримують соціокультурне підґрунтя.

О. С. Ахієзер доцільно звертає увагу на необхідність дозувати нововведення. За його термінологію, «крок новизни» повинен бути пропорційним можливостям соціуму адаптуватись до змін без порушення його стабільності [1, с. 35]. У випадку реформи децентралізації вимогам дозування нововведень та випробування його можливих наслідків створення ОТГ спочатку здійснювалось в обмеженій кількості, темпи їх створення були повільними. І лише на третій рік масштаби створення ОТГ значно збільшились.

Менталітет має низку функцій, які зумовлені його соціокультурною природою. У літературі визначають такі функції менталітету: забезпечення єдності та солідарності соціальної спільноті, самоідентифікації носіїв загальної ментальності, регулювання процесу змін. Регулювання має дві підфункції. Одна з них забезпечує спадкоємність у суспільних змінах, а інша сприяє змінам за умови змін у ментальності.

Ми вважаємо, що, крім такого глибинного, майже інваріантного, кумулятивного соціокультурного чинника, як ментальність, потрібно враховувати більш динамічний, притаманний цьому конкретному соціуму чинник, яким є соціальна культура.

Соціальна культура, за словниковим визначенням, «це тип культури, який покликаний забезпечити взаєморозуміння та взаємодію членів колективу, які спрямовані на виживання цього соціуму і його розвиток» [14]. В американській соціології поняття «соціальна культура» використовують досить широко. Навіть у підручнику із соціології для коледжу є глава з назвою «соціальна культура». Розглядають соціальну культуру різних соціальних груп та етносів. Соціальна культура – це «складний набір значень, звичок, цінностей і поведінки, прийнятих однією або кількома соціальними формаціями» [4].

Цей термін вживають у макро- та мікросоціології. При цьому макросоціологія вивчає структуру й розвиток людських суспільств, їх функціонування, а також досліджує їх діяльність з позицій як автономності, так і в складі світового співтовариства. Ця дисципліна також допомагає визначити терміни, котрі відрізняють різноманітні типи культур. Соціальна культура має стосунок до загальновизнаних переконань або цінностей, які існують і узгоджені в цій групі населення [5].

І. В. Мерзлякова наголошує, що поняття «соціальна культура» увійшло в науку нещодавно, тож у сучасному суспільствознавстві ще немає його загальноприйнятого визначення. Сьогодні перед вченими постає надзвичайно складне завдання коректного філософського, культурологічного й соціологічного визначення поняття «соціальна культура» [11, с. 98]. Автор вважає, що на рівні суспільства соціальну культуру можна розглядати як спосіб організації соціуму, його функціонування та розвитку, як самостійну сферу культурного буття, в якій закладені способи організації й механізми здійснення спільного життя та діяльності людей. Соціальна культура включає в себе певні форми організації суспільного устрою, механізми соціального управління й регулювання, моральні та правові норми, соціальні інститути, організації й установи для впорядкування та регламентації спільної життєдіяльності [11, с. 99].

Дослідники А. Фурман і О. Морщакова тлумачать соціальну культуру як поліфункціональний феномен у життєдіяльності суспільства, інструмент формування людських цінностей і настановлень, засіб інтеграції повсякденного співжиття груп, етносів та націй, активний стимулятор толерантності, компетентності й творчості. Соціальна культура фіксує не лише процес повсякденного міжлюдського спілкування, а й унормування та гармонізацію конкретної поведінки, діяльності й вчинків. Її змістове наповнення становлять знання, смисли, цінності, норми, поведінкові реакції, врешті-решт, спосіб життя людей як суб'єктів соціальної взаємодії, інтегрованих у простір сучасної глобальної комунікації [16, с. 33–34].

Соціальна культура селян є конкретним вираженням, варіативним проявом ментальності українського селянства, притаманним цій громаді в певній місцевості. Соціальна культура змінюється в більш широкому діапазоні, ніж ментальність і дає можливість виявляти специфіку конкретного соціуму без відсилання до глибинних архетипів, якими навантажена ментальність. Соціальна культура детермінована не тільки ментальністю, а й особливостями традицій, соціальним характером, соціально-демографічними ознаками та іншими соціальними й соціокультурними чинниками, що притаманні конкретній громаді.

Характерними рисами ментальності селян є традиціоналізм та консерватизм. У соціальній культурі ці риси конкретизуються в соціальних практиках збереження сталих форм соціальних відносин, способу життя, технологій господарської діяльності тощо. Консерватизм по-різному виявляється серед суб'єктів соціальних відносин на селі: селян, фермерів, місцевій владі тощо.

Варто констатувати, що реформі децентралізації доводиться стикатися з проявами традиціоналізму.

Надмірне намагання зберегти звичні стандарти соціальної культури може мати негативне значення, приводити до деструктивних явищ. До таких звичних стандартів можна зарахувати позаринкові методи конкуренції в аграрному бізнесі, намагання перешкодити успішній господарській дія-

льності фермерів, намагання місцевої влади зберегти звичні важелі впливу на рішення громади тощо.

Варіативним компонентом ментальності також є соціальний (національний) характер, який містить конкретні соціально-психологічні риси, наприклад, стан дисциплінованості, організованості, здатності створення стійкої згуртованої спільноти, індивідуалізм, колективізм, патерналізм тощо.

Патерни соціальної дії Т. Парсонса можна також інтерпретувати як риси соціальної культури та соціального характеру, якщо вони властиві не дії окремого індивіду, а є відносно стійкими якостями певної спільноти. Виявлення цих атрибутів є завданням соціологічних досліджень, які дадуть змогу оцінити ступінь імовірності наявності таких рис у спільноти.

У літературі, починаючи з М. Костомарова до нашого часу, подано значну кількість різних особливостей національного та соціального характеру українців. Наведемо, для прикладу, вражаючу низку властивостей українського характеру, наявність яких називає один із сучасних дослідників: «Хазяйновитість – Консерватизм – Універсальність – Миролюбство – Релігійність – Обдарованість – Сентиментальність – Містицизм – Відкритість – Кмітливність, хитрість, лукавство – Самовілля – Розвинене почуття гумору – Інертність, пасивність – Індивідуалізм – Провінційність – Занижена самооцінка – “Совко вість” – Наївність, інфантильність – Недбалість – Замкненість у своїй групі – Брак цілеспрямованості – Скупість, жадібність – Неповага до себе й до інших – Анархічність – Непослідовність, прагнення “служити двом панам” – Слабка допитливість – Зневага до здоров’я – Амурний авантюризм» [9].

Із цих якостей варто виокремити ті, що можуть впливати на процеси децентралізації. Це хазяйновитість, консерватизм, «совковість» (перш за все – патерналізм), інертність, пасивність, індивідуалізм, недбалість, замкненість у своїй групі, брак цілеспрямованості, скупість, неповага до себе й до інших. Звичайно, можна сперечатися щодо наявності в селян деяких із цих характерних властивостей, але перевірити це можна лише емпіричним шляхом, а не умоглядними міркуваннями.

Перелік ментальних рис селян надає багато науковців. Так, одні з них вважають, що «селянин – це трудівник і власник одночасно. Він звик усе піддавати сумніву, має практичність думки і схильний до міфологізації світу і свого місця в ньому. Для селян був властивий високий рівень моральності (ставлення до старшого покоління, релігійність, колективізм, культура “сорому”)» [8].

Зокрема, І. Коваленко зазначає, що «основні зусилля діяльності українського народу направлені з одного боку на затвердження цінностей хуторської спільноти, місцевого самоуправління, з іншого боку на затвердження та прийняття над собою влади “першої особи”» [9]. Це важливе твердження, яке може пояснити деякі аспекти сприйняття децентралізації селянами.

У цьому контексті завернемо увагу на той факт, що ментальність селян формувалась у Середньовіччі в умовах традиційного суспільства, для якого властиві переважно аграрне господарство й сільський спосіб життя, громадська організація суспільного життя, феодална залежність та роздробленість, натуральне господарство, значний вплив релігійних норм і цінностей. Іншими рисами такого суспільства була низька культура, а також звичаєве право й повільні темпи розвитку. Більшість селян була відокремлена від політики та мала природне сприйняття свого низького, підневільного становища в соціальній ієрархії. Самодостатність, стратегія виживання завдяки важкій праці формували специфічну соціальну мораль бідної, але чесної людини. Такі чесноти, як знати своє місце, не заздрити панам, самодостатність становили своєрідну базу для гідності селянина. Референтною групою для члена громади були сусіди, громада.

Як наголошують деякі автори, був досить великий виховний вплив сільського миру (збору членів громади). Тому селянину було дуже важливо не заплямувати перед сільським миром свою честь і гідність [8].

У традиційному суспільстві «сільська громада – це одночасно адміністративна й господарська одиниця. В ній було спільне ведення господарства, кругова порука, а звідси й абсолютна влада громади. Сільська громада – це багатофункціональна організація. Вона здійснювала перерозподіл землі, виконувала соціальні, культурно-виховні функції» [8].

Громада локалізувалася в традиційному селянському поселенні – селі. При цьому село розуміли як невелику за чисельністю територіальну спільність, усі члени якої були в прямому або непрямому відношенні родичами (племінник, кум, сват тощо). Відносини між селянами будувалися на родинному і сусідському стержні, мали інтегральний, персоналізований характер, значною мірою визначалися статтю і віком» [8]. Село як територіально-поселенська інституція майже незмінним залишилось до нашого часу. Але в результаті децентралізації базовою громадою (ОТГ) стає не тільки мешканці одного села, а й мешканці декілька сіл та поселень.

Реформа децентралізації відкриває великі можливості для соціального партнерства об'єднаних громад, держави й аграрного бізнесу. Метою такого партнерства є задоволення соціальних потреб сільських жителів, зміцнення соціальної інфраструктури на селі, подолання відчуження сільського населення від влади та бізнесу. Влада створює більше можливостей для розкриття ініціативи сільських трудівників, а бізнес отримує сферу застосування програм соціальної відповідальності. Соціологічні дослідження доводять, що існує насторожене ставлення до підприємця, приватного підприємця, ринку в цілому [7, с. 52]. Заходи із соціальної відповідальності бізнесу, що можуть бути передбачені в угоді про соціальне партнерство, нададуть змогу пом'якшити ставлення селян до представників аграрного бізнесу. У всьому світі цивілізований бізнес упроваджує програми соціальної відповідальності, тож і український аграрний бізнес повинен долучатися до цього напряму соціальної політики.

Завдяки укладенню угод про соціальне партнерство може здійснюватися більш м'який, плавний перехід від патерналізму в ментальності селян до переконаності в необхідності розраховувати на ресурси громади в задоволенні своїх соціальних потреб. Децентралізація своєю орієнтацією на самоврядування й самостійний розподіл бюджету в громадах сприятиме подоланню патерналізму, однієї зі стрижневих ментальних рис радянського традиціоналізму.

Дослідники ментальності селян вказують на їх традиціоналізм. Але потрібно врахувати, що традиціоналізм можна умовно поділити на два великих пласти: історичний традиціоналізм, який передбачає дотримання норм і цінностей середньовічної громади, а також традиціоналізм, який сформувався за роки Радянської влади. Обидва явища вигадливо сплітаються, поєднуються в ментальності селян, на що вказують дослідники ментальності. Ми вже наводили список ментальних рис, де присутні «радянськість», релігійність, орієнтація на цінності громади, тобто риси радянського й історичного традиціоналізму. Лише в молоді така риса майже відсутня. Для молоді взагалі традиціоналізм менш притаманний. У неї формується модерна ментальність. Але в наш час на селі залишається мало молоді. Значна частина селян – це люди передпенсійного та пенсійного віку. Тож саме ментальність цієї вікової когорти визначає ментальність селянства.

Висновки. Сучасні процеси реформи децентралізації, які розгортаються на селі, мають тенденцію, зумовлену суб'єктивним напрямом, крім іншого, особливостями ментальності українських селян. Якщо існують суперечності між ментальними якостями селян та цілями перебудови місцевої влади, а також засобами їх досягнення, то неминуче виникають латентний опір змінам, відчуження сільської громади від нових владних інституцій, і навпаки, гармонія між цими явищами сприяє успішності децентралізації.

З іншого боку, у ході об'єднання сільських громад та інших заходів модернізації структур самоуправління відбувається трансформація ментальності селян та її динамічних проявів, однією з яких є соціальна культура. При цьому на рівні суспільства соціальну культуру необхідно розглядати як спосіб організації соціуму, його функціонування та розвитку, як самостійну сферу культурного буття, в якій закладені засоби організації й механізми здійснення спільного життя та діяльності людей.

Тому соціальна культура селян є конкретним вираженням, варіативним проявом ментальності українського селянства, притаманним цій громаді в певній місцевості. Соціальна культура змінюється в більш широкому діапазоні, ніж ментальність, і дає можливість виявляти специфіку конкретного соціуму без відсилання до глибинних архетипів, якими навантажена ментальність.

Список використаної літератури

1. Ахиезер А. С. Философские основы социокультурной теории и методологии. *Вопросы философии*. 2000. № 9. С. 29–45.

2. Бондаренко Т. В., Нефедова А. Л. Зависимость мировосприятия и образа жизни от ментальности городских и сельских жителей. *Дни науки: интернет-конференция*. 2011. URL: http://www.rusnauka.com/8_DN_2011/Philosophia/2_82095.doc.htm (дата обращения: 23.04.2019).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. What is Social Culture. URL: <https://www.igi-global.com/dictionary/chapter-role-social-culture-evaluation/27321> (date of request: 24.04.2019).
5. What is societal culture? URL: <https://study.com/academy/answer/what-is-societal-culture.html> (date of request: 24.04.2019).
6. Губанов Н. И., Губанов Н. Н. Роль менталитета в развитии общества: социокультурная гипотеза. *Вестник славянских культур*. 2017. Т. 43. С. 38–51.
7. Запольский М. И. Менталитет сельчан и социально-экономические аспекты развития сельских территорий на основе интеграции местных субъектов хозяйствования. *Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы*: материалы V Междунар. науч. конф., 24–25 мая 2007 г. Гомель, 2007. С. 51–52.
8. Історія українського селянства / Лекція 1. Вступ до спецкурсу «Історія українського селянства». *Освітній портал «Академія»*. URL: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3428&chapterid=1121> (дата звернення: 25.04.2019).
9. Коваленко І. Ментальність українського народу. *Свобода слова в Україні*. URL: svobodaslova.in.ua/news/read/9152 (дата звернення: 24.04.2019).
10. Лозовая О. Н. Ментальность города и села как объект психосемантического исследования: к постановке проблемы. *Журнал практикующего психолога*. 2009. Вып. 15. С. 130–140.
11. Мерзлякова И. В. Социальная культура как основа социального благополучия человека и общества. *Ученые записки ЗабГГПУ. Серия: Философия, социология, культурология, социальная работа*. 2009. № 4. С. 97–100.
12. Наумова Т. В. Менталитет как базовая категория в объяснении особенностей ценностного сознания современной российской молодежи. *Вестник МГУ Серия 18. Социология и политология*. Москва: Изд-во МГУ, 2001. № 1. С. 65–75.
13. Пелипенко А. А. Теоретическая культурология в эпоху кризиса культуры. *Человек*. 2010. № 4. С. 12–27.
14. Социальная культура – задачи, история, функции и определение. URL: <http://velikayakultura.ru/teoriya-kultury/sotsialnaya-kultura-zadachi-istoriya-funksii-i-opredelenie> (дата обращения: 24.04.2019).
15. Філософський енциклопедичний словник / гол. редкол. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
16. Фурман А., Морщакова О. Соціальна культура. *Психологія і суспільство*. 2015. № 1. С. 26–36.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2019.

Зеленкевич Л. П. Фактор ментальности в процессах децентрализации в селе
В статье обосновывается тезис о том, что одним из интегральных социокультурных факторов децентрализации является ментальность украинского крестьянства. Подчеркивается, что в случае наличия резкого диссонанса между ментальными качествами и проявлениями реформ возможны латентное сопротивление переменам, отчуждение от новых институций власти. Отмечается изменение динамических проявлений ментальности в результате воздействия реформ, в том числе и на трансформацию социальной культуры, как конкретное выражение ментальности крестьян, присущей отдельной общине в конкретной местности.

Ключевые слова: децентрализация, село, социокультурные факторы, ментальность, социальная культура.

Zelenkevich L. The Factor of Mentality in the Processes of Decentralization in the Village

Determining the factor of mentality in the processes of decentralization in the countryside, the author draws attention to the specifics of modern Ukraine, which is that subjective, socio-cultural factors (mentality, social character, social culture and morality) can be more influential than institutional, normative, legislative factors.

In addition, the author emphasizes that one of the integral socio-cultural factors of decentralization is mentality, that is, the deep social culture of the Ukrainian peasantry.

Based on that mindset determines how manifestations of social groups, behaviors person belonging to a certain society, ethnicity, social strata, and that mentality accumulates the culture sets the cultural scenario of social action in the states that reaction farmers reform, decentralization caused some way formed under the influence of mentality components: value-semantic entities customary rules of life, ways of farming, ideas about the proper relationship with authorities S, with its neighborhood and community.

Therefore, in the case of a sharp dissonance between the mental qualities and manifestations caused by the reforms, there is latent resistance to change, alienation from new structures of power and institutions. Thus, by comparing the typical features and quality of the mentality of the peasants with those phenomena that accompany the reform of decentralization, the author asserts that the influence of mentality on the processes of decentralization on both sides, both constructively and destructively.

The author believes that for the success of the reforms initiated in the village, it is necessary to involve charismatic pioneers in these processes, without which the probability of real transformations is very small.

According to the author, the most optimal solution for the development of the village is to unite the community under the informal leadership of the leader, who at the same time is either the head of the community or his elder, or a member of the village council. In this case, formal and informal leadership coincides, which becomes a guarantee of strengthening, supporting institutional changes by subjective factors.

In the author's opinion, under the influence of reforms, not only the peasant mentality itself changes, but also its dynamic manifestations, one of which is social culture.

The author believes that in addition to such a deep, almost invariable, cumulative socio-cultural factor as a mentality should take into account the more dynamic, inherent in this particular social factor, which is social culture.

Therefore, at the level of society, social culture can be considered as a way of organizing society, its functioning and development, as an independent sphere of cultural existence, in which the ways of organization and mechanisms of realization of common life and activities of people are laid.

The author comes to the conclusion that the social culture of the peasants is a concrete expression, a variational manifestation of the mentality of the Ukrainian peasantry, inherent in this community in a certain locality. Social culture varies in a wider range than mentality and enables to identify the specifics of a particular society without referring to the underlying archetypes that are loaded with mentality.

Key words: decentralization, village, sociocultural factors, mentality, social culture.

Б. А. ІДРИСОВ, Р. В. СКЛЯРОВ, А. О. ГОРУШКІНА

**СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ
БЕЗПРИТУЛЬНИХ ТВАРИН
(НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ В МІСТІ МЕЛІТОПОЛЬ)**

У статті досліджено ціннісні аспекти ставлення до бездомних тварин у міському просторі. Доведено, що толерантним щодо безпритульних тварин є поняття «синантропна тварина-парія». Виявлено, що причинами виникнення проблеми синантропних тварин-паріїв є безвідповідальне володіння тваринами; відсутність навчання власників правил утримання; недостатня стерилізація та відсутність притулків. Визначено, що вирішення проблеми повинно бути комплексним.

***Ключові слова:** синантропна тварина-парія, міське середовище.*

На сучасному етапі розвитку суспільства, коли у свідомості підрастаючого покоління спостерігається заміщення об'єктів реального життя на віртуальні аналоги, відбувається трансформація ціннісних орієнтирів. Так, ідеал «тварина – друг людини» змінюється на байдужість, саме тому вуличні тварини є невід'ємною частиною будь-якого міста. Безконтрольне збільшення чисельності бездомних тварин призводить не лише до численних нападів на людину, а й до поширення інфекцій від тварин, насамперед сказу. Вирішення цієї проблеми на вулицях міста супроводжується зіткненням точок зору влади всіх рівнів та волонтерів й активістів-зоозахисників, що визначає ставлення до бездомних тварин саме як соціальну проблему.

Актуальність питань безпритульних тварин, які проживають на міських вулицях, уперше відзначив натураліст А. Брем, запропонувавши у 1852 р. поняття «собаки-парії». У ХХ – на початку ХХІ ст. цій проблемі присвячено праці таких учених, як: Б. Боголюбський, Є. Грейс, Т. Деніелс, К. Келлер, Т. Крігер, С. Слуцьський, Ф. Фабіан, Р. Шнайдер. Питання безпритульних тварин відображено в дослідженнях вітчизняних дослідників: Ю. Банахевича, М. Гонти, Я. Довгопола, О. Кудріна, А. Лавренюка, М. Наливайко, О. Танасійчука. Однак, незважаючи на велику кількість публікацій, окремі аспекти проблеми вуличних тварин висвітлено недостатньою, що зумовлено як суперечностями між необхідністю дослідження ціннісних стереотипів ставлення до бездомних тварин у свідомості населення міста, так і недостатністю вивчення проблеми в науково-теоретичному, морально-етичному та правовому напрямках. Саме тому необхідним є проведення соціологічного дослідження та аналізу його результатів для поліпшення ситуації з безпритульними тваринами, зокрема, у місті Мелітополь.

Метою статті є виявлення ціннісних аспектів ставлення до бездомних тварин у міському просторі, для чого передбачено вирішення таких завдань: проведення історико-порівняльного аналізу проблеми безприту-

льних тварин; проведення дослідження та аналізу його результатів щодо ставлення до бездомних тварин у місті Мелітополь.

Найбільш часто щодо безпритульних тварин вживають 14 різних понять, що спричиняє певну плутанину. Так само неможливо точно визначити, коли вони виникли в містах – швидше за все, не набагато пізніше, ніж перші домашні, і ніколи не існували як окрема популяція, тому що регулярно поповнювалися колишніми домашніми. Тобто популяції безпритульних собак і кішок у європейських містах ніколи не виникали, а існували спочатку, однак, через стрімке зростання міст і відповідне збільшення кількості бездомних тварин це явище стало проблемою. І лише тоді почали вживати деяких заходів, які допомагали цю проблему вирішити.

У 1960 рр. проблеми міст світу, що пов'язані з бродячими тваринами у європейських місцях, стали глобальними, тому зарубіжні вчені стали розділяти їх на епідеміологічні та епізоотологічні; як провокацію дорожньо-транспортних пригод; як джерело збитків екосистемі.

У Російській імперії із середині XIX ст. ловля й винищення бездомних собак стало обов'язком поліції, що призвело до того, що у 1863 р. К. Феррейн уперше порушив питання про безпеку з боку собак, запропонував ввести податок на їх утримання й зобов'язати господарів надягати на вихованців намордники. У 1884 р. засновано перше товариство, чия діяльність була спрямована на захист тварин.

У наукових працях радянського часу основний акцент робили на фактах шкоди вуличних тварин навколишньому середовищу та їх проникнення в природні біоценози; порушували питання «перевиробництва» домашніх тварин, вивчали способи регулювання популяції; досліджували основні показники соціальної організації здичавілих тварин. Однак на практиці цю проблему стали вирішувати шляхом їх безжального винищення. Це призвело до того, що у використовуваній сьогодні термінології ключовими є слова з розмовної, побутової мови, що не відбиває ні екологічної належності груп, ні екологічної ніші тварин. За такого підходу слова «бродячі», «бездомні», «бездоглядні» тварини від самого початку мають негативне навантаження, тому навіть в освіченої людини спрацьовує стереотип обов'язкового негативного ставлення, свідомо формується неадекватне сприйняття, наслідком якого є так звана «проблема бродячих собак».

Зауважимо, що в сучасних дослідженнях вчені стали класифікувати тварин за їхнім ставленням до людини, тобто поділяти собак на домашніх (власницьких), напіввільного утримання та безхазяйних. Але всі вони є сукупністю живих істот, які тісно пов'язані з населеними пунктами; відмінності між ними є незначними й зумовлені ступенем залежності від людини. Саме такий підхід ставлення до тварини дає можливість використовувати поняття «синантропна тварина-парія», що відображає освоєння ресурсів урбанізованих територій від промислових зон та зон відпочинку до районів з високою щільністю жилих забудов.

Отже, упродовж 25 лютого – 4 березня 2019 р. нами було проведено дослідження з метою визначення ставлення мешканців міста Мелітополь до синантропних тварин-паріїв.

Теоретична основа дослідження базується на висловленні А. Брема, що бродячі собаки – це собаки, які знаходяться на території міста та його околицях без безпосереднього контролю людини, а її емпірична частина – на методології, розробленій лабораторією соціологічних досліджень Мелітопольського державного педагогічного університету.

На першому етапі дослідження було проведено 9 експертних інтерв'ю з ветеринарами, вченими-біологами МДПУ, волонтерами зоозахисної організації «Надія» в допомозі безпритульним тваринам та представниками громадської організації «Мелітопольське міське товариство захисту тварин».

На другому етапі була організована фокус-група з місцевими жителями, небайдужими до проблеми безпритульних тварин в складі 10 осіб.

На третьому етапі проведено опитування 94 респондентів при генеральній сукупності 156 831 мешканців м. Мелітополь. Дослідження являло собою вуличне опитування респондентів віком від 17 до 65 років і старше на території 6 територіальних локацій у місті Мелітополь. У ході польового етапу було зібрано 94 інтерв'ю, з яких 92 стали основою тріступеневої квотної вибірки, де відбір проводили за такими критеріями: адміністративні райони міста Мелітополь; локації; стать та вік респондента, а також тип забудови району. Похибка вибірки становить 3,1%, що є адекватним для випадкових вибірок аналогічного розміру.

Проведене дослідження дало такі результати.

1. Ніхто з опитаних, кому було запропоновано взяти участь у соціологічному опитуванні, не відмовився від обговорення запропонованих питань, а 91% визнали наявність у місті цієї проблеми. Абсолютна більшість респондентів добре ставиться до синантропних тварин-паріїв, проте відчуває страх при зустрічі з ними – 5%; байдужість – 3%; страх за дітей – 2%.

2. Щоб дізнатися причину в тих, хто колись підбирав синантропну тварину-парію, було запропоновано відповісти на запитання: «Якщо так, то чому?». Найбільш поширеною відповіддю стало: шкода тварину – 71%; 10% респондентів хотілося про когось піклуватися; 12% – «щоб поруч був щирий друг»; 7% прихистили тварину на прохання дитини.

3. Для оцінювання рівня відповідальності жителів за приручених тварин було поставлено запитання: «Чи доводилося Вам виганяти тварину з дому?». Так, 85% опитаних відповіли, що їм ще ніколи не доводилося виганяти тварину з дому, а 15% довелося це зробити, при цьому, абсолютно всі опитані проти того, щоб спочатку брати тварину, а потім викидати її, вважаючи це «антигуманним, нелюдським».

4. На запитання «Що б Ви зробили, зустрівши безпритульну тварину?» 49% опитаних зазначили, що нагодували б; пройшли б повз – 22%; погладили – 20%; прихистили – 9%.

5. Більшість опитаних вважає, що проблему синантропних тварин-паріїв потрібно вирішувати створенням притулків – 38%; що тварин потрібно відловлювати, лікувати та віддавати в добрі руки – 60%; запровадити єдину систему обліку – 27%; каструвати та відпускати – 13%; важко відповісти – 12%.

6. Більшість містян проти вирішення проблеми негуманними методами – 92%; за – 3%; байдуже – 3%; «проти, але якщо тварина буде загрожувати життю інших та агресивною, то за» – 2%.

7. Мелітопольці небайдужі до долі безпритульних тварин і допомагають їм різними шляхами: так, 52% респондентів обігрівали й годували тварин; 25% прилаштовували та шукали новий будинок тварині; 22% – поширювали інформацію; 17% – шукали господарів для загублених тварин; 13% – прийняли до себе тварину; 8% – фінансово підтримували притулки для тварин; 7% – зверталися до спеціалізованого розплідника.

8. З метою з'ясування причини байдужого ставлення деяких жителів й відсутності допомоги з боку деяких опитаних до синантропних тварин-паріїв було поставлено запитання: «Якщо Ви не допомагаєте бездомним тваринам, то з якої причини?», на що 7% відповіли, що не бачать в цьому потреби; 5% – бо тварин багато, вони становлять небезпеку; 3% на момент зустрічі із твариною не мають змоги їм допомогти, бо не мають їжі, абу часу на це; 2% не знають як саме допомогти та не мають такої можливості; 2% через те, що не мають на це часу; 2% вважають «відповідальною за проблему державу й що на всіх безпритульних не вистачило б грошей».

9. Ми вирішили з'ясувати, що змінилося в ставленні мешканців міста Мелітополь до безпритульних тварин порівняно з минулими роками, чи стали люди добрішими до тварин, або взагалі збайдужіли до цієї проблеми. Багато людей вважають, що в наш час люди стали байдужими (48%); лише 7% обрали варіант «стали добрішими до тварин»; 45% було важко відповісти на це запитання; 27% респондентів вважають причиною збайдужіння до тварин неправильне виховання та знецінення моральних чеснот; 26% відповіли, що люди вже звикли до цього й навіть не помічають проблеми; 25%, що це через загальну безвідповідальність у нашому суспільстві; а 22%, що причина у відсутності співчуття та егоїзмі.

10. Для дослідження рівня поінформованості жителів Мелітополя щодо функціонування місцевих організацій, головною метою яких є захист та піклування про безпритульних тварин, які потребують допомоги, було поставлене запитання: «Чи знаєте Ви про існування в нашому місті організацій, їхніх сторінок у соціальних мережах, головною метою яких є захист та піклування про безпритульних та потребуючих допомоги тварин?», більшість з опитуваних відповіла «так» – 55%, а 45% – «ні».

11. На запитання «Що Ви вдієте, якщо станете свідком знущання над твариною або загрози її безпеці?» більшість населення відповіла, що негайно втрутиться в ситуацію, спробує напоумити цю людину – 83%; зробить усе, щоб взяти під свою опіку цю тварину, – 13%; зв'яжеться з місце-

вим товариством захисту тварин – 10%; звернеться до волонтерської організації – 5%; 3% відповіли, що їм байдуже щодо цього, це не їх справа.

Висновки. Більш точним і толерантним щодо безпритульних тварин є поняття «синантропна тварина-парія». Аналіз результатів соціологічного дослідження дає підстави для висновку, що майже всі мешканці міста Мелітополь погоджуються з наявністю проблеми синантропних тварин-паріїв.

Гендерний аналіз показує, що жінки більше відчують чужий біль, що призвело до утримання саме жінками «Мелітопольського міського товариства захисту тварин»; піклування про них у зоозахисній організації «Надія» та підтримки й допомоги іншим синантропним тваринам-паріям на вулицях міста. Так, 20% опитаних жінок поширюють у соцмережах інформацію про них, «роблять репости» від спільнот притулків і сторінок волонтерів; 8,3% фінансово підтримують притулки для тварин; 33,3% обігрують і годують їх. З опитаних жінок 18,3% прилаштовували та шукали новий будинок тварині; 15,3% шукають господарів для загублених тварин; 48,3%, зустрівши тварину не пройшли б повз, а нагодували б її; 11,7% прихистили. Отже, жінки більш турботливо ставляться до синантропних тварин-паріїв та частіше допомагають, ніж чоловіки.

Визначено, що мешканці багатоповерхівок добре ставляться до синантропних тварин-паріїв. Так, 46% підгодовують, співчують їм і жаліють їх. Мешканців приватного сектору вони не дратують, і вони не байдужі до них, ніж мешканці багатоповерхових будинків, адже 25% опитаних з приватних будинків підбирали колись на вулиці тварину, лише 1,6% з усіх опитаних байдужі до цієї проблеми.

За результатами аналізу виявлено такі причини виникнення проблеми синантропних тварин-паріїв, як безвідповідальне володіння тваринами; відсутність навчання власників правил утримання; недостатня стерилізація та відсутність притулків.

Отже, з безпритульністю тварин потрібно боротися, але саме з безпритульністю, а не з тваринами. Однак, вирішення цієї проблеми повинно бути комплексним, фінансуватися з бюджету за рахунок податків з власників тварин та виконуватися на договірній основі з дотриманням жорстких правових норм.

Список використаної літератури

1. Акімов О. В. Науково-дослідна робота з аналізу та вибору методів регулювання чисельності бездоглядних тварин. 2011. URL: www.prirodaperm.ru/download/city.doc (дата звернення: 16.04.2019).
2. Блохин Г. Собаки в городе. *Ветеринарная патология*. 2002. № 1. С. 126–131.
3. Брем А. Жизнь животных. Москва: Астрель, 2012. 448 с.
4. Дениелс Т. Социальная организация бездомных городских собак. *Прикладная животная этология*. 1983. № 10. С. 341–363.
5. Європейська конвенція про захист домашніх тварин від 13 лютого 1987 року. – 1987. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_a15 (дата звернення: 16.04.2019).
6. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21 лютого 2006 р. № 3447–IV/ *Відомості Верховної Ради*. 2006. № 27. Ст. 230.
7. Про ідентифікацію та реєстрацію тварин: Закон України від 04 червня 2009 р. № 1445–VI/ *Відомості Верховної Ради*. 2009. № 42. Ст. 1578.

8. Чергове засідання робочої групи з розробки стратегії розвитку міста Мелітополя до 2030 року, (проект) 13.09.2018 / Мелітопольська міська рада. URL: http://mlt.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=14461&Itemid=456 (дата звернення: 16.04.2019).

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Идрисов Б. А., Скляр Р. М., Горушкина А. О. Социологический анализ проблемы бездомных животных (на примере исследования в городе Мелитополь)

В статье исследуются ценностные аспекты отношения к бездомным животным в городском пространстве. Доказано, что толерантным по отношению к бездомным животным является понятие «синантропная животное-пария». Выявлено, что причинами возникновения проблемы синантропных животных-париев является безответственное владение животными; отсутствие обучения владельцев правилами содержания; недостаточная стерилизация и отсутствие приютов. Определено, что решение проблемы должно быть комплексным.

Ключевые слова: синантропное животное-пария, городская среда.

Idrisov B., Sklyarov M., Gorushkina A. Sociological Analysis of the Problem of Homeless Animals (for Example, a Study in the City of Melitopol)

The purpose of the study is to identify the value aspects of the attitude towards homeless animals in urban areas, for which a historical and comparative analysis of the problem of homeless animals was conducted, an empirical study on the human attitude towards homeless animals in the city of Melitopol, and its results were analyzed. In the theoretical part, the method of comparative-historical analysis has proved that the problem of homeless animals in urban space is trying to solve for many centuries. It has been proved that the usual use of the words «stray», «homeless», «blind» animals from the very beginning has a negative load, therefore the concept of «synanthropic animal-paria» is more precise and tolerant to the attitude of homeless animals. In the practical part of the study, expert interviews were conducted with experts in this field, volunteers of the Zoo organization «Nadiya» in the assistance of homeless animals and representatives of the public organization «Melitopol City Association for the Protection of Animals». A focus group was organized with local residents, a survey of respondents was conducted. It is determined that almost all inhabitants of the city of Melitopol agree with the presence of the problem of synanthropic pirate animals. The gender aspect of the study, which shows that women care more than men, support and help synanthropic animal pariahs on the streets of the city. It is determined that inhabitants of high-rise buildings and the private sector are well-connected to synanthropic pariah animals, feed them and relate to compassion and regret. According to the analysis of the study, the following causes of the emergence of the problem of synanthropic animal-pariahs as irresponsible possession of animals are revealed; lack of training of owners with the rules of detention; insufficient sterilization and lack of shelters. It is determined that homelessness of animals must be fought, but the solution of this problem should be comprehensive.

Key words: synanthropic animal-pariah, urban habitat.

В. О. КОВАЛЬ, Т. В. ДОВГАЛЬ

ДИСКУРСИВНЕ ПОЛЕ ПРАКТИК ЗОЖ, ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ Й СПОРТУ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПОЛІ СТУДЕНТІВ ЗВО

У статті розглянуто особливості дискурсивного поля практик здорового способу життя, фізичної культури й спорту студентів у соціокультурному полі студентів ЗВО. Проаналізовано соціокультурні поля студентів, відтворені ними в процесі заняття фізичною культурою й спортом. Розглянуто культурні програми різних груп студентів, що задають основні стійкі види практик. Виявлено особливості дискурсивного поля практик студентів у межах їх соціокультурного поля.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, фізична культура, спорт, ЗВО, соціокультурне поле, дискурсивне поле, культурна програма, знак, конструкт.

В умовах соціально-економічних трансформацій у нашій країні відбуваються зміна якості життя й відчуження студентів від інститутів виховання, трансформація їх поведінкових установок на здоровий спосіб життя і зміна ціннісних уявлень щодо фізичної культури й спорту.

Фізична культура й спорт, здоровий спосіб життя – це один із засобів побудови навколо студента соціального світу, що продукує певний стиль діяльності та мислення – дискурсу здорового способу життя.

Проблемна ситуація полягає у визначенні можливостей дискурсивного поля практик здорового способу життя, фізичної культури й спорту як елемента соціокультурного поля ЗВО.

У своїй статті О. А. Нікітіна [1] вказала на те, що дискурс, який домінує, складається з існуючого життєвого досвіду студента, комунікативних практик і являє собою дисбаланс практик у повсякденному житті в бік ризиків факторів здоров'я. Вирішення цієї проблеми вона бачить в активному залученні студентів до розробки та активної реалізації проектів, пов'язаних із ЗОЖ. Автор, поставивши проблему й провівши відповідне дослідження, не пояснює причинно-наслідкових зв'язків виникнення такого дисбалансу та механізмів формування практик, хоча й пропонує студентські соціальні проекти ЗОЖ для виправлення виниклого дисбалансу. Останнє завдяки зростанню інтенсивності взаємодій студентів у ході підготовки й реалізації відповідних проектів дійсно дасть результат.

Дослідники А. В. Самарін, Л. Л. Мехрішвілі [2] описують стратегічні завдання ЗВО в системі здоров'яформуального виховання студентів і пропонують відповідну комплексну програму, що включає такі елементи: створення соціокультурного простору, орієнтованого на ЗОЖ у студентському середовищі ЗВО, формування соціальних ресурсів для підтримки здоров'я колективу ЗВО тощо. Істотним недоліком цієї праці ми вважаємо відсутність теоретичного обґрунтування комплексної програми, елементи якої за рахунок ефектів соціокультурного і дискурсивного полів будуть достатньою мірою ефективними.

Методологічною основою цієї статті стали структуралістський конструктивізм П. Бурдье та праці В. І. Ільїна.

Мета статті – виявити особливості дискурсивного поля практик здорового способу життя, фізичної культури й спорту студентів у соціокультурному полі ЗВО.

Завдання дослідження: проаналізувати соціокультурні поля студентів, відтворені ними в ЗВО в процесі занять фізичною культурою й спортом; виявити особливості дискурсивного поля студентів у межах їх соціокультурного поля.

Соціокультурні поля студентів, відтворені ними в процесі занять фізичною культурою й спортом у ході навчання в закладі вищої освіти, мають свою специфіку. Розглянемо його структуру.

Ресурси полів обмежені матеріально-технічною й фінансовою базою закладу вищої освіти, його політикою щодо фізичної культури й спорту, рівнем професіоналізму професорсько-викладацького складу, з одного боку, і специфікою груп підготовки (основна, підготовча або спеціальна) студентів – з іншого. Тому конфігурація цих ресурсів задає обмеження споживчої поведінки студентів у сфері спорту й фізичної культури, а також формує спрямованість цієї поведінки.

Саме по собі поле являє собою потужний соціальний ресурс, тому що має примусову силу стосовно індивідів, які потрапили в нього.

Культурна програма задає основні стійкі види практик, тобто сукупність специфічних цінностей і норм, що як пропонують, так і забороняють що-небудь робити:

– у студентів спецгруп це медична – основна цінність – здоров'я, відновлення рівня здоров'я до показників норми;

– цінності підготовчої та основної груп – це медична, естетична й афективна: здоров'я, краса, захоплення.

Варто зауважити, що такий параметр культурної програми, як рекреація, недостатньо мірою усвідомлена всіма студентами в ході відтворення практик, пов'язаних з фізичним вихованням і спортом. Як наголошує у своїй праці В. І. Ільїн [1, с. 54], потрібно враховувати те, що культурна програма має дискурсивний характер, а отже, за допомогою комунікативних технологій професорсько-викладацький склад може впливати на зміну тих або інших параметрів культурної програми. Прикладами таких впливів є:

– позиціонування й керування репутаціями (зустрічі з олімпійцями та параолімпійцями, спортсменами й тренерами, відомими людьми, у житті яких фізичне виховання та спорт відіграли ключову роль у формуванні їх особистостей і успішності). Таким способом формується система знаків, яка пов'язує життєвий успіх і досягнення з певним здоровим способом життя й цілепокладанням. Це, у свою чергу, задає нормативну систему відтворення практик, пов'язаних зі здоровим способом життя й заняттями фізичною культурою та спортом;

– проведення лекційних і практичних занять, які прямо або побічно пов'язані з формуванням здорового образу життя (яких, втім, стає в ЗВО

все менше), таких як: фізичне виховання, валеологія, основи екології, безпека життєдіяльності тощо.

Лекції та практичні заняття, позиціонування й керування ситуаціями формують комплексні уявлення, знання та вміння, що утворюють єдине дискурсивне поле. У межах сформованого дискурсивного поля можливі різні варіанти інституалізації: від слабких форм у вигляді неформальних «спортивних тусовок», клубів «ролевиків» до сильних форм – створення спортивних клубів і спортивних команд ЗВО, проведення постійних міжвузівських чемпіонатів та спартакіад.

Слідування культурній програмі накладає певні обмеження на бажання й дії студентів. Наприклад, відтворення студентом певного способу або стилю життя, відтворення спортивного режиму або дієт.

Самоідентифікація та зовнішня ідентифікація студентів формуються дискурсивним полем. При цьому необхідно відзначити такі особливості:

– інтенсивність взаємодій студента всередині дискурсивного поля прямо впливає на його місце в ієрархії груп, до яких він входить. Студент не рефлексує цінностей та норм дискурсивного поля, якщо інтенсивність взаємодій у нього досить висока, але якщо інтенсивність падає, зростає рефлексія й починаються процеси маргіналізації;

– лідери-інтерпретатори та активісти дискурсивних полів задають систему норм і цінностей для своїх дискурсивних полів. Вони здійснюють регулювання доступу до ресурсів (наприклад, до спортивних приміщень або гарних тренерів і інструкторів), таким способом конструюють і відтворюють нерівність у споживанні ресурсів (відкривають або закривають доступ до ресурсів). Таким самим способом відсіваються ті, які тимчасово перебувають або випадково потрапили в дискурсивне поле. Від сторонніх дискурсивне поле закривається шляхом створення власної мови, яка своїми правилами їх відсікає (незважаючи на те, що спорт, здоровий спосіб життя й фізична культура вважають дискурсивними полями з розмитими границями та потрапити в ядро можна тільки штучним шляхом, проте конкуренція між представниками схожих дискурсивних полів приводить саме до вищезазначеного результату);

– прихильники дискурсивного поля підтримують і відтворюють дискурсивне поле;

– ті, що тимчасово перебувають або випадково потрапили в дискурсивне поле – періодично відтворюють відповідні практики, цінності й норми дискурсивного поля у відриві від логіки й суті прийнятого дискурсу.

Конструювання знаків здорового способу життя, фізичної культури та спорту здійснюється в процесі комунікативної взаємодії в ході інтерпретації членами дискурсивного поля відповідних змістів.

Сформовані в ході конструювання знаків символи декодуються в межах певного соціального поля спорту, здорового способу життя або фізичної культури. Такими символами виступають: чемпіонство, грамоти, медалі, різноманітні призи, спортивна форма, струнке й «накачане» тіло. Також ними можуть виступати різноманітні форми демонстратив-

ного споживання: марафони, велосипедні сімейні прогулянки, оздоровчий біг на стадіоні або в парку, вечірні тренування на спортмайданчиках тощо.

Також варто зауважити, що здоровий спосіб життя став однією з форм соціального капіталу, тобто ресурсом, роль якого порівнянна з іншими формами капіталу.

Адресатом, що споживає текст (знаки і символи), є студентська молодь. Усі знаки й символи, що сконструйовані, повинні виходити з того, що аспекти ідентичності студентів зумовлені соціокультурними полями, в яке вони входять, і повинні бути детерміновані складовими здорового способу життя, фізичної культури й спорту. Тобто в підсумку взаємодії тексту й кінцевого адресата сформовані аспекти задають стиль відтворення соціальних практик. При цьому слід зазначити, що в кінцевого адресата можуть бути цінності, що конкурують. Наприклад, деякі аспекти цінностей, пов'язані з успіхом і фінансовим благополуччям, можуть суперечити цінностям здорового способу життя, фізичної культури й спорту. При цьому завданням культурних програм стає зняття цих суперечностей і прив'язка образу людини, яка веде здоровий спосіб життя, яка займається спортом, до образу успіху й матеріального благополуччя.

Так само ще одним завданням стає формування ситуацій, коли автор тексту та адресат збігаються. У цьому випадку студент постійно проводить моніторинг моделей культури й субкультури, у які він включений, і звіряє свої уявлення з відповідними еталонами. Це роблять з тієї причини, що текст читається відповідно до норм мови відповідного соціокультурного поля. При цьому, як відзначив В. І. Ільїн, «краса, чинність і розум, як правило, не є об'єктивними показниками. Краса не в об'єкті, а в його оцінці навколишніми. Та сама людина може зустріти зовсім різні оцінки в різному соціальному оточенні. Об'єктом оцінки є індивід, побачений крізь призму суб'єктивних смаків» [3, с. 263].

Виокремимо особливості соціокультурного поля, що впливають на формування поведінки студента, спрямованого на здоровий спосіб життя, фізичну культуру й спорт, спираючись на працю В. О. Ковалю [4]:

1. У середині поля соціальна взаємодія більш інтенсивна, ніж між полями. Це означає, що при включенні студента в соціальне поле він буде керуватися цінностями й нормами цього поля у взаємодії з іншими індивідами на основі постійного повсякденного відтворення оцінок практик і реакцій соціального середовища. Студент постійно перебуває в декількох полях – вплив соціокультурного поля буде тем вищий, чим інтенсивніша взаємодія індивідів у ньому. Тому бажано створити такі умови перебування студента в полях, за яких його присутність і інтенсивність взаємодій, пов'язаних зі здоровим способом життя, фізичною культурою й спортом, буде максимальною.

2. Границі поля є зонами зниженої соціальної взаємодії, зонами відчуження. Для студента цінності й норми поведінки здорового способу життя, фізичної культури й спорту, відтворені однолітками, будуть ближчі,

ніж ті, що відтворюються педагогічним колективом у ході навчального й виховного процесів. А якщо інтенсивність взаємодії всередині групи буде високою, а цінності та норми представників інших груп будуть подібними, то результатом буде комплементарна реакція й збільшення кількості відповідних практик.

3. Соціальне поле має силовий характер, тобто має примусову силу стосовно індивідів, що потрапили в нього. Оскільки соціальне поле задає ресурсне поле можливостей і цим самим продукуються границі поля, ми стикаємося з такими ефектами:

а) цілі, які ставить група у своїй функціональній діяльності, будуть задаватися винятково її ресурсними можливостями, а значить потреби, інтереси та мотиви будуть споконвічно задані нею же, тобто для студента, який веде нездоровий спосіб життя, поле ресурсних можливостей будуть задавати девіантні групи – від батьківських і студентських до груп однолітків. Отже, без переміщення студента (або його ізоляції від таких груп) в іншу групу з іншими цілями й ресурсними можливостями неможливо буде досягти відтворення необхідних нам практик;

б) оскільки соціальне поле завжди «позитивно запрограмоване», воно буде пропонувати своїм носіям «правильні» зразки поведінки, тобто норми цінності будуть мати прескриптивний характер. Тобто група студентів, що відтворюють цінності та норми здорового способу життя, вважають їхніми природними й відтворюють їх автоматично. Студент, потрапивши у відповідну групу, буде відтворювати інтереси, цінності й норми цієї групи, а не тих груп у яких він був присутній раніше, незважаючи на те – девіантні вони чи ні.

4. Соціальні процеси, що проходять у полі, мають надіндивідуальний характер, однак люди виступають їхніми провідниками. Постійно підтримувана інтенсивність взаємодій між індивідами всередині поля, спрямована на формування практик здорового способу життя, фізичної культури й спорту, буде забезпечувати постійне відтворення цінностей та норм, і цим сприяти залученню інших індивідів, які коливаються або пручаються. Так, наприклад, одержання знань як цінності або здоровий спосіб життя як цінність не лише відтворюються завдяки інтенсивності взаємодій усередині групи, а й втягують в це інших. Отже, діяльність педагогічних колективів, адміністрацій ЗВО при роботі зі студентами повинна бути спрямована на стимулювання виникнення таких груп шляхом створення та активної підтримки груп із прийнятою в суспільстві на цей момент нормативною й ціннісною поведінкою, орієнтованою на здоровий спосіб життя, фізичну культуру й спорт.

5. Студенти, засвоївши в процесі соціалізації норми й цінності цього поля, вільно вибирають те, що «прийняте», «пристойно», «правильно». Зовнішні соціальні норми й цінності перетворюються на вільний вибір особистості. У результаті зняття протилежності свободи вибору та примусу поля студенти, дотримуючись зовнішніх норм, відтворюють їх і перетворюють «паперові приписання» на реальні соціальні процеси.

6. Силовий характер поля лежить в основі тенденції до нівелювання поведінки індивідів, але тенденція ніколи не реалізується повною мірою – поле ніколи не в змозі повністю знищити індивідуальність.

Висновки. Соціокультурні та дискурсивні поля є регуляторами соціальних зв'язків і соціальних взаємодій студентів у ЗВО. У процесі їх взаємодії у фреймі фізичної культури й спорту мають значення всі форми й види знаків, інформації та практичних навичок, надаваних ЗВО (спортивним клубом, групою за інтересами тощо) у вигляді освітніх програм, практичних занять, тренувань або змагань.

Особливостями дискурсивного поля студентів у межах соціального поля спорту, здорового способу життя або фізичної культури є різна система цінностей для різних груп (здоров'я, рекреація, краса), яка продукує систему норм для різних груп у полі ЗВО; різний ступінь допуску до ресурсів і нерівність у їхньому споживанні як результат виникнення ієрархії всередині полів; сконструйовані символи декодуються в межах певного соціального поля спорту, здорового способу життя або фізичної культури.

Картографування соціокультурних полів студентів ЗВО надає змогу не лише ефективніше проектувати їхню діяльність у межах спорту, здорового способу життя або фізичної культури, а й створювати конструкти, що стимулюють їхню діяльність у вищезазначених межах.

Список використаної літератури

1. Никитина О. А. Стереотипизация мнений студентов о здоровом образе жизни. *Здоровье и образование в XXI веке*. 2017. Т. 19. С. 78–80.
2. Самарин А. В., Мехришвили Л. Л. Теоретическая модель формирования здорового образа жизни студенческой молодежи в дискурсе культуры здоровья. *Здоровье и образование в XXI веке*. 2016. Т. 18. С. 816–819.
3. Ильин В. И. Потребление как дискурс: учеб. пособие. Санкт-Петербург: Ин-терсоцис, 2008. 446 с.
4. Коваль В. О. Особливості впливу соціокультурного поля на формування девіантності як антипоказника здоров'я. *Соціальні технології: Актуальні проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. / редкол.: Д. М. Ядранський (гол. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2013. Вип. 59–60. С. 117–121.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019.

Коваль В. А., Довгаль Т. В. Дискурсивное поле практик ЗОЖ, физической культуры и спорта в социокультурном поле студентов вуза

В статье рассматриваются особенности дискурсивного поля практик здорового образа жизни, физической культуры и спорта студентов в социокультурном поле студентов вуза. Проанализированы социокультурные поля студентов, воспроизводимые ими в процессе занятий физической культурой и спортом. Рассмотрены культурные программы различных групп студентов, задающие основные устойчивые виды практик. Выявлены особенности дискурсивного поля практик студентов в рамках их социокультурного поля.

Ключевые слова: *здоровый образ жизни, физическая культура, спорт, вуз, социокультурное поле, дискурсивное поле, культурная программа, знак, конструкт.*

Koval V., Dovhal T. Discourse Field of the Practice of Healthy Lifestyle, Physical Culture and Sport in the Socio-Cultural Field of University Students

The article discusses the features of the discursive field of practice of a healthy lifestyle, physical education and sports of students in the socio-cultural field of university stu-

students. The sociocultural fields of students, reproduced by them in the process of physical culture and sports, are analyzed. The cultural programs of various groups of students that define the main types of sustainable practices are considered. The features of the discursive field of student practices in their socio-cultural field are revealed.

Socio-cultural and discursive fields are regulators of social connections and social interactions of students in the university. In the process of their interaction in the frame of physical culture and sport all forms and types of signs, information and practical skills provided by the university (sports club, group on interests, etc.) are important in the form of educational programs, practical classes, trainings or competitions.

The peculiarities of the students' discursive field within the social field of sport, healthy lifestyle or physical culture are: a different system of values for different groups (health, recreation, beauty) which produces a system of rules for different groups in the field of the university; different degrees of access to resources and inequality in their consumption as a result of the emergence of a hierarchy within the fields: the constructed symbols are decoded within a certain social field of sport, a healthy lifestyle or physical culture.

Mapping the socio-cultural fields of the students of the university allows not only more effectively to design their activity in the sports, healthy lifestyle or physical culture, but also to create constructs that stimulate their activity in the above-mentioned framework.

Key words: *healthy lifestyle, physical culture, sport, university, socio-cultural field, discursive field, cultural program, sign, construct.*

Н. М. ЛИСИЦЯ, Г. В. СОРОКІНА

ТЕХНОЛОГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ РОБОТОДАВЦЯМИ ВИПУСКНИКІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуто технології залучення роботодавцями випускників економічних спеціальностей, які стимулюють прояв моделей раціональної або емоційної поведінки випускників економічних спеціальностей. На основі проведеного авторами контент-аналізу рекламних оголошень роботодавців виявлено їх основні вимоги до компетентностей і особистих якостей випускників економічних спеціальностей. Визначено технології залучення роботодавцями випускників економічних спеціальностей з урахуванням специфіки сфер економічної діяльності, а також семантичної гетерогенності оголошень роботодавців.

Ключові слова: роботодавці, технології, випускники економічних спеціальностей, професійні компетентності, моделі раціональної та емоційної поведінки.

Випускники економічних спеціальностей не знаходять роботи відповідно до набутих професійних компетентностей, незважаючи на достатньо широкий діапазон пропозицій роботодавців на сайті *rabota.ua*. Як наслідок необхідним є контент-аналіз пропозицій роботодавців для виявлення технологій залучення роботодавцями випускників економічних спеціальностей, які проявляють моделі раціональної або емоційної поведінки. Пропозиції роботодавців є різними залежно від сфер економічної діяльності. Різними є й перспективи, пропоновані випускникам. Можливо, роботодавцям необхідно змінювати сукупність технологій залучення випускників, що надасть змогу сформувати лояльність випускників до майбутньої професії та забезпечить стабільну зацікавленість у професійній діяльності й усвідомлення необхідності партнерства роботодавців та вишів, що буде сприяти їх розвитку й конкурентоспроможності.

Українське суспільство переживає інформаційний сплеск у зв'язку з розвитком інформаційних технологій, віртуалізацією простору, пропонуванням нових ролей і обов'язків. Ринок праці відкриває не лише можливість вибору, порівняння перспектив їх зростання, а й надає інформацію випускникам для прояву раціональної моделі поведінки або такої, що ґрунтується на емоціях.

Акторами, що демонструють моделі раціональної поведінки або поведінки емоційної залежно від інформації на ринку праці, є випускники закладів вищої освіти. Достатньо конкурентними спеціальностями є ІТ, економіка, інженерні спеціальності. Так, наприклад, у Києві, за даними кадрового порталу *Head Hunter Україна*, найбільше попитом користуються спеціалісти зі сфер «ІТ, телеком» (розробники та інженери), «Продажі» (менеджери по роботі з клієнтами та спеціалісти роздрібною торгівлі), «Маркетинг». У регіонах до трійки провідних поряд зі сферою «Маркетинг» тепер

увійшли спеціальності зі сфери «Виробництво» (машинобудування та харчова промисловість) [6].

Саме рівень розвитку економіки визначає ступінь належності будь-якого суспільства до цивілізації. Стала значущою інформаційна економіка, яка означає, що «продуктивність та конкурентоспроможність факторів або агентів у цій економіці (будь то фірма, ринок або нація) залежать, насамперед, від здатності генерувати, обробляти та ефективно використовувати інформацію, що заснована на знаннях» [2, с. 81]. У XXI ст. інформація про можливості реалізувати себе в професії представлена на сайтах, де роботодавці повідомляють про свої потреби в спеціалістах та вимоги до них.

Сьогодні можна стверджувати, що трансформаційні процеси відбуваються в усіх сферах життєдіяльності суспільства, що сприяє формуванню нової якості соціальної, економічної сфер життя, яка відповідає вимогам інформаційної епохи.

Динаміка ринку праці України на основі аналізу змін «Індексу ринку праці» дає можливість виявити та порівняти такі показники:

- 1) попит та пропозиції на ринку праці;
- 2) зміну попиту та пропозиції на ринку праці (що представлені у вигляді вакансій, які пропонуються роботодавцями, та розміщення CV потенційними робітниками);
- 3) загальний попит на робочу силу на основі аналізу вакансій на сайті rabota.ua.

Особливостям діяльності в професійному середовищі представників бізнес-структур присвячені економічні та соціологічні праці таких учених, як Т. І. Заславська, Т. В. Ігнатова, Ю. Ф. Пачковський, В. В. Радаєв та ін. У працях цих учених підприємця розглянуто як активну соціальну групу. Відносини економічних університетів і роботодавців, перспективи соціального партнерства акторів були предметом аналізу економістів, соціологів, таких як: С. В. Безвух, О. В. Гронь, Н. М. Лисиці, М. В. Мартиненко, С. І. Тарасенко, О. Щербак, М. І. Ус та ін. Особливості становлення, адаптації й формування економічної еліти українського суспільства аналізувала О. В. Скориніна-Погрібна.

Проблемам відносин закладів вищої освіти та роботодавців присвячено чимало наукових публікацій, але ринок праці випускників економічних спеціальностей свідчить, що кваліфікація випускників закладів вищої освіти не задовольняє цілком потреби роботодавців. Як зазначає В. Похідіна, причиною такої ситуації є відсутність налагодженої схеми партнерських зв'язків між бізнесом і закладами вищої освіти. «Абітурієнти обирають освітні програми за параметрами, що не мають нічого спільного з майбутньою професією та її запитаністю національною економікою: за престижністю, рівнем складності навчання, наявністю бюджетних місць. У результаті маємо ринок праці, що характеризується професійно-кваліфікаційним дисбалансом попиту і пропозиції робочої сили» [5]. В умовах розвитку інноваційної економіки саме заклади вищої освіти повинні стати

тим фундаментом, на якому базуватиметься формування висококваліфікованих кадрів в умовах високої конкурентоспроможності, а це можливо лише в тісній співпраці з організаціями та підприємствами.

Як зазначає С. В. Безвух, «партнерство у сфері вищої освіти розглядається як один з аспектів партнерства соціального, це особливий тип взаємодії освітніх установ з усіма суб'єктами ринку праці, його інститутами, а також територіальними органами управління, націлений на максимальне узгодження і реалізацію інтересів всіх учасників цього процесу» [1].

Партнерство як форма відносин між підприємствами ґрунтується на добровільній співпраці, взаємній довірі та підтримці, розподілі прав, зобов'язань і відповідальності сторін з метою отримання додаткових конкурентних переваг. Як стверджує С. І. Тарасенко, партнерство організацій сфер вищої освіти та бізнесу є досить специфічним видом співробітництва через особливості діяльності ЗВО, широкий перелік їх спеціальностей [7].

Однак, незважаючи на активні дослідження, присвячені аналізу взаємодії університетів та роботодавців, ряд питань, а саме технології залучення роботодавцями випускників економічних спеціальностей на ринку праці, ще недостатньо вивчені, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Мета статті – виявити технології залучення роботодавцями випускників економічних спеціальностей на ринку праці. Для досягнення цієї мети автори вважають необхідним вирішити такі завдання:

- узагальнити аналіз наукових праць, що присвячені відносинам університетів та роботодавців;
- провести контент-аналіз сайту rabota.ua з метою виявлення попиту на компетентних випускників економічних спеціальностей;
- визначити найбільш затребувані професії та компетентності випускників економічних спеціальностей;
- проаналізувати технології залучення роботодавцями випускників економічних спеціальностей, що стимулюють моделі раціональної або емоціональної поведінки випускників економічних спеціальностей.

В Україні партнерство університетів і підприємств розвинуте недостатньо добре. До найпоширеніших форм співпраці ЗВО з бізнесом можна віднести проходження практики на базі компанії; стажування на базі компанії; проведення навчальних курсів та обладнання лабораторій від компаній; спонсорство студентських конкурсів від компаній.

Протягом січня-лютого 2019 р. був проведений контент-аналіз оголошень з працевлаштування, у межах якого було проаналізовано 500 оголошень затребуваних економічних спеціальностей на сайті rabota.ua. «Контент-аналіз дає багато можливостей для дослідження як наявного, так і прихованого змісту комунікацій. Висока достовірність контент-аналізу ґрунтується на тому, що дослідження дуже мало залежить від суб'єктивних думок того, хто його проводить» [3, с. 89].

У більшості рекламних оголошень роботодавців (60%) не було вказано на рівень заробітної плати, пропонованої потенційним працівникам; 15% оголошень вказують на заробітну плату на рівні 8–10 тис. грн (рис. 1).

Причинами, що спонукають роботодавців не вказувати заробітну плату, можуть бути:

– небажання розкривати рівень заробітної плати працівників перед конкурентами або лінійними працівниками, якщо йдеться про посаду топ-менеджменту;

– намір приховати, що рівень заробітної плати залежить від кількості завдань, які буде виконувати майбутній працівник. У цьому випадку в оголошенні вказують, що рівень заробітної плати буде обговорюватись на співбесіді, що є маніпулятивною тактикою роботодавців, яка надає їм змогу прийняти остаточне рішення «взяти на роботу» або «відмовити». Роботодавці, як наслідок, під час співбесіди тестують компетентності випускників, а саме: аналітичні здібності, креативність майбутніх працівників, здібності приймати рішення в ситуаціях ризику. Крім того, вони оцінюють харизму майбутнього працівника (якщо вона є), комунікативні навички та спроможності контролювати емоції;

– виключення зайвої уваги з боку некомпетентних здобувачів на відповідні посади, якщо рівень заробітної плати вищий за середній показник у регіоні.

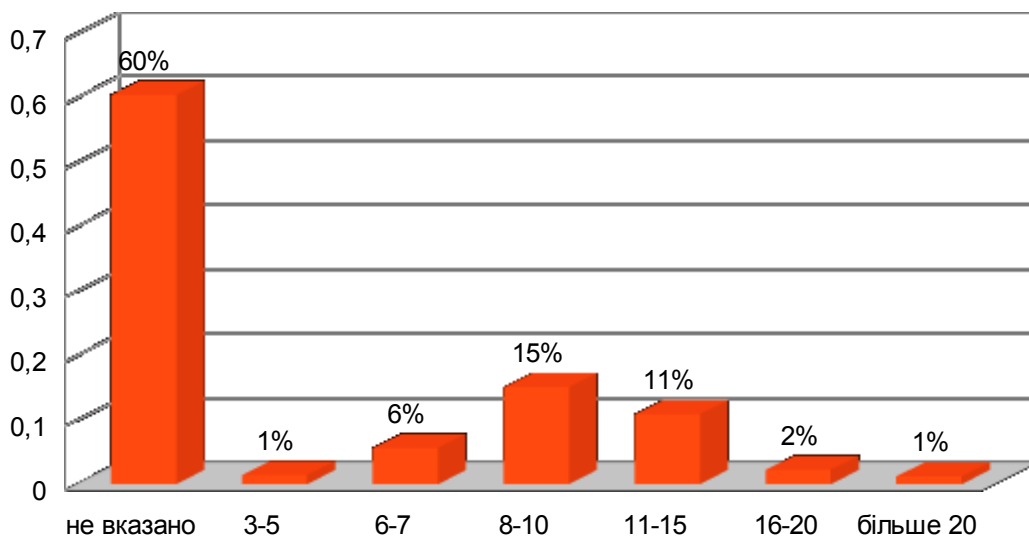

Рис. 1. Рівень зарплати, пропонованої роботодавцем, тис. грн (складено авторами)

Показово, що, згідно з результатами контент-аналізу, найменший відсоток оголошень, де не була вказана заробітна плата, стосується сфери бухгалтерія, фінанси, податки – 42%. Зарплату в розмірі 8–10 тис. грн було вказано у 25% проаналізованих оголошень цієї сфери. А галузі, де роботодавці найбільше приховують рівень заробітної плати, – консалтинг, аналітика, аудит (88%). Імовірно, це пов'язано з тим, що вимоги до бізнес-аналітика, фахівців з консалтингу та аудиту потребують більше компетентностей, необхідну сукупність яких важко сформулювати, тому що вони є ситуативно затребуваними. Для вирішення різних проблем у сфері аналі-

тики, консалтингу та аудиту набір компетентностей, які є значущими, може змінюватись.

Головні вимоги, що вказують в оголошеннях роботодавців, подано на рис. 2.

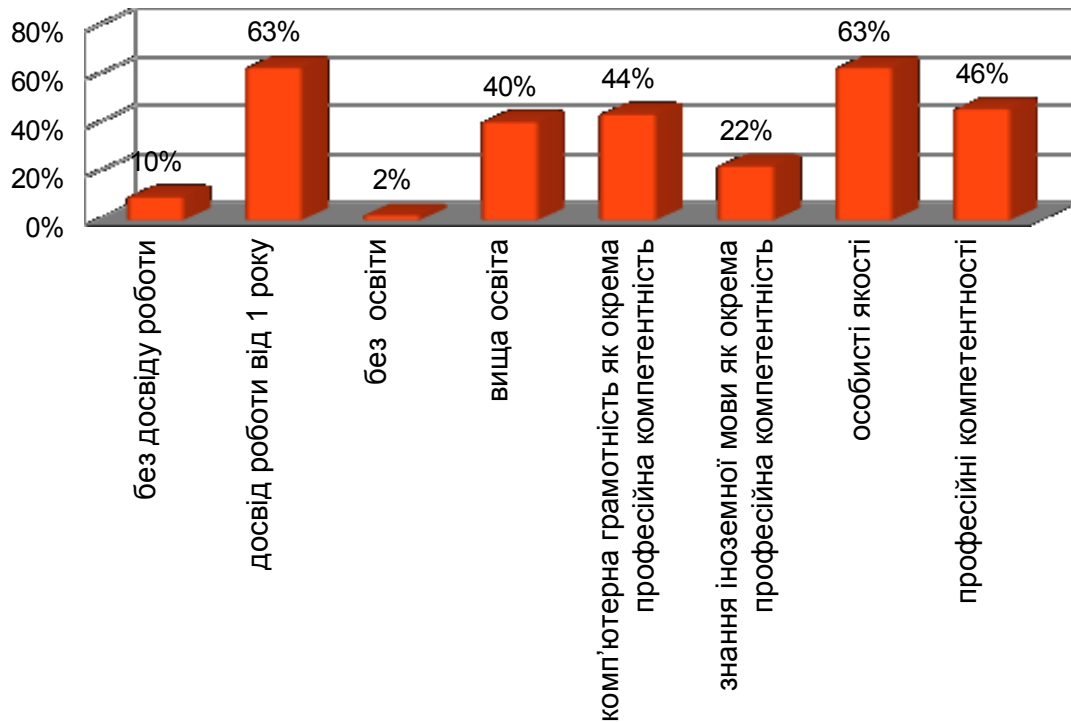

Рис. 2. Вимоги роботодавців до кандидатів на посади, які зазначені в оголошеннях, % (складено авторами)

Як видно з рис. 2, найбільш затребуваними вимогами є:

1. Досвід роботи від одного року (67%).
2. Особисті якості (60%).
3. Професійні компетентності (48%).
4. Вища освіта (45%).

За сферами економічної діяльності розподіл вимог до потенційних працівників виглядає так.

Бухгалтерія, податки, фінанси – досвід роботи (78%), професійні компетентності, наприклад: комп'ютерна грамотність (64%), вища освіта (58%).

Банки, інвестиції, лізинг – особисті якості (69%), досвід роботи (64%), вища освіта (60%).

Консалтинг, аналітика, аудит – професійні компетентності (88%), досвід роботи (82%), особисті якості (65%). Варто зауважити, що лише в цих сферах найбільш значуща вимога до працівників – знання іноземної мови (53%).

Менеджери з продажів – досвід роботи (76%), особисті якості (61%), вища освіта (50%).

Маркетинг, реклама, PR – професійні компетентності (73%), досвід роботи (64%), особисті якості (57%). Лише в 23% оголошень вказано на вимогу – мати вищу освіту.

HR, бізнес-тренери – досвід роботи та особисті якості (63%), професійні компетентності (90%).

Такі галузі, як *банківська*, сфера *продажів* та *управління персоналом*, потребують таких особистих якостей здобувачів на відповідні посади: ініціативність, енергійність, комунікабельність, грамотність, націленість на результат, стресостійкість, активна життєва позиція тощо. По суті, це те, що називають «м'якими навичками» (англ. soft skills). Вони являють собою комплекс неспеціалізованих, важливих для кар'єри навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і є наскрізними, тобто не пов'язані з конкретною професійною сферою.

У сферах *консалтингу (аналітики)* та *маркетингу (реклами)* цінують професійні якості здобувачів на відповідні посади, тобто висувають більш раціональні вимоги до бажаних співробітників, що потрібні для успішного виконання роботи в професійній діяльності: знання принципів побудови бізнес-процесів, професійних комп'ютерних програм, маркетингових інструментів просування товарів та послуг тощо та вміння передбачати перспективи їх розвитку. Ці якості можна зарахувати до «твердих навичок» (англ. hard skills), що включають у себе технічні навички й уміння виконувати певні функціональні завдання, які є основою для формування соціальних технологій.

Термін «соціальні технології» часто вживають для позначення певного набору інструментальних засобів, які застосовують у різних сферах соціальної практики. Зокрема, В. І. Подшивалкіна визначає соціальну технологію як інструмент практичної діяльності, що спрямований на задоволення потреб людей, які базуються не на наукових відкриттях, а на повсякденному знанні [4]. Технології залучення автори статті інтерпретують як інформацію в оголошеннях роботодавців, що стимулює прояв у випускників економічних спеціальностей раціональної поведінки або поведінки, яка заснована на емоціях залежно від особистих якостей, які притаманні їм, сформованих професійних компетентностей, досвіду роботи та очікувань від професійної діяльності. Технології залучення роботодавцями працівників включають пропозиції роботодавця, які дають можливість потенційному працівнику відчувати корпоративну культуру підприємства вже на етапі ознайомлення з оголошенням про відповідну посаду, зрозуміти, що він важливий для майбутнього роботодавця. Серед основних пропозицій роботодавців здобувачам можна виділити головні (рис. 3):

1. Повний робочий тиждень (51%).
2. Різноманітні бонуси (48%).
3. Професійне зростання (48%).
4. Офіційне працевлаштування (46%).
5. Дружній колектив (31%).
6. Повний соціальний пакет (30%).

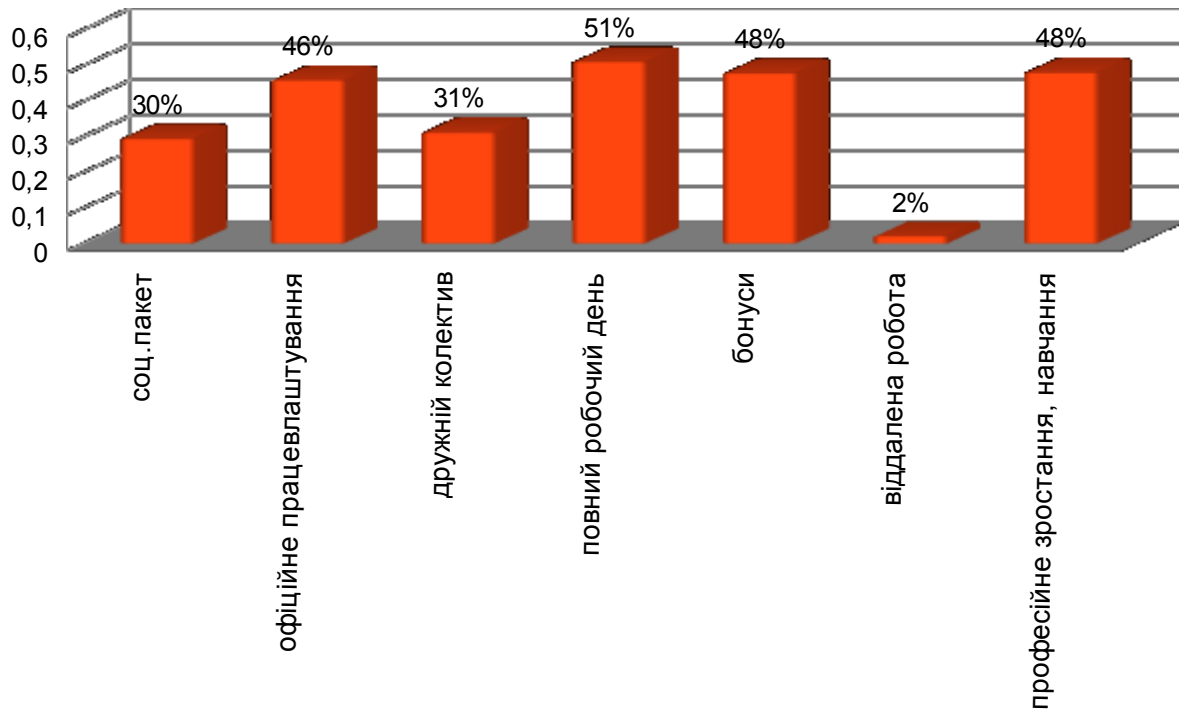

Рис. 3. Пропозиції роботодавців здобувачам на відповідну посаду, %
(складено авторами)

Роботодавці у сферах *консалтингу (аналітики)*, *маркетингу (реклами)* та *HR* пропонують найбільше бонусів для майбутніх працівників: комфортний офіс з безкоштовними чаєм або кавою, доставка робітників транспортом, корпоративні події, участь у міжнародних проектах, можливість користування спортивною залою, можливості для саморозвитку у вигляді безкоштовних тренінгів, семінарів тощо.

У галузях *бухгалтерія, податки, фінанси* та *закупівлі, постачання* згідно з результатами контент-аналізу, найбільш часто роботодавці називають повний робочий день (графік роботи з 9.00 до 18.00) та офіційне працевлаштування.

Побудова оптимальної моделі співпраці бізнесу й університетів в сучасному суспільстві повинна базуватися на засадах соціального партнерства та підтриманні діалогу закладів вищої освіти й роботодавців. Необхідно проводити моніторинг потреб роботодавців у фахівцях економічних спеціальностей, вивчати затребувані роботодавцями компетентності та бажані особисті якості випускників вишів, щоб знайти компроміс для партнерства.

Усі технології залучення роботодавцями випускників економічних спеціальностей залежно від сфери діяльності можна подати у вигляді інтегрованої таблиці, що дає можливість передбачати домінування раціональної або емоційної моделі поведінки випускників економічних спеціальностей на момент вибору посади, запропонованої в оголошеннях, яку вони асоціюють з особистими якостями, професійними компетентностями, очікуваннями від майбутньої професійної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Технології залучення роботодавцями випускників економічних спеціальностей

Технології залучення	Сфери діяльності роботодавців	Імовірні моделі поведінки випускників
1. Перспективність професійного зростання	1. Банки, інвестиції. 2. Консалтинг, аналітика, аудит. 3. Маркетинг, реклама, PR	Раціональна
2. Гетерогенність (різноманітні бонуси)	1. Консалтинг, аналітика, аудит. 2. Маркетинг, реклама, PR. 3. Управління персоналом, бізнес-тренери	Емоційна
3. Легітимність (офіційне працевлаштування)	1. Банки, інвестиції. 2. Бухгалтерія, податки, фінанси. 3. Сфера продажів. 4. Управління персоналом, бізнес-тренери	Раціональна
4. Зайнятість та затребуваність (повний робочий тиждень)	1. Сфера продажів. 2. Маркетинг, реклама, PR. 3. Управління персоналом, бізнес-тренери	Раціональна
5. Сприятливі умови для соціалізації (дружній колектив)	1. Маркетинг, реклама, PR. 2. Бухгалтерія, податки, фінанси. 3. Управління персоналом, бізнес-тренери	Емоційна
6. Гарантованість соціальної безпеки (повний соціальний пакет)	1. Управління персоналом, бізнес-тренери	Раціональна
7. Дистанційність (віддалена робота)	1. Маркетинг, реклама, PR	Раціональна та емоційна

Роботодавці сфери консалтингу (аналітики) і маркетингу (реклами) вимагають від здобувачів на відповідні посади інтелекту, професійних компетентностей та аналітичних здібностей, що є аргументами для остаточних висновків про можливість працевлаштування випускників.

У банківській сфері, сфері продажів та управління персоналом роботодавці очікують більш гнучкі комунікативні навички випускників, включаючи й ті, що входять до поняття емоційного інтелекту, тобто здатність людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію й бажання інших людей і свої власні, а також здатність керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних завдань. Вказані сфери економічної діяльності найбільше пов'язані із взаємодією з іншими людьми, мають клієнтоорієнтований характер, що потребує від працівників уміння професійно використовувати комунікацію, роботу в команді та менеджерські здібності (управління часом, лідерство, критичне мислення).

Висновки. У статті набув подальшого розвитку контент-аналіз оголошень роботодавців на сайті rabota.ua щодо затребуваності випускників економічних спеціальностей та вимог до їх професійних компетентностей,

особистих якостей, що надало змогу виявити технології залучення роботодавцями випускників економічних спеціальностей на ринку праці. Результати дослідження можуть бути використані як роботодавцями для пошуку перспективних для їх сфери діяльності працівників, так і представниками закладів вищої освіти з метою вдосконалення професійних компетентностей випускників економічних спеціальностей згідно з потребами роботодавців.

Постійний контент-аналіз сайту roboota.ua надає можливість порівняти, наскільки змінюються пропозиції роботодавців, набір професійних компетентностей, що є затребуваними в роботодавців, сформувати гнучку та прозору систему оплати працівників, що, можливо, забезпечить збільшення кількості випускників економічних спеціальностей, які бажатимуть працевлаштуватися в Україні.

Список використаної літератури

1. Безвух С. В., Стопчак А. Ю. Соціальне партнерство науки і бізнесу: форми взаємодії, проблеми і рекомендації щодо їх вирішення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 3 (3). С. 7–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3%283%29__3 (дата звернення: 16.04.2019).
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: пер. с англ. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
3. Костенко Н., Иванов В. Досвід контент-аналізу: моделі та практики. Київ: Центр вільної преси, 2003. 200 с.
4. Подшивалкина В. И. Социальные технологии: проблемы методологии и практики / общ. ред.: В. Ю. Иконников. Кишинев: Центральная тип., 1997. 351 с.
5. Покідіна В. Університети та бізнес: міжнародний досвід співпраці та перспективи для України. URL: http://cost.ua/files/Universities%20and%20business_report.pdf (дата звернення: 16.04.2019).
6. Ринок праці-2018. ТОП-20 професій, яких гостро потребує Україна. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/rinok-praci-2018-top-20-profesiy-yakih-gostro-potrebuje-ukrajina-517151.html> (дата звернення: 16.04.2019).
7. Тарасенко С. І., Демченко М. Є. Партнерство університетів та бізнесу: форми та перспективи розвитку в умовах підвищення інноваційності економіки. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/49.pdf (дата звернення: 16.04.2019).

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Лисица Н. М., Сорокина А. В. Технологии привлечения работодателями выпускников экономических специальностей

В статье рассмотрены технологии привлечения работодателями выпускников экономических специальностей, которые стимулируют проявление моделей рационального или эмоционального поведения выпускников экономических специальностей. На основе проведенного авторами контент-анализа рекламных объявлений работодателей выявлены их основные требования к компетентностям и личным качествам выпускников экономических специальностей. Определены технологии привлечения работодателями выпускников экономических специальностей с учетом специфики сфер экономической деятельности, а также семантической гетерогенности объявлений работодателей.

Ключевые слова: *работодатели, технологии, выпускники экономических специальностей, профессиональные компетентности, модели рационального и эмоционального поведения.*

Lysytsia N., Sorokina G. Technologies of Attracting by Employers Graduates of Economic Specialties.

The article deals with technologies of attracting graduates of economic specialties, which stimulate the models of rational or emotional behavior of graduates of economic specialties. The aim of the article is to reveal the technologies of attracting graduates of economic specialties by employers. To achieve the aim the following tasks have been solved: 1) generalization of the analysis of scientific publications devoted to interrelations of universities and employers; 2) conducting content analysis of the site rabota.ua with the aim of finding out the demands for competent graduates of economic specialties; 3) revealing the professions and competences of graduates of economic specialties which are in demand in the labor market; 4) analysis of the technologies of attracting graduates of economic specialties which stimulate the models of rational or emotional behavior of graduates of economic specialties.

The main demands of employers to competences and personal qualities of graduates of economic specialties have been found out on the basis of content analysis of advertisements. Technologies of attracting graduates of economic specialties by employers, taking into account specifics of economic activity and semantic heterogeneity of the advertisement of employers have been defined.

Further development of the content analysis of the advertisements of employers on the site rabota.ua about demands to graduates of economic specialties and requirements to their professional competences, personal qualities has been achieved. It allowed the authors to reveal technologies of attracting graduates of economic specialties by employers in the labor market. Results of the research can be used by employers to hire perspective employees for their sphere of activity, as well as by representatives of universities to improve the teaching process and successful social partnership with employers and ensure competitiveness.

Key words: *employers, technologies, graduates of economic specialties, professional competences, models of rational and emotional behavior.*

NEW THEATER TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE MODERN LEISURE INDUSTRY

The article deals with the sociological evaluation of contemporary theater festival and as the object of administrative influence in the modern field of event management. It emphasized the social orientation of the functional management of leisure activities related to the organization of visits to theater events, celebrations, which act as a kind of individual and collective forms of relaxation.

Key word: theater, holiday, impression, relaxation, relaxation practice, a collective type of relaxation, event-management, leisure management.

The trend of commercialization of modern art is reflected in different types of event management for the organization viewer for theatrical performances. The tension between the creative process and business interests creates a unique customer value licensing practices in terms of business objectives.

«Income, cash register» and «target mass» audience were virtually divided into two distinct flows and to ensure the survival of the theater due to the inflow of funds first had to limit the influx of second and appropriately build repertoire.

In these circumstances, there is a difficult question between freedom and creativity regardless of commercial success. It is well known that the market may be prosperous creators far better products that relished the public. Since market, releasing from any ideological dictatorship puts art in the strongest dependence on commercial demand.

Leisure activities as free time outside the sphere of social and household labor, through which individual recovers his ability to work and developed a mostly those skills and abilities that cannot be improved in the area of employment. As leisure – activities, it means that it can be read accordingly organize. This activity carried out in line with specific interests and goals that set a man. The acquisition of cultural values and new knowledge.

Time is an important means of identity formation. It directly affects the production and employment of its scope, because in a free time most favorable place of recreation and recovery processes, removing intense physical and mental stress. The use of free time is an indicator of culture, circle the spiritual needs and interests of a particular individual or social group.

The cultural space makes sociocultural effects on development and identity formation, because not only creates conditions for meeting the needs of leisure, but also through value-orientation component influences their formation. To reach the actual socio-cultural situation in the field of entertainment should contact its contents, to those activities which people prefer leisure hours. At present socio-cultural situation is characterized by a number of negative

processes that emerged in the spiritual life – the loss of spiritual and aesthetic orientation, alienation from culture and art to children, youth and adults, a significant reduction in financial provision cultural institutions.

Under these conditions, communication is directly related to social action. This indicates that communication theater new significant impact on society (meaning in this scenario Guest House), is responsible for maintaining the integrity of society, enables the public to treat theater as a special social value required unless the individual, the society as a whole.

The analysis of scientific literature shows that the entertainment (or leisure) is an important tool of identity formation, since the implementation of communication are most favorable reaction-reproducing processes which, in turn, relieve intense physical, intellectual, mental load. Leisure is seen as a social value as an important factor in the full development of people, their needs, interests and inclinations.

Leisure is an important factor of socialization, because free time active psychological and socio-pedagogical mechanisms of socialization. Theatre as a form of leisure, is the main factor in the moral and aesthetic education of the person.

The current period of transformation of society affects all elements of the cultural sphere. These processes vividly demonstrated in the theatrical activity that demonstrates the importance of social factors is need to review the principles of sustainable management and programming. This reinforced the need to regard them not only the changes that have occurred in the general vector of social life, but also regional differentiation induced economic and ethno-social interests.

Theatre as a form of leisure, is the main and almost the only factor in moral, aesthetic, civil education of the person. Theatre affect consciousness, emotional world of man (thereby named its holistic view, actively promotes spiritual growth, raising the ideological and moral beliefs, stimulates in detail, increasing political culture, the culture of work and life).

Sociologists, defining human need in the theater, indicating the desire to imitate, the taste of the game for both children and adults, initial ceremonial function, the need to tell stories and laugh over impunity or other condition of society.

Analyzing the social nature of art and theater can be said that the scope of the theater as part of society, society is due not only externally but also internally. The theater is seen as a form of collective behavior, mass communication, «complex interpersonal interactions» with the study assumptions primarily include the theater in a social context. Considering the attributes theater find their counterparts in daily life.

The theater is a social institution that has a set of rules of conduct, principles, cultural norms, covering a set of people (viewers), ensuring relative stability of social relations. Theatre as an institution implements a set of basic needs for socialization, transmission of social norms and cultural values, social experience. Theatre meets the needs and interests, they are the basis of the

individual value attitude to the world and are used to study regulators of social behavior.

However theater as a mechanism of identity formation and influence elements are: social cognition, mastery of certain skills practice, learning certain rules, positions, roles and status, develop values and attitudes, and the inclusion of active personality in creative activities. Thus, through the influence of the theater formed the spiritual sphere and individual behavior, knowledge accumulates system that based it in the review process of theatrical performances. Simultaneously, the process of forming the structure of the individual components – memory, culture and activities.

Features that made the theater, create interaction with the public. As a means of communication theater organizes and coordinates social and demographic groups associated with the broadcast of artistic values, which are its prospective agent. Information and communication are two levels of communication process. So at these levels theatre should be considered.

At the first level of the communication process, the theater carries information to the viewer, creating conditions for cognitive functions are cognitive resources in the formation of ideas, values, behavior and more. At the second level of the communication process with the public theater received information combined with the existing system of norms and values governing contacts with surround environment, primarily social.

The function of the theater as the main place inculcation entertainment system is lost every day. Quite a small part of society chooses favorite theater as an art form. Although the audience understands that theater, through social functions, affects the process of identity formation. But a lot of theater visitors, determine its communicative and educational function. Today the theatrical art of communication is more superficial than in the Soviet era, is weakened because it develops and enhanced entertainment and relaxation role. Previously the theater was a leader of public opinion, now to the public is paramount theater as a place of rest.

The need for reassessment of social and cultural opportunities of modern theater due to its crisis, emphasizing the importance of finding ways to resolve the contradiction between the artistic and aesthetic challenges that they decide theater as a social institution and social realities resulting from a reorientation of theatrical art to use market mechanisms economy.

To understand the nature of changes that traces of modern Ukrainian theatrical life is not enough just art analysis tools. His study requires an integrated approach built on the methods elaborated sociological and cultural studies.

In a study of theater as a social phenomenon, we drew attention to the complexity of the process of determination of the relaxation of cultural practices in communications and theater audience by analyzing the features of this process as an event-driven articulation modality and multi-dimensional.

In the study of the specifics of the individual physical relaxation we showed a special focus of cultural determination of this type of relaxation. When

applied to individual bodily relaxation of theater as a specific type of relaxation is presented in the socio-appropriate, forms construction its technological implementation.

Collective type relaxation of social actors – members of the theater – also possesses its own cultural determination and its technological methods of forming the relaxation effect. These most significant technological methods of forming relaxation effect are, in our view, the ritual of visiting the theater, creating a festive atmosphere, the perception of the uniqueness of the game actors and, as a result – getting relaxation effect in the form of impressions and aesthetic pleasure.

It should be noted that at present in the scientific literature no work, which would be specifically investigated the potential relaxation of the theater as a cultural process deterministic method for generating a relaxation effect. At the same time, many authors emphasize that it is related form of relaxation (ritual feast, play, travel) contemporary culture is a sort of «not every day» social phenomena, which, as rightly pointed E. Zolotukhin-Abolina, form specific cultural areas. These are the areas of culture and the scope of our experience, where one or the other feature of the everyday world «does not work», although we remain human beings of flesh and blood and do not lose most of the usual orientation. Still, complex experiences that we go through, getting to these areas not every day, very different from the feelings and thoughts that are common to us every day. This other experiences, a somewhat different attitude, different from the conventional methods of relations with the outside world [2].

Main target and functional orientation of individual and collective practices of relaxation is the formation and approval of life in the culture of a society of specific technological way to overcome the daily status-regulated interactions and communications, which are a source of stress and emotional overload.

An analysis of the potential relaxation of theatrical performance as a phenomenon of culture should be linked with the concept of «theater», which is an important category of cultural studies, sociology, social anthropology, ethnology and social psychology.

The value of the theater, in our opinion, as a mechanism of communication through behavior in modern conditions not only not diminished, but, on the contrary, increases. The origin and function of the theater quite understood, although the mechanism of non-verbal communication in a theatrical actor and spectator interaction has not realized until the end.

Both classical and modern theater performs two important functions – social and psychological. It serves as a means of integration, and maintain the integrity of the human perception of the world, to some extent removes psychological stress and harmonizes the human psyche. Realizing the importance of such an assessment, it should be noted that there are still many uncertainties as to how theater is able to maintain psychological pressure to remove the individual?

It is necessary to emphasize two important, in our opinion, the circumstances. Firstly, the theater – a system of meaning to organize for

collective action through certain techniques by which these actions acquire the character of the interaction at the phenomenological level. Secondly, it is necessary to pay attention to non-utilitarian target sacral orientation of the theater, as actors with the help of some people express sacred values, and the audience realize the social practice that helps to relax under the influence of theatrical art.

In this regard, the theater is like a certain ritual. The assessment of the facts must be accepted by the American scientist P. Konnerntonom, who stressed that «the rituals and ceremonies are expressive acts. [3].

On the basis of an approach that focuses on the understanding of theater as a semantic and symbolic to organize a social phenomenon that has functional significance for the different spheres of public life, and which consistently reproduced in the context of a specific event-driven «staged social situations and theatrical events.

The value of such an understanding, in our opinion, is to fix the fact that it is a symbolic quality is a defining characteristic of the theater.

Note that the theater is a specific symbolic system of emotional experiences, allowing it to be a factor as the preservation of everyday social experience, and overcoming his routine reproduction: The clarification we consider very important, because on the one hand, the public mission of the theater is to unify the variety of representations people in one holistic experience, on the other – not less important social goal of the theater is the formation of specific channels to overcome the routine of everyday practices.

Thus, the theater as a social phenomenon has a significant potential of liberalization, especially in the aspect of critical and creative selection of the various components of social experience.

That liberalizing the potential of theater, in our view, it could almost be updated in a variety of directions, including the relaxation of certain practices.

Relax potential theater especially evident in the formation of the feeling of the importance of distancing from everyday collectivism.

It should be noted that the very need for such distancing due to the fact that the theater performances aimed at the development experience of human communication.

Thus, this is the relaxation potential of theater as a cultural phenomenon, as a form of relaxation practices is valuable for economical active work in the sphere of leisure activities.

The modern event management has become a branch of the economy in which there is an exchange of material resources to the impression, holiday, relaxation, which is achieved thanks to the collective or individual relaxation effect. This feature makes the social value of event management.

In order to able to realize the full potential of the theater, it is necessary to ensure appropriate conditions for the development and distribution of theatrical production, which should contribute to improving the quality of public entertainment. To improve the institution of theater play an important role sociological research. In the transition of modern Ukrainian society to a market

economy, changes in the social role of theater in society, changes in the types of interaction between the theater and other social institutions – political, economic, educational, cultural and receipt of new social features in conditions of social relations of a new type, the study of sociocultural Theatre Institute is of particular importance. Theatre, performing a number of important social functions and social needs state support in adopting the law on theater in the formation of a new system of hiring actors and the development of social policy concerning the interaction of all participants in «theater-audience».

Theatrical performances, theatrical premiere, theatrical event – is one kind of elements that are associated with impressions, to be prepared and organized and expressed articulated event. In this sense they are part of leisure, relaxation practices and can act as a specific subject of management.

Event-management as the management of events is organized by a properly constructed system of event management that allows it at the highest level, regardless of the form of leisure activities.

This type of professional activity of people aimed at achieving certain objectives of management by rational use of economic resources. Event-management includes all actions and measures that provide for the planning, organization, control and management of the project or event, and is necessary in order to make this event was exceptional, especially. In any event it should be a program, because the event management is a kind of project management.

Among the diverse modern relaxation practices, which have become a business that requires good governance, the theater holds a special place because it brings together the general population, enjoy the pleasure of communicating with theatrical art. Event management thus has not only economic but also an important social function.

From the point of view of the social importance of the function event management is also the ability to create a festive mood through administrative actions.

Feast, according Zolotuhina-Abolina should be regarded as special cultural establishment is way out of everyday life primarily through the juxtaposition of his daily work. On the feast of the usual routine is interrupted, giving way to rest, attached to the sanctuary and entertainment [2].

Note that according to the Russian culture expert Mikhail Bakhtin, the festival is «the primary form of culture», as the holiday as ritual and expressive way of being human, it forms special not every day space-time coordinates of their interaction. Holiday exempt from any utilitarianism and practicality; it is a temporary solution to the utopian world. Can not be reduced to a certain holiday a limited content (for example, to celebrate the holidays historical event) – is off limits for all restricted content. You can not detach from the holiday life of the body, the earth, nature, the cosmos» [1].

Very interesting is the analysis of the process of transformation of the everyday into a celebration. «A very interesting point here is the very expectation of holiday that comes into our lives long before the looming ahead of an important event [2].

Taking into account and summarizing the arguments presented by us P. Bakhtin, E. Zolotuhina-Abolina and Konnerton arather it is easy to draw a conclusion regarding the potential relaxation of the holiday:

1) as a special holiday not every day phenomenon of human existence always it has a certain sacred symbolic framework which is perceived by people as a social or aristocratic value. Feast as an event of honoring this value requires special regulation mode of leisure and free time, and in a mode of emotional elation, which is a significant factor in the formation of the relaxation effect;

2) the relaxation effect by the festival reached two opposite ways: firstly, the accumulated individual and social tension is removed during the holiday special nature tolerant and altruistic communications, which give rise to people the feeling of well-being, security and social comfort: secondly, stress relief may achieved by well informed of temporary violation of existing norms of morality and law – during the festival, the participants spontaneously acquire special «rights» – in public on the street to drink alcohol, walk quietly drunk in the city, do not hesitate to join the fight, turn and burn cars and etc.;

3) the nature of the relaxation effect of the holiday affect the process of preparation of the holiday – the higher the quality of the holiday, the more intense becomes a specific expectation of the holiday and wish to be a party to it, the stronger will be very relaxing effect.

It should also be borne in mind that specific methods of practical actualization of the potential impact of the relaxation content inherent to any public ethno-cultural traditions of social regulation relaxation practices. It is clear that without this fact is simply impossible to formulate a clear conceptual ideas about the specifics and ways to connect components of constructive and destructive potential relaxation of the holiday as a cultural phenomenon.

We believe it would be more correct to assume that any modern festival involves the implementation of specific play behavior.

It is obvious that the holiday is a specific model of play behavior which prescribes holiday scenario. However, the inclusion of the game in the context of the festival requires clarification of the question of how the game itself is associated with the formation of the relaxation effect of the holiday, and what do the relaxation potential of the game?

These circumstances are the basis of modern event management that with a rather high prevalence in recent years, is a specific kind of administrative activity aimed at the production of impressions, the relaxation effect of the organized leisure time.

Use relaxation and socio-cultural potential of theater as a social phenomenon in modern economic practices related to the commercialization of theatrical art features makes this kind of business activities focused on the specific needs of the individual. Event management is a kind of combination of managerial approach of socio-cultural activities that cannot be displayed on its special toolkit of this type of business practice. One such tool is a mechanism to create extraordinary mood, it seems that is the kind of social, usually collective, relaxation practices. Therefore, social and cultural potential of theater solves two

important task for contemporary cultural environment. First, initiate entrepreneurial activity in society and economy based on services, opening opportunities for the manifestation of entrepreneurship. This is especially true for young people who often finds himself in business practices event management. Second, creating conditions that encourage the development of theater art as a part of the spiritual culture of modern society that has been experiencing a crisis of perception against the background of excessive technologizing cultural processes. Theatre – a live communication actors from the public, which is not mediated largely through technology. The audience is the show for the actor, his impressions are formed largely influenced by phenomenological contact than as a result of technological methods. This is essential for a modern society that is slowly losing important elements of communication between a person and an artist.

Thus, the circumstances of the event-specific articulation of relaxation practices allows to understand that they are the most significant technological ways not only of social relaxation, but also specialized ways of self-expression of people in a state of relaxation, allowing them to overcome the routine of pressure manifold contradictions of everyday life. This circumstance creates a demand in the festival, a theatrical impression, and can be regarded as an object of focus in event management, performs an important social and economic functions, being a particular kind of modern business.

References

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. Москва: Мысль, 1962. 460 с.
2. Золотухина-Аболина Е.В. Повседневность: философские загадки. Киев: Ника-Центр, 2006. 256 с.
3. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають. Київ: Ніка-центр, 1984. 184 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Орлова О. І. Нові технології театру в контексті розвитку сучасної індустрії дозвілля

У статті розглянуто соціологічну оцінку сучасного театрального фестивалю та об'єкт адміністративного впливу в сучасному полі івент-менеджменту. Підкреслюється соціальна спрямованість функціонального управління дозвіллям, пов'язана з організацією відвідування театральних заходів, урочистостей, які виступають як своєрідні індивідуальні та колективні форми відпочинку.

Ключові слова: театр, свято, враження, релаксація, релаксаційна практика, колективний тип релаксації, івент-менеджмент, дозвільний менеджмент.

Орлова О. И. Новые технологии театра в контексте развития современной индустрии досуга

Статья посвящена социологической оценке современного театрального фестиваля и объекта административного влияния в современной сфере управления событиями. Подчеркнута социальная направленность функционального управления досуговыми мероприятиями, связанными с организацией посещения театральных мероприятий, торжеств, которые выступают в качестве своеобразных индивидуальных и коллективных форм отдыха.

Ключевые слова: театр, отдых, впечатления, отдых, релаксационная практика, коллективный тип отдыха, ивент-менеджмент, управление досугом.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ВЛАДИ В ТОТАЛІТАРНИХ СУСПІЛЬСТВАХ: СОЦІАЛЬНО-ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено проблемі реалізації інформаційного контролю як функції безпеки в тоталітарних суспільствах. Зроблено висновок про те, що інформаційний контроль передбачає впровадження ідеологічної ортодоксії, яка виступає «єдино істинним» знанням-еталоном. Наголошено на тому, що тотальний контроль є умовно поділений на два сегменти: для своїх і для чужинців-зайд, для внутрішнього і для зовнішнього вжитку. Ідеологія «для зовнішніх» (чужинців) спирається на доктрину ворожості соціальних груп, які класифікуються як агенти «зовнішнього користування».

Ключові слова: інформаційний контроль, інформаційна безпека, інформаційно-психологічне насильство, програмування, маніпулювання, міфологізація.

Інформація є субститутутом ментальної їжі, яка надає змогу підтримувати інтелектуальний тонус та позбавлення людини якої має згубні наслідки як для продукування думки, так і для сприйняття соціальної реальності.

Інформаційна ізоляція людини й суспільства тягне за собою штучне міфологізування інформаційного середовища та перетворення людей і спільнот на об'єкт маніпулювання. Інформаційне узалежнення є найнебезпечнішим, що означає, відповідно, найвищу маніпулятивну небезпечність необмеженого інформаційного контролю.

Люди стають заручниками деструктивних інформаційних впливів за умови соціально-інституційного цензурування критичної інформації із соціального оточення при деконструюванні механізмів критичного аналізу та відмові від селективного ставлення до соціальної інформації.

Суспільства в аспекті доступу до інформації та критичного ставлення до неї можна поділити умовно на тоталітарно-селективні та фрагментовано-неселективні.

У тоталітарних суспільствах доступ до засобів масової інформації є обмеженим та/або нормативно-дозованим за рахунок цензури. Однією з причин тотальної селекції є тотальна трудова мобілізація суспільства, яка уможливорює дефіцит часу для індивідуальної та колективно-групової селекції, тому ця діяльність перекладається на спеціальні цензурні установи.

При цьому як факти, так і інтерпретації цих фактів подаються в інформаційному просторі в заздальгідь затверджених відцензурованих «топіках» – у вигляді однотипової риторики, яка проходить різні етапи цензурного схвалення або відхилення.

Інформаційний контроль може поширюватися на рівні мікрокомунікацій, що знаходить своє вираження в забороні на критику, обмеженні свободи інтерпретацій, практиках стеження членів спільноти одне за од-

ним, підслуховування та прослуховування розмов, обмеженні горизонтального спілкування чужинців і своїх (групова ксенофобія) тощо.

У тоталітарно-селективних суспільствах відбувається обмеження контактів з колишніми членами суспільства або людьми, які дозволяють критичне ставлення до спільноти. У деяких суспільствах є узвичаєною практика перегляду кореспонденції та прослуховування телефонних розмов, стеження в соціальних мережах.

Інформація на вході зазнає цензурного дозування для формування обмеженого уявлення про стан «неблагополучного» («нечистого») соціального середовища. При цьому йдеться про політичний інфантилізм широких верств населення та ідеологію патерналізму в ставленні влади до населення.

Інформаційний контроль передбачає впровадження ідеологічної ортодоксії, яка виступає «єдино істинним» знанням-еталоном. При цьому ідеологія тотального контролю є умовно поділеною на два сегменти: для своїх і для чужинців-зайд, для внутрішнього і для зовнішнього вжитку. Ідеологія «для зовнішніх» (чужинців) спирається на доктрину ворожості соціальних груп, які класифікуються як агенти «зовнішнього користування».

Ідеологія внутрішнього вжитку для членів суспільства асоціюється з доктриною чистих, ідейних, правильно спрямованих членів соціуму. Ідеологічний контроль має заспокоїти громадськість і навернути adeptів до фанатичного служіння інституціям контролю. При цьому «езотеричні шляхи» доктрини розкриваються поступово, у процесі залучення новонаверненого до життя в спільноті/суспільстві.

Фідеїстична ідеологія істинної віри може створювати ілюзію правди та справедливості в суспільстві. Член секти може щиро вірити, що «зовнішня» доктрина є не фікцією, а просто іншим рівнем «правди». Створюючи соціально-інформаційний контекст співіснування різних рівнів осягнення ідеології, інституції інформаційного контролю та еліти, які їх курують, позбавляють своїх послідовників можливостей щодо об'єктивної оцінки й аналізу фактичної дійсності.

Прихильники системи стають неспроможними розібратися в реальній ситуації, оскільки приписуваний їм інфантилізм не надає змоги знати всієї правди, а патерналізм еліт та інституцій контролю легітимізує практики посиленої вимогливості щодо лояльності.

Більш просунуті послідовники соціальної системи поділяють ілюзію всезнання на тлі уявлень про інших як про тих, хто перебуває на підступах до «правди». Критично налаштованих осіб інституції інформаційного контролю намагаються відвернути та переорієнтувати на інші фрейми бачення соціальної реальності.

Інформаційний контроль внутрішнього життя та соціальних умов виявів поведінки, думок, емоцій справляє вплив на людину й дозволяє маніпулювати навіть інформаційно-резистентними людьми зі стійкою психікою. Мало того, саме психічно-резистентні соціальні контингенти є одними з найбільш фанатичних і відданих соціальних груп.

Ідеологія тотального інформаційного контролю в зародковому вигляді є представленою в релігійно-філософських трактатах орієнтальних релігій. У «Суттра-Парамітья» зазначено, що «з усіх речей, бачених у світі, лише розум діє на власний розсуд; схоплюючи форми залежно від тлумачення, тому він впадає в оману, спотворюючи дійсність. Усі філософії в світі є підробками розуму; не було ніколи жодного вчення, яке надавало би змогу проникнути в справжню сутність речей» [цит. за: 1, с. 42–43].

«Уттарадхьяна-сутра» наголошує на тому, що «коли провидець не бачить дхарми безпосередньо, він бачить її через мережу слів. Гіпотеза – це мереживо слів, яке закриває вікно. Від цього непрямого спостереження формуються секти й системи. Шлях, запропонований тобі, Гаутама, – прямий шлях. Будь пильним і будь провидцем» [цит. за: 1, с. 42–43].

Інституції інформаційного контролю тоталітарного суспільства/спільноти (чи йдеться про релігійну секту, чи про ідеологію держави) дозволяють ефективно обробляти, змінювати й контролювати індивідуальну (і соціальну) психіку. Поширеним є стереотип, відповідно до якого психологічний вплив на людину можна здійснювати лише під час тортур і допитів у темних похмурих підвалах, коли жертву засліплює світло яскравої лампочки.

Р.-Д. Ліфтон у своїй праці «Реформування свідомості і психологія тоталітаризму» в розділі «Культури: релігійний тоталітаризм і громадянські свободи» спростовує цей хибний стереотип. Вивчаючи методи вербування китайських комуністів, автор детально описав відповідні технології обробки свідомості, ґрунтовані на інформаційному контролі [11, с. 93–94].

Ця технологія включала в себе спеціальні прийоми впливу (у тому числі створення сприятливих умов для такого впливу) для насадження потрібних поглядів. В елементах цієї технології не було нічого містичного – просто гарне знання людської психології.

Тому, якою б чудовою не здавалася група на чолі з її харизматичним лідером, якщо вона використовує технологію реформування свідомості, про яку вів мову Р.-Д. Ліфтон, це означає, що вона являє собою аналог деструктивної тоталітарної секти, яка здійснює маніпулювання свідомістю пересічних членів.

Елементами такої технології, на думку автора, є: 1) комунікаційний контроль; 2) маніпуляція містичними почуттями; 3) боротьба за чистоту душі й рядів; 4) культ сповіді; 5) «наукове обґрунтування» доктрини; 6) лінгвістичне моделювання реальності; 7) домінування доктрини над особистістю; 8) право на життя і право на смерть [11, с. 29–30].

Разом із Р.-Д. Ліфтоном окреслену проблематику досліджували Р. Абдеев, Г. Бехман, З. Бухарін, Т. Владімірова, Р. Гіляревський, М. Маклюен, І. Мелік-Гайказян, Г. Почепцов, О. Соколов, Р. Яновський [1–10].

Метою статті є побудова характеристики інформаційного контролю як функції репресивної безпеки в тоталітарних суспільствах із відповідним їм типом фундаменталістської ідеології. Завдання статті: визначення ключових технологічних елементів інформаційного контролю в тоталітар-

них суспільствах; з'ясування ролі фундаменталістської ідеології в легітимації інформаційного контролю.

Статтю присвячено проблемі визначення ролі фундаменталістської ідеології в легітимації інформаційного контролю в тоталітарних суспільствах.

Розглянемо докладніше кожен із цих елементів. Згідно із зауваженнями Р.-Д. Ліфтона, комунікаційний контроль, або контроль соціального середовища, має на меті контроль за всіма контактами й зв'язками членів секти із зовнішнім світом. Коли контроль стає занадто жорстким, він переростає в спробу контролювати внутрішні діалоги суб'єкта. Кожному члену групи навіюється переконання, згідно з яким реальність – це власність, яка перебуває у винятковому віданні групи.

У такій ситуації будь-яке прагнення до особистої незалежності репресується, оскільки стає на заваді стабільному здійсненню абсолютного контролю. У сектах інформаційний контроль соціального середовища підтримується й зберігається за допомогою групового процесу ізоляції від інших людей, психологічного тиску, географічної віддаленості (або унеможливлення мобільності), навіть фізичного пресингу.

Контроль може насаджуватися в процесі здійснення наставницько-пропагандистських заходів (семінари, лекції, групові зустрічі), які інтенсифікуються в часі та сприяють ізоляції від узвичаєної реальності. Так, фізичний і психологічний вплив заважає реалістично оцінювати сам контроль і полишати токсичне середовище.

Самі секти є острівцями тоталітаризму в тоталітарному суспільстві, проте вони є антагоністично налаштованими щодо цього суспільства. Тому для збереження інформаційної непроникності суспільства/спільноти лідер повинен застосовувати жорсткий інформаційний контроль і методично посилювати контроль групового середовища.

Інтенсивний контроль інформаційного середовища зумовлює особистісні трансформації, які, у свою чергу, пояснюють переважання в інформаційно-контрольованій особи/групи інформаційної ксенофобії.

Помітність останнього щодо молоді не викликає жодних сумнівів, оскільки відповідна соціальна пластичність молодих людей зумовлює швидке інформаційне щеплення та переформатовування світогляду, ціннісних орієнтацій і системи переконань [4, с. 82–83].

Очевидно, у психічній системі мав би бути наявним функційний радикал, який відповідає інтегруванню другої особи з «паралельною психікою» при збереженні автономії кожної із субособистостей.

Добровільний або примусовий вихід з ізолюваного середовища спричиняє реактивацію психіки, яка передувала трансформації свідомості. При цьому дві психічні реальності можуть існувати паралельно й латентно, скеровуючи особу/групу в непередбачуваному напрямі.

Технологічними складниками впливу стають містичні перформанси, які, звісно, є заздалегідь спланованими заходами, хоча й сприймаються як експромтні та імпульсивно-ситуаційні.

Р.-Д. Ліфтон називає такі заходи систематичним процесом, «який ретельно планується й контролюється “згори” (керівництвом), хоча зовні здається, що він відбувається стихійно в межах цього середовища» [11, с. 86–87]. Для утруднення усвідомлення задумів організаторів захід не повинен сприйматися як результат режисури.

Для зростання соціальної сугестивності застосовують прийоми депривації сну та колективні молитви, які мають вивести адепта з рівноважного стану в змінений стан свідомості.

Безумовне значення для легітимації інформаційного контролю має особа харизматичного лідера, який уможливорює не просто містичні перформанси, а й сприяє розбудові ієрархії емісарів з надзвичайними повноваженнями, які можуть здійснювати цензурування комунікацій у суспільстві та проголошувати обмеження всілякого спілкування із зовнішнім світом під приводом реалізації месіянської стратагеми. Тоталітарний інформаційний контроль у такому руслі більшість населення починає сприймати як дещо значуще й вартісне.

Виконання функцій месіянського рятівництва не забезпечує лідера від провалів його стратагеми контролю, хоча надає змогу адептам переорієнтуватися на патерналістську (переважно соціалістичну й комуністичну) модель соціального управління.

У контексті цієї моделі управління пересічні громадяни перстворюються на підданих зі звуженим горизонтом соціального сприйняття, які чекають від влади відповідної пропаганди з наборами правильних думок і правильних поглядів з усіх питань соціального життя.

Результатом містичного маніпулювання стає психіка меншовартісних маріонеток, які не можуть приймати жодних самостійних рішень і виправдовують свою соціальну ксенофобію ворожістю чужинців. Інформаційний контроль надає змогу створити двовимірну картину соціального світу: у ній є полюс «світла» (яким є, звісно, бачення, що складається в проводу та еліт суспільства) і полюс «темряви» (який складається в непросунутих і «слабко розвинених» чужинців) [3, с. 70].

Надзвичайне бачення узвичаєної соціальної реальності виправдовує надзвичайність цілком звичайного соціального стану. При цьому використовують фальсифікації, інсинуації, відверту брехню та замовчування.

Додатковим підсилювачем інформаційного контролю є приходування й потаємність, нагнітання конспірологічного соціального страху та жаху у ворожому оточенні. Р.-Д. Ліфтон називає це «маніхейським світоглядом» відповідно до другої назви релігії парсів зороастризму (її другою назвою є маніхейство) [11, с. 71–72].

Інформаційний контроль потребує процедур «очищення» й «каяття». Ритуали «очищення» відповідають як соціалізму, так і комунізму, оскільки вони потребують морального оновлення людей, їх перетоплення та переплавлення в горнилі революційної дії. Ідеологія чистоти лав є суто чернецкою, але у випадку її використання в світських цілях також є дієвою й ефективною.

Інструментами управління стають стійкі соціальні почуття сорому, провини та гніву щодо самого себе. Ці соціальні почуття стійким чином прищеплюються через постійне нагадування про «внутрішню гріховність» особи й необхідність спокутування нею провини перед колективом. Самокритика, самоосуд, самопокарання перетворюються на стійкі соціальні ритуали, які відбуваються як особисто, так і опосередковано (у вигляді різноманітних публікацій, що містять каяття та самоосуд).

Щодо контенту цього стану цілком резонними є міркування, викладені в праці А. Камю «Бунтівнича людина», де автор згенерує цікаву думку про зв'язок каяття й суддівства, вважаючи, що серед тих, хто кається, створюється контингент наглядачів, суддів і карателів. Автор вважає, що особи, які принизливо каються, розраховують якраз на зворотне: на те, що їх залишать у спокої та не будуть викривати [цит. за: 9, с. 43].

Особа, яка зізнається в своїх «гріхах», може вірити в ці «гріхи», водночас приховувати інші, яких або не усвідомлює, або не хоче обговорювати. Чим частіше відбувається покаяння, тим більшою стає переконаність у власні вищості й зверхності щодо гріховного оточення, тому під маскою скромності починає приховуватися снобізм і зарозумілість.

«Нині я каюсь, щоб потім стати суддею... Чим більше я звинувачую себе, тим більше у мене права судити інших» [9, с. 43].

Важливими складниками технологій інформаційного контролю є обґрунтування «наукової картини світу», домінування вербальної дійсності над фактичною та верховенства доктрини щодо думки особи.

Інформаційний провід людей у сучасному світі реалізується через наукове обґрунтування, оскільки наука давно вже стала квазірелігією та своєрідною неоесхатологією, яка пропонує людям редуковану картину світу. Значна кількість тоталітарних суспільств реалізує інформаційний контроль саме з опорою на потребу в редукуванні комплексності навколишньої реальності [5, с. 66–104].

Тому будь-яка ідеологічна пропаганда в тоталітарному суспільстві в реалізації функції інформаційного контролю має спиратися на альянси з наукою та науковцями для того, щоб демонструвати свою наукову респектабельність.

Інформаційний контроль завдяки цьому набуває не просто наукового обґрунтування, а й стає політично легітимним у суспільстві. Для цього здійснюється науковий PR та формується громадська думка через наукові фахові видання.

Соціальна реальність істотно залежить від нейролінгвістичного картування та моделювання. Мова є моделювальним інструментом щодо фактичної реальності, яка володіє істотними потужностями щодо її творення та перетворення завдяки лінгвістичним, синтаксичним та фонетичним засобам. Лінгвістичне моделювання дійсності є, перш за все, її нейролінгвістичним перетворенням з метою реалізації інформаційного контролю [8, с. 20–55].

Контроль слугує спрощенню соціальної реальності за рахунок наявних в арсеналі НЛП технік: опущень, спрощень та спотворень. Інформаційний контроль потребує створення клішованої мови, яка надає змогу створити замкнений лінгвістичний континуум, у якому міститься «єдино правильне бачення реальності».

Містифікаційний вплив спрощеної мови на сприйняття соціальної дійсності слугує встановленню інформаційного контролю через артикуляцію відповідних стереотипів, що уможливають однозначну інтерпретацію.

Така однозначність блокує соціальну критику та соціальні дискусії, всіляким чином сприяючи уодноставленню й конформістському переродженню громадянського суспільства на «привідні ремені» інституцій контролю. Надалі це тягне за собою посилення прямої адміністративної та кримінальної репресії за іншодумство.

Отже, редукована мова політичних стереотипів мінімізує інтелектуально-критичні потужності як інтелігенції, так і громадянського суспільства [7, с. 111–112].

Частиною контролю над інформаційними потоками стає легалістична ідеологія переважання доктрини над персональною точкою зору (персональною думкою або особистістю). Цей імператив інформаційного контролю є зорієнтованим на приведення досвіду відповідно до настанов доктрини, що має створити підґрунтя для постійного цензурування персональної свідомості.

Для цього можуть бути застосовані як спеціальні технічні системи, так і спецслужби, які формують контингенти інформаторів та насаджують атмосферу тотального страху, провини й занепокоєності пересічних громадян питаннями ідеологічного благополуччя.

Останнім аргументом у цьому ланцюзі контролю стають прямі доноси із супутніми зразково-показовими розправами, під час яких відтворюються ритуали каяття та колективної анафемі від імені заангажованого «правосуддя».

Спостерігачам навіюється почуття провини, тоді як обвинувачі набувають відповідних соціосимволічних прерогатив. В усіх випадках «зовнішні» зазнають колективного остракізму на підставі «гріховності», а фактично – інформаційної невідповідності соціальних уявлень ідеологічно-доктринальним штампам.

Зазначена невідповідність стає підґрунтям для всіх різновидів расизму. Першоосновою расизму є ототожнення неправильної точки зору з «неправильними людьми», ідеологія ототожнення хибної моделі соціальної реальності з хибністю носіїв цієї моделі. Тому інформаційний контроль, що здійснюється на основі ідеологічної ортодоксії, стає засобом виявлення «відступників» щодо цієї ортодоксії та підґрунтям для вжиття щодо них відповідних заходів соціальної ізоляції.

Висновки. Логіка тотального контролю може мати для суспільства згубні наслідки, які випливають із маніпулятивного ставлення до цілих груп людей як до витратного матеріалу. Частина суспільства зазнає промивання

мізків напівдобровільно/напівпримусово, таким чином, інформаційний контроль стає можливим через фундаменталістську соціальну ідеологію.

Водночас інформаційний контроль є фундованим на почуттях провини й сорому хибного походження. Адже соціальні ритуали каяття «винних без провини» парадоксальним чином можуть призводити до виникнення реальної провини. Оскільки все, у що людина вірить як у реальність, стає реальним за своїми наслідками.

З іншого боку, глибоке промивання мізків бодай без ілюзії дружності щодо намірів промивачів не буває високоефективним після повернення людей до звичайного життя, тому для ефективнішої реалізації інформаційного контролю модератори послуговуються технологіями латентного програмування та реформування свідомості.

Перенавчання з експлуатацією групової динаміки уможлиблює згенерування ілюзії свободи в реципієнтів впливу й створює спонуки до довіри реформаторам свідомості. Такими технологіями послуговувалися китайські комуністи, методики та практики роботи яких описує Р.-Д. Ліфтон у своїй праці «Промивання мізків у Китаї».

Автор зауважує, що застосування тортур та жорстокого поводження, яке супроводжує чіткий поділ ролей на «своїх» і «ворогів», не залишає жертві права вибору. Маніпулюючи інстинктом самозбереження жертви, промивачі мізків можуть змусити її погодитися з певними вимогами, наприклад, підписати неправдиві визнання або виступити з наклепницькими заявами.

При цьому жертва намагається внутрішньо виправдати свої дії. Але як тільки вона виходить із цього середовища і її інстинкту самозбереження нічого не загрожує, до неї повертаються колишні переконання. Примусовий підхід рідко є успішним, про що красномовно свідчить статистика. Як тільки люди повертаються до звичної атмосфери, ефект «“промивання мізків” потихеньку розсіюється» [11, с. 226].

Для встановлення психологічного контролю над людиною необхідна трансформація психіки та створення нової особистості. Для цього застосовують інформаційний контроль поведінки, емоцій, думок, чому передують гіпнотичний транс (або інший змінений стан свідомості), навіювання, лінгвістичне моделювання реальності на основі завантажувальної мови, ритуали зупинки думок, культивування фобій, прищеплення залежностей, депривації тощо [11, с. 227].

Список використаної літератури

1. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации. Москва: ВЛАДОС, 1994. 336 с.
2. Бехманн Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / пер. с нем. А. Ю. Антоновского и др. 2-е изд. Москва: Логос, 2011. 248 с.
3. Бухарин С. Н., Цыганов В. В. Методы и технологии информационных войн. Москва: Акад. Проект, 2007. 382 с.
4. Владимирова Т. В. Социальное взаимодействие как информационный процесс. *Социальная система как информационное взаимодействие*: кол. моногр. / В. И. Игнатъев, Т. В. Владимирова, А. Н. Степанова. Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2009. С. 47–152.

5. Гиляревский Р. С. Информационный менеджмент: управление информацией, знанием, технологией. Санкт-Петербург: Профессия, 2009. 304 с.
6. Маклюэн М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека. Москва: Гиперборей: Кучково поле, 2007. 281 с.
7. Мелик-Гайказян И. В. Информационные процессы и реальность. Москва: Наука. Физматлит, 1997. 208 с.
8. Почепцов Г. Г. Психологические войны. 4-е изд., стер. Москва: Омега-Л, 2008. 528 с.
9. Соколов А. В. Метатеория социальной коммуникации. Санкт-Петербург: Изд-во РНБ, 2001. 352 с.
10. Яновский Р. Г. Глобальные изменения и социальная безопасность. Москва: Academia, 1999. 358 с.
11. Lifton R. J. (1926-) Thought reform and the psychology of totalism: the study of brainwashing in China. Bibliography: p. Includes index 1. Brainwashing – China. 2. Communism – China. W. W. Norton & Co., 1961.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Проданюк Р. И. Информационный контроль в системе безопасности и осуществления власти в тоталитарном обществе: социально-идеологический аспект

Статья посвящена проблеме реализации информационного контроля как функции безопасности в тоталитарных обществах. Сделан вывод о том, что информационный контроль предусматривает внедрение идеологической ортодоксии, которая выступает «единственно истинным» знанием-эталоном. Отмечено, что тотальный контроль является условно разделенным на два сегмента: для своих и для чужих-пришельцев, для внутреннего и для внешнего потребления. Идеология «для внешних» (иностранцев) опирается на доктрину враждебности социальных групп, которые классифицируются как агенты «внешнего пользования».

Ключевые слова: *информационный контроль, информационная безопасность, информационно-психологическое насилие, программирование, манипулирование, мифологизация.*

Pardniuk R. Information Control in the System of Security and Implementation of Power in a Totalitarian Society: Social-Ideological Aspect

The article is devoted to the problem of the implementation of information control as a security function in totalitarian societies. The author concludes that information control implies the introduction of ideological orthodoxy, which acts as the «only true» knowledge-standard. It is emphasized that total control is conditionally divided into two segments: for its own and for foreigners, for internal and external use. The ideology «for external» (foreigners) relies on the doctrine of hostility of social groups, which are classified as agents of «external use».

The ideology of internal use for members of society is associated with the doctrine of pure, ideological, right-oriented members of society. Ideological control should reassure the public and bring the followers to fanatical service to the control institutions. At the same time, the «esoteric ways» of the doctrine are revealed gradually, in the process of bringing the new convert to life in the community / society.

It is noted that fideistic ideology of the true faith can create an illusion of truth and justice in society. A member of the sect can sincerely believe that the «external» doctrine is not a fiction, but simply another level of «truth.» By creating the socio-informational context of the coexistence of different levels of comprehension of ideology, the institutions of information control and the elite that they curse, deprive their followers of the possibilities for an objective assessment and analysis of actual reality.

Key words: *information control, information security, informational and psychological violence, programming, manipulation, mythologization.*

DETERMINANTS OF FINANCIAL-PROPERTY DISTRIBUTION, GENDER SOCIALISATION, GENDER-VIOLENCE AND GENOCOCRACY IN GENDER CULTURE OF UKRAINE

The article is devoted to the study of the features of financial and property distribution, gender socialization, gender violence and genocracy in the gender culture of Ukraine on the basis of author's empirical research. The empirical laws stated in the article suggest that further understanding of relations between the sexes, realized on the basis of traditional stereotyped images of masculinity and femininity, is unpromising, at least for the sociology of gender in Ukraine. In today's society, there are no barriers to manifestations of gender innovations from both men and women. These innovations relate to overcoming the barriers of interiorization of samples of one sex or another.

On the other hand, the gender culture of Ukraine is far from the abolition of the double standard of sexual morality – a set of requirements for a moral ideal, differently determines the opportunities of men and women, while giving priority to the first.

The social secondaryity of a man as a «strong sex» becomes the basis for strengthening the crativity of matriarchy and suppressing feminism. The problem of gender barriers of mankind in general does not turn out to be significant, it focuses on the social deprivation of women, which is a simulation and encouraging the exhaustion of manhood. Masculine gender communities appear as minorities with the minimum of authority, including oneself.

The gender-cultural aspects of financial-property distribution, gender socialization, gender violence and genocracy are considered in the context of the government's issues relating to the construction of gender gaps and the correlation of their power.

Key words: *gender socialization, gender violence, gender morality, genocracy, matriarchy, gender racism.*

Relevance of research. The study of gender stereotypes, scenarios and norms of the customary morals, which is one of the foundations of gender culture, is a poorly researched subject area of Ukrainian sociology. Moreover, in the case of gender-based racism of the matriarchal type, which is a coincidence with various latent-discriminatory practices and implicit gender hierarchies.

These are, in particular, aspects of financial-property distribution, gender socialization, gender violence and genocracy. The depiction of these topics in the discourse of sociology of gender in the context of gender culture research can be considered peripheral. The foregoing actualises the substantive scope of the study of gender culture as the generalized determinants of the ideology of gender racism.

The purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to highlight the features of financial and property distribution, gender socialization, gender violence and genocracy in the gender culture of Ukraine on the basis of author's empirical research. The tasks of the article are: 1) analysis of the scenarios of the order of finance and property; 2) analysis of the stereotypes of gender socialization (gender violence) and genocracy in the gender culture of Ukraine.

An analysis of recent research and publications in which the scientific problem was initiated. The scientific problem of the article is solved in the field of author's publications [4–8] and interdisciplinary studies devoted to the problems of sociology of gender and gender culture, in particular: problems of transformation of intimacy and hegender transformation (E. Giddens); gender schiff in the sociological theories of the present; connection of subjectivity and gender identity (V. Yeger, H. Mayer); The theory of women's gender negativity (A. Sozoo-Boetti); gender stratification (J. Huber) [1–3; 9–10].

Presentation of the main material of the article. On the basis of empirical research materials, the gender scenarios of distribution of finance and property as types of behavior patterns that have developed in the gender culture of Ukraine and reflected in the traditions, norms of law, religion, morals, economics, politics, education, education, social statuses of men are analyzed in the article. and women. Analysis of gender roles can reveal the nature and essence of gender relations and the mechanisms for their formation: gender norms and stereotypes of socialization and genicocracy – through the system of empirical indicators presented in questions 10–13 of the empirical study.

10. Identify the most suitable option for family members' financial management based on a state-registered or civil marriage (unregistered free residence) (Select only one answer option).

Table 1

Budgetary and administrative capabilities of two articles

Answers	Men, % of sample	Women, % of sample
10.1. All family finances must be managed by a man irrespective of the size of his personal income and the total income of family members. After all, he is more competent than a woman in such matters and is better understood in financial expenses.	23	16
10.2. A woman must have all family finances regardless of the size of her personal income and the total income of her family members. After all, she is more competent than her husband in such matters and is better understood in financial expenses.	45	24
10.3. Both a man and a woman have separate budgets within the family. Each person disposes of his own incomes, however, in the presence of common costs, the parties make appropriate contributions to the joint financial fund	32	60

The results of the answer to question 10 give an opportunity to test the budgeting possibilities of two articles. As the results show, most women and men (69%) tend to be at the budget position of women based on their higher (for men's) financial competence and a better understanding of financial expenditures.

Attention is drawn to the fact that only 32% of men and 26% of women consider the easiest option for a strategy of egalitarian spending. Thus, the respondents from both sexes are in positions of matriarchal sexism, which is based on the legitimacy of exploiting a man's family, consisting of women and children.

This opinion was verified in the concept of archetypal megalomania Y. Romanenko, who in his speeches points out the fact of androicial male ex-

ploitation as a component of the social morality of the Ukrainian matriarchal society.

This over-exploitation involves a model for extracting a woman from her husband for all types of income in the «family budget», monitoring his current expenditures and allocating him «pocket money».

Yu. V. Romanenko speaks of hidden property and financial fraud / theft of men's money by women as one of the behavioral patterns of family-based micro-corruption and domestic criminal prostitution.

According to the scenario of such fraud, women act as «family budget» managers, which are formed at the expense of men's income. As for their incomes, women implement the strategy of hidden deposit, justifying this deposit as economic and moral-ethical reasons.

These are arguments about the «small salary», maintenance of background psychological tension at the expense of a permanent «scum» over the lack of financial resources, moral and ethical arguments appeal to «true manhood (exploitation of fraudulent and androgynous stereotypes, according to which» real man «does not require from a woman reporting on her income or not at all interested in the magnitude of her income, showing «generosity», etc.).

According to Y. Romanenko, the results themselves confirm the tacit consent of men with the shadowing of women's incomes and the use of their personal income to finance «family» expenditures that are in fact funded by men. The final act of such relations is a divorce, in which a matriarchal state withdraws from a man at least 50% of its assets.

11. Imagine that you have witnessed the following situation. You are on a playground (with or without your child). There is a fight between a boy and a girl of four or five years of age. The girl inflicts a blow on the face of the boy, he answers her the same way. Then the children exchange their knuckles and slaps. From the options below, choose the appropriate assessment of your child's situation and way of doing things (Choose only one answer option).

Table 2

Assessing gender socialization in terms of encouraging / suppressing the physical aggression of boys / girls

Answers	Men,% of sample	Women,% of sample
11.1. The boy should definitely be punished. After all, he as a future man should restrain his aggression. If he is not punished, he will continue to beat women.	44	38
11.2. The girl must be punished. She, as a future woman, has to restrain her aggression. If she is not punished, then he will continue to beat men.	10	12
11.3. The fact that children from time to time can beat each other is completely natural for them. I would not intervene in this situation and, moreover, apply any punishment both to the boy and to the girl.	15	22
11.4. Both fighters (both boy and girl) must be punished. After all, such behavior in all cases is morally unacceptable for both the boy and the girl	31	28

The answers to question 11 are indicative of gender socialization in terms of encouraging / suppressing the physical aggression of boys / girls. The question is based on the model of a thought experiment, in which respondents are asked to imagine the conflict situation (fights) between a boy and a girl of five years of age. At the same time, they are asked to give their own assessment of the situation in the aspect of symmetric (asymmetrical) responses by physical aggression both from the side of the boy and the girl.

In the interpretation pay attention to the following empirical laws.

First, a little less than ½ male sample (44%) find it necessary to have a unequivocal punishment of the boy, which indirectly confirms the assumption of a lower level of self-perception and a significantly higher level of homosexual men's sex in comparison with women.

Secondly, respondents from both the male and female sections of the sample are solidary in the aspect of reduced moral demandingness for girls: 10% of men and 12% of women consider it expedient to punish a girl, justifying this by reason of deterrence of aggression in order to prevent further violence against men.

In the gender culture, 59% of respondents (31% of men and 28% of women) who agree with the egalitarian assessment of the situation of physical violence (59% of respondents consider that both participants are attracted by the prevalence of matriarchal-sexist assessment of physical violence and repressive gender socialization in relation to men) Fights (both boy and girl) should be punished.

12. Determine if you agree with the presence of the following problem phenomena in Ukrainian society (Select multiple answer options).

Table 3

Level of respondents' awareness of the key issues of gender violence against men in Ukrainian society

Problem funds	Yes, this problem in our society unquestionably exists and is quite widespread	No, this problematic phenomenon in our society does not exist and I did not have to face it
1	2	3
12.1. scattering of androphobia in the media (demonizing men and men's values (male-bashing), spreading numerous talk shows, problem-oriented programs aimed at accentuating the negative attitude towards the immorality of men, every possible scattering of the topics of male betrayal, ill-treatment of children, doubtfulness moral reputation, criminal and other similar inclinations of manhood, etc.)	12	88
12.2. justification of violence against men through the promotion of scientific knowledge in practical psychology, jurisprudence; Educational activities in the field of maiming recalcitrant men.	24	76
12.3. the promotion of domestic drinking among men, combined with the avoidance of alcohol consumption and the excessive consumption of strong	14	86

Table continuation 3

1	2	3
alcoholic beverages (the promotion of so-called «festive alcoholism»).		
12.4. the existence of male-gender discrimination in family law (forcing the actual injustice of men in most family situations: in marriage, in the case of birth or adoption of a decision on abortion, on the upbringing of children, on divorce and appointment of alimony, etc.).	25	75
12.5. Army slavery, which consists of creating men's (in comparison with women) mental conditions and the body's conditions of military service, ranging from malnutrition to criminal off-status relationships with suicidal consequences and subsequent disability of men in the post-service period.	29	71
12.6. penitentiary slavery and the artificial deterioration of the conditions for the holding of men (in comparison with women) in investigative prisons, prisons, the imposition of more severe, in comparison with women, sentences and torture in the process of punishment.	38	62
12.7. the creation of predominantly heavy, hazardous and harmful health conditions and the neglect of men's safety measures (as opposed to women), which leads to an increase in statistics of injury and mortality among men.	25	75
12.8. shortage of men's health care; the absence of andrological examination and treatment despite the prevalence and cost of gynecological examination and treatment for women.	11	89
12.9. minority education of men, that is, propaganda of excessive motherhood, women's and childhood in comparison with parenthood, speculation on behalf of children in order to impose men's life scenarios that are oriented towards satisfying the consumer's needs and interests of women and children.	23	77
12.10. social stereotypes that make possible the excessive exploitation of men and justify the sacrifice of male life for the sake of the family (women and children), looks at man as expense, cannon meat, and the use of the ideology of family equality in order to secure women's privileges	18	82

The results of the answer to question 12 provide an opportunity to determine the level of respondents' awareness about the key issues of gender violence against men in Ukrainian society and the directed application of andrological practices to them.

It is clear from the survey results that respondents only partially acknowledge the existence of problems related to deficiency of specialized medical care

for men (26%) and the creation of predominantly heavy, hazardous and harmful health conditions and ignoring safety measures for men (32%).

The overwhelming majority of respondents (from 60 to 89%) obviously ignores or, because of motives of negligence or inexperience, lack of relevant interest, does not notice the existing gender asymmetries with disadvantages for the male part of the demopulation.

Respondents do not notice or do not consider it necessary to notice the overwhelming majority of acute gender issues that appear in various social spheres and have an institutional background, including: 1) scattering androphobia in the media (male-bashing demonization, male-bashing spreading, shows, problem-oriented programs, aimed at establishing a negative attitude towards the immorality of men, all sorts of scolding of the topics of male betrayal, inappropriate treatment of children, dubious moral reputations, criminal and other similar inclinations of manhood, etc.); 2) the existence of discriminatory norms in the family law of men (consolidation of the actual injustice of men in most family circumstances: in marriage, in the case of birth or adoption of a decision on abortion, on the upbringing of children, on divorce and appointment of alimony, etc.); 3) penitentiary slavery and the artificial deterioration of the conditions for the holding of men (in comparison with women) in investigative detention facilities, in prisons, more severe sentences, in comparison with women, sentences and torture; 4) minority education of men, that is, propaganda of inflated motherhood, women and childhood in comparison with paternity, speculation on behalf of children in order to impose male life scenarios oriented to meet consumer needs and interests of women and children.

The results of the answer to question 13 make it possible to determine the level of influence of genicocracy (female rule) among respondents, which is represented in the form of gender stereotypes of everyday consciousness.

In qualitative terms, we are talking about: 1) stereotypes about peacekeeping and peace of women; 2) the moral superiority of women towards men; 3) the stereotype of the actual «gender equality» in Ukraine (in its absence); 4) a stereotype about the expert role of women in meeting the vital needs of men (in clothing, nutrition, sex, etc.); 5) a stereotype about the personal and organizational helplessness of men compared with women; 6) a stereotype about the secret knowledge of women about men (in the concept it is defined as a stereotype of «a priori wisdom» of women; 7) a stereotype about female altruism (as opposed to male egoism); 8) a stereotype about women's helplessness, defenselessness and manhood.

From the results of the survey, it becomes apparent that from 63 to 85% of respondents share gender stereotypes that are derived from genocellular and maternal social morals. It is from these stereotypes that the corresponding discourses and themes of everyday consciousness about excessive aggressiveness of men are derived from the need for men to tolerate female despotism, the higher competence of women in the areas of male sex physiology, nutrition, aesthetics and clothing design, gender mythology of «angels-women», which «suf-

fering «from» demons-men «and the numerical superiority of» beautiful women «over» bad men».

Table 4

13. Determine your agreement / disagreement with the following statements

Affirmation	Yes, I totally agree	No, definitely disagree
13.1. Women contribute to peace and reconciliation in society, while most of the wars take place on a male initiative.	63	37
13.2. If a woman shows a disparaging attitude to a woman, then this is unacceptable, while a man can tolerate it.	82	18
13.3. In Ukraine, the relationship between a man and a woman is based on the principles of gender equality.	66	34
13.4. If a woman chooses her clothes and accessories for her husband, this should be the case, because women have a more developed (in comparison with men) aesthetic taste.	84	16
13.5. If a woman determines a daily diet for a family, this should be the case, since women (in comparison with men) are better at understanding foods, their usefulness / harm to an organism, and so on.	72	28
13.6. An insatiable woman in the field of sex is a manifestation of proper behavior, since the intransigence of male sexual desires for her is normal and habitual.	76	24
13.7. Most of the household problems and the satisfaction of everyday needs (food, clothing, housekeeping, childcare, etc.) men, as a rule, can not decide and carry out without women.	38	62
13.8. Men are guilty themselves if women are humiliated.	70	30
13.9. In our society, it is much easier for a man to find a worthy «half» than a woman to find a worthy man.	85	15
13.10. A man has knowledge, and a woman knows life.	43	57
13.11. Women tend to live not for themselves, but for children, while men show animal selfishness towards them.	38	62
13.12. Women in Ukraine are helpless and dependent on men and often become victims of male violence	74	26

Conclusions. The empirical laws stated in the article suggest that further understanding of relations between the sexes, realized on the basis of traditional stereotyped images of masculinity and femininity, is unpromising, at least for the sociology of gender in Ukraine. In today's society, there are no barriers to manifestations of gender innovations from both men and women. These innovations relate to overcoming the barriers of interiorization of samples of one sex or another.

On the other hand, the gender culture of Ukraine is far from the abolition of the double standard of sexual morality – a set of requirements for a moral ideal, differently determines the opportunities of men and women, while giving priority to the first.

The social secondaryity of a man as a «strong sex» becomes the basis for strengthening the cratality of matriarchy and suppressing feminism. The problem of gender barriers of mankind in general does not turn out to be significant, the focus is on the social deprivation of women, which is a simulation and one that encourages the exploitation of masculinity. Masculine gender communities appear as minorities with the minimum of authority, including oneself.

The gender-cultural aspects of financial-property distribution, gender socialization, gender violence and genococracy are considered in the context of the government's issues concerning the formation of gender gaps and the correlation of their capacities.

References

1. Гидденс Э. Трансформация интимности. Сексуальность, любовь и эротизм в современных обществах. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 208 с.
2. Егер В., Майер Х.-И. Социальные изменения в социологических теориях современности / пер. с нем. В. В. Двойнева. Смоленск: Изд-во СмолГУ, 2007. 236 с.
3. Жеребкина И. Субъективность и гендер: гендерная теория субъекта в современной философской антропологии. Санкт-Петербург: Алетейя, 2007. 312 с.
4. Святненко І. О. Гендерна культура як соціологічний концепт: до постановки проблеми. *Грані*. 2015. № 10/1 (126) Жовтень. С. 103–109.
5. Святненко І. О. Гендерна культура в структуралістсько-інституційному вимірі аналізу культурних і соціальних систем. *Грані*. 2015. № 11/1 (127) Листопад. С. 107–112.
6. Святненко І. О. Культурно-ціннісні складники української гендерної культури в соціосистемологічному вимірі. *Грані*. 2015. № 12/1 (128) Грудень. С. 86–91.
7. Святненко І. О. Гендерна культура в індуїзмі: традиціоналістський та модернізаційний аспекти. *Грані*. 2016. № 4 (132) Квітень. С. 99–105.
8. Святненко І. О. Візуальний символізм матріархально-кібелічних образів в міфологічних репрезентаціях гендерної культури. *Грані*. 2016. № 5 (133) Травень. С. 76–82.
9. Созо-Бозетти А. Способность отрицания как практика женского искусства. *Гендерная теория и искусство. Антология: 1970–2000* / под ред. Л. И. Бредихиной, К. Дипуэлл. Москва: РОССПЭН, 2005. С. 57–67.
10. Хубер Дж. Теория гендерной стратификации. *Антология гендерной теории* / под ред. Е. И. Гаповой и А. Р. Усмановой. Минск: Пропилеи, 2000. С. 77–98.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019.

Святненко І. О. Детермінанти фінансово-майнової дистрибуції, гендерної соціалізації, гендерного насильства та генікократії в гендерній культурі України

Статтю присвячено розгляду особливостей фінансово-майнової дистрибуції, гендерної соціалізації, гендерного насильства та генікократії в гендерній культурі України за матеріалами авторського емпіричного дослідження. Наведені емпіричні закономірності свідчать, що подальше розуміння відносин між статями, яке реалізовується на основі традиційних стереотипних образів маскулітності й фемінітності, є безперспективним як мінімум для соціології гендеру в Україні. У сучасному суспільстві немає перешкод для проявів гендерних інновацій як з боку чоловіків, так і жінок. Ці інновації стосуються подолання бар'єрів інтеріоризації зразків тієї чи іншої статі.

Водночас, гендерна культура України є далекою від стирання подвійного стандарту статевої моралі – комплексу вимог до морального ідеалу, по-різному визначає можливості чоловіків та жінок, при цьому віддає пріоритет першим.

Соціальна вторинність чоловіка як «сильної статі» стає основою для зміцнення кратичних можливостей матриархату та придушення фемінізму. Проблема гендерних кордонів чоловіцтва взагалі не виявляється значущою, акцентовано саме на соціальній обділеності жінок, що є симуляційною й такою, що заохочує надексплуатацію чоловіцтва. Маскулінні гендерні спільноти постають як меншини, які володіють мінімумом владних повноважень, зокрема щодо самих себе.

Гендерно-культурні аспекти фінансово-майнової дистрибуції, гендерної соціалізації, гендерного насильства та генікократії розглянуто в контексті проблематики влади, яка стосується вибудовування кордонів гендерної групи та корелятивних їм владних можливостей.

Ключові слова: гендерна соціалізація, гендерне насильство, гендерна мораль, генікократія, матриархат, гендерний расизм.

Святненко И. А. Детерминанты финансово-имущественной дистрибуции, гендерной социализации, гендерного насилия и геникократии в гендерной культуре Украины

Статья посвящена рассмотрению особенностей финансово-имущественной дистрибуции, гендерной социализации, гендерного насилия и геникократии в гендерной культуре Украины по материалам авторского эмпирического исследования. Приведенные эмпирические закономерности говорят о том, что дальнейшее понимание отношений между полами, реализуемое на основе традиционных стереотипных образов маскулинности и фемининности, является бесперспективным как минимум для социологии гендера в Украине. В современном обществе нет препятствий для проявлений гендерных инноваций как со стороны мужчин, так и женщин. Эти инновации касаются преодоления барьеров интериоризации образов того или иного пола.

В то же время гендерная культура Украины далека от стирання двойного стандарта половой морали – комплекса требований к нравственному идеалу, по-разному определяет возможности мужчин и женщин, при этом отдает приоритет первым.

Социальная вторичность мужчин как «сильного пола» становится основой для укрепления кратических возможностей матриархата и подавления феминизма. Проблема гендерных границ мужчин как гендерной группы вообще не оказывается значимой, акцентируется внимание именно на социальной обделенности женщин, являющейся симуляционной и поощряющей сверхэксплуатацию мужчин. Маскулинные женщины сообщества возникают как меньшинства, которые обладают минимумом властных полномочий, в том числе и в отношении самих себя.

Гендерно-культурные аспекты финансово-имущественной дистрибуции, гендерной социализации, гендерного насилия и геникократии рассмотрены в контексте проблематики власти. Это же касается выстраивания границ гендерной группы и коррелятивных им властных возможностей.

Ключевые слова: гендерная социализация, гендерное насилие, гендерное мораль, геникократия, матриархат, гендерный расизм.

О. М. СЕМІКІН, Г. О. ТРЕТЬЯКОВА

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Процес залучення студентів до здорового способу життя через спортивні секції суттєво активізує культурний потенціал особистості студентів, розширює їхній світогляд, підвищує духовність, сприяє формуванню активної життєвої позиції, дотриманню здорового способу життя. Головна мета занять студентів у спортивних секціях – адаптація до інтенсивної інтелектуальної діяльності засобами фізичної культури. Відкриття нових спортивних секцій сприятиме більшій зацікавленості студентів, які будуть віддавати перевагу секціям на базі університету.

Ключові слова: студентська молодь, фізична культура, вільний час.

Тема дозвілля студента на сьогодні є надзвичайно актуальною. Хоча вони й проводять чимало часу в ЗВО, основну частину дня вони вільні. І тут постає питання: чим їм зайнятися у вільний від навчання час.

У сучасних умовах зниження духовного потенціалу та здоров'я студентів стає відчутною реальністю необхідність формування їхніх духовних потреб, здорових звичок, фізичного загартування, загалом здорового способу життя – одного з пріоритетних напрямів діяльності сучасної освіти України. У чинних документах (Національна доктрина розвитку фізичного виховання і спорту» (2004), Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту на 2005–2008 роки, Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства (1999) тощо) зазначено, що кожна людина має законне право на здоров'я та здоровий спосіб життя.

Отже, питання дозвілля студента повинно хвилювати не лише його самого. Цим питанням повинні перейнятися всі, кому не байдуже наше майбутнє. Адже студентська братія – це та сукупність людей, яка вже найближчим часом буде творити це саме майбутнє.

Спортивна секція є чудовим майданчиком для реалізації спортивних амбіцій та проведення вільного часу.

В Україні зараз постала загальна проблема оздоровлення, формування здорового способу життя. Стан здоров'я студентської молоді зумовлений багатьма факторами й оцінюється фахівцями медичних, педагогічних, психологічних наук як незадовільний. Формування здорового способу життя студентської молоді є однією з актуальних проблем нашого суспільства. Окреслену проблему відображено в багатьох педагогічних, медичних та соціологічних працях учених (О. Балакірева, Б. Бутенко, О. Вакуленко, О. Гладошук, В. Крамар, В. Оржеховська, В. Слободяник, Л. Лепіхова, Т. Титаренко та ін.).

Низка вчених у своїх працях обговорює загальні питання здоров'я студентської молоді та способу їхнього життя (Н. Агаджанян, Ю. Андрєєв,

А. Білоконь, О. Добромислова, Г. Кураєв та ін.), а також досліджує вплив різних факторів на формування здорового способу життя студентів (В. Буйлов, О. Науменко, С. Сергеев, Є. Пожарська та ін.).

Крім того, чимало праць присвячено формуванню ціннісного ставлення студентів до здорового способу життя (М. Віленський, В. Коган, Л. Лубишева та ін.). Але сприймання здорового способу життя як цінності ще не означає його наслідування. Щоб зорієнтувати студента на дотримання здорового способу життя, необхідно створити установку (готовність) щодо нього.

Проте, як показує теоретичний аналіз порушеної проблеми, процес формування в студентів готовності до здорового способу життя досі досліджено недостатньо. Відтак виникає необхідність проаналізувати основні проблеми формування здорового способу життя студентської молоді [1, с. 133].

Мета статті – виявити проблеми в роботі спортивних секцій Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького та визначити шляхи покращення фізичної культури студентів.

Формування фізичної культури студентів ЗВО найбільш ефективно здійснюється на основі якісного вдосконалювання освітнього процесу з дисципліни «Фізична культура» і якісної роботи спортивних секцій. Оптимальна збалансованість реалізованих напрямів навчальної програми надає змогу цілеспрямовано вирішувати поставлені завдання щодо фізичної культури відповідно до Державного освітнього стандарту [3, с. 3].

У сучасному суспільстві проблеми формування потреби студентів ЗВО у здоровому способі життя посідають ключові позиції, оскільки студенти – основний резерв і значна частина трудових ресурсів народного господарства, а стан здоров'я студентів сьогодні – це суспільне здоров'я, здоров'я нації через 10, 20, 30 років, як зазначає низка дослідників, таких як Н. Агаджанян, М. Віленський, А. Щедрін та ін. [3, с. 175].

Спортивні секції є важливим чинником формування здорового способу життя студентської молоді. Саме під час занять фізичною культурою відбувається усвідомлення важливості дотримання основних зберігаючих принципів. Тільки за допомогою постійних фізичних вправ можна досягти збільшення активності організму та розвинути його фізичний потенціал. Крім того, варто вказати на високу кваліфікованість тренерів, які на заняттях спортивних секцій мають не лише контролювати фізичні показники розвитку студентів, а й мотивувати їх на формування здорового способу життя, самовиховання та самовдосконалення в процесі навчання [4, с. 10].

Для виявлення основних шляхів удосконалення спортивних секцій Центр соціологічних досліджень МДПУ імені Б. Хмельницького провів соціологічне опитування студентів, які відвідують секції.

Спортивні секції МДПУ ім. Б. Хмельницького відвідують 223 студенти. Вибіркова сукупність становить 75 респондентів. Вибірка гніздова, квотна, побудована методом основного представника. Як гнізда виступають студенти, які відвідують спортивні секції, як квоти – гендерна належ-

ність та вік. З 75 опитаних респондентів 52% – дівчата, 48% – хлопці. Вибірка за віковим фактором розподілилась таким чином: студенти віком від 17 до 19 – 35,1%, від 20 до 23 років – 52,7%, найменш представленою віковою групою є респонденти віком від 24 до 27 років – 12,2%.

Найбільше студенти відвідують секцію з баскетболу – 18%, з волейболу та вільної боротьби трохи менше – 15%, з флорболу – 13%, кінноспортивну секцію – 11%, атлетизмом займаються 14%, аеробікою – 13%.

Мотивація до спортивної діяльності визначається як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, що змінюють своє значення протягом навчання. Мотиви спортивної діяльності не є сталими. Вони виникають і розвиваються разом з розвитком потреб та інтересів кожного студента. Мотивація – одна з найважливіших складових на заняттях спортом у секціях. Це психологічний фактор, який примушує та керує студентом під час тренувань. Найбільш поширеною мотивацією опитаних студентів є прагнення спортивних досягнень – 16,30%, бажання займатися спортом – 14,80%. Частина студентів вважає, що заняття в спортивних секціях надають змогу подолати емоційну напругу й стрес – 12,80%. Однією з мотивацій також є підвищення навчального рейтингу – 12,30%. Однакова кількість респондентів вважає, що заняття в спортивних секціях надають змогу абстрагуватися від неприємних думок і підвищити впевненість у собі (9,40%). Найменша кількість студентів відвідують спортивні секції, аби зайняти вільний час (8,40%) та для поліпшення статури й фізичної форми (7,90%). Викладачі під час фокус-групового інтерв'ю зазначили, що мотивація студентів є сталою: «Зазвичай, якщо діти обирають вид спорту, я помітила, що вони все рівно ходять. Принаймні поки не підуть працювати», – І. В. Ребар.

Результати наукових досліджень свідчать, що систематичні заняття фізичними вправами підвищують нервово-психічну стійкість до емоціональних стресів, підтримують розумову працездатність на оптимальному рівні, сприяють підвищенню успішності студентів. Студенти МДПУ відвідують спортивні секції з такою систематичністю: 45% – 1–2 рази, 41% – 3–4 рази, найменше студентів займаються 5–6 разів.

Ми погоджуємося з фахівцями, що побудова занять за вибором студентів сприяє підвищенню мотивації до відвідування занять. Тому, на нашу думку, існує необхідність додаткового дослідження фізкультурних уподобань студентів медичних закладів вищої освіти, що розширить можливості організації фізкультурно-оздоровчої роботи студентів-медиків.

Таким чином, спортивні секції є важливим чинником формування здорового способу життя студентської молоді. Саме під час занять фізичною культурою відбувається усвідомлення важливості дотримання основних зберігаючих принципів. Лише за допомогою постійних фізичних вправ можна досягти збільшення активності організму та розвинути його фізичний потенціал. Крім того, варто вказати на високу кваліфікованість тренерів, які на заняттях спортивних секцій мають не тільки контролювати фізичні показники розвитку студентів, а й мотивувати їх до формування здо-

рового способу життя, самовиховання й самовдосконалення у процесі навчання [4, с. 10].

Отже, спортивні секції спрямовані на зміцнення здоров'я, розвиток орієнтації та морально-вольових якостей. Тому, щоб уникнути проблем з формування здорового способу життя, потрібно залучати студентську молодь до фізичного розвитку та позитивного ставлення до занять фізичною культурою як умови ведення здорового способу життя, це є пріоритетним завданням закладів вищої освіти.

Висновки. На нашу думку, доцільно розвивати в ЗВО для студентів спортивні секції, які спрямовані на відновлення сил за допомогою засобів фізичного виховання (заняття фізичними вправами, рухливі й спортивні ігри).

Відкриття нових спортивних секцій сприятиме більшій зацікавленості студентів, які будуть віддавати перевагу секціям на базі університету. Вирішення проблеми з опаленням спортзалів через виділення додаткових коштів на базі МДПУ надасть можливість студентам відвідувати секції в зимовий період. Участь команд спортивних секцій у регіональних, обласних, всеукраїнських, міжнародних змаганнях сприятиме популяризації спеціальності «Фізичне виховання» на базі МДПУ.

Участь у спортивних змаганнях дає можливість підвищити загальний рейтинг успішності студентів для отримання стипендії.

Список використаної літератури

1. Базильчук В. Б. Організаційні засади активізації спортивно-оздоровчої діяльності студентів в умовах вищого навчального закладу. Львів: Держ. ін-т фізичної культури, 2004. 132 с.
2. Вілмор Дж. Х., Костілл Д. Л. Фізіологія спорту. Київ: Олімп. література, 2003. 654 с.
3. Іваночко О. Ю. Обґрунтування рівнів фізичних навантажень студенток спеціальних медичних груп: автореф. дис.... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02. Львів, 2009. 20 с.
4. Карпман В. Л., Белоцерковский З. Б., Гудков И. А. Физическая способность спортсменов: монография. Москва: Физкультура и спорт, 1974. 93 с.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2019.

Семикин М. А., Третьякова Г. А. Социологические аспекты физического воспитания студентов

Процесс привлечения студентов к здоровому образу жизни через спортивные секции существенно активизирует культурный потенциал личности студентов, расширяет их кругозор, повышает духовность, способствует формированию активной жизненной позиции, соблюдению здорового образа жизни. Главная цель занятий студентов в спортивных секциях – адаптация к интенсивной интеллектуальной деятельности средствами физической культуры. Открытие новых спортивных секций будет способствовать большей заинтересованности студентов, отдающим предпочтение секциям на базе университета.

Ключевые слова: студенческая молодежь, физическая культура, свободное время.

Semikin M., Tretyakova G. Sociological Aspects of Physical Education of Students

Careful attitude to one's own health is a rather urgent problem of modern society, because health is considered to be the main social value. However, not all people are

sufficiently informed about a healthy lifestyle, and some deliberately neglect it. Maintaining a healthy lifestyle is important for every person, and first of all – for students.

A healthy lifestyle requires compliance with such facilities: familiarization with the scientific and medical literature; alternation of work and rest; rejection of bad habits; independent sports and physical education; observance of the daily and motor regime; the use of various means of physical education, sports and tourism in everyday life; stay a certain time in the fresh air.

The process of attracting students to a healthy lifestyle through sports sections significantly activates the cultural potential of the students' personality, broadens their horizons, enhances spirituality, and contributes to the formation of an active life position, respect for a healthy lifestyle. The main goal of the students in the sports sections is adaptation to the intensive intellectual activity by means of physical culture.

The opening of new sports sections will contribute to greater interest of students, will give preference to sections on the basis of the university. In their student years, classes in the sports sections are especially important: they are aimed at improving physical fitness, physical development and physical performance, and preventing diseases that can develop in older age. But by themselves they do not bring the desired shifts in the health of a young man. Only in combination with others, these settings can contribute to the overall healthy lifestyle and well-being of the student.

Key words: *student youth, physical education, free time.*

ОСНОВНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЇ СПОРТУ

У статті досліджено особливості розвитку соціології спорту в Україні. Окреслено наукову проблему, що полягає в суперечності між значною кількістю теоретичних та емпіричних матеріалів щодо видів і напрямів розвитку спорту, спортивних стратегій та методик розвитку різних видів і форм спортивних ігор та відсутністю теоретичних узагальнень накопиченого досвіду, спрямованих на визначення логіки розвитку основних векторів розвитку сучасної соціології спорту. Розв'язано такі завдання: визначено та обґрунтовано основні етапи розвитку соціології спорту; проаналізовано соціальні завдання та напрями досліджень, що домінували на кожному з етапів; виявлено основні фактори, що спрямовували розвиток соціології спорту протягом її існування.

Ключові слова: соціологія спорту, етапи розвитку соціології спорту, фактори розвитку соціології спорту.

Однією з найважливіших стратегій соціального розвитку, що визначає напрями соціальної політики української держави, стає розвиток професійного спорту та фізичної культури.

Підвищена увага до сфери спорту як з боку громадськості, так і науковців зумовлена тим, що зазначене явище все частіше виходить за межі лише проблем фізичного розвитку людини або змагально-ігрових практик, тісно перетинається з політичною, економічною, культурною, соціальною (охорона здоров'я, освіта, право, безпека) сферами.

Численні локальні дослідження західних та вітчизняних науковців з соціології спорту, на жаль, не дають вичерпного уявлення щодо основних векторів його розвитку [3, с. 128].

Структуру та характер соціальних відносин, що виникають у процесі спортивної взаємодії, вивчав В. І. Жолдак; місце фізичної культури та спорту у формуванні стилю життя сучасної людини – Н. В. Коротаєва (1991), П. А. Виноградов та В. І. Чеботкевич (1995); теоретичні засади соціології спорту, його взаємодію з різними сферами суспільного життя, функціонування в умовах ринкової економіки – В. І. Лукашук (2006); деформації інституту спорту, особливості його сучасної інституціональної трансформації – О. М. Кириленко (2013) [7; 11; 13].

Існує наукова проблема, що полягає в суперечності між значною кількістю теоретичних та емпіричних матеріалів щодо видів і напрямів розвитку спорту, спортивних стратегій та методик розвитку різних видів і форм спортивних ігор та відсутністю теоретичних узагальнень накопиченого досвіду, спрямованих на визначення логіки розвитку основних векторів розвитку сучасної соціології спорту.

Для вирішення окресленої проблеми передбачено розв'язати такі завдання:

– визначити та обґрунтувати основні етапи в розвитку соціології спорту;

– визначити й порівняти соціальні завдання та напрями досліджень, що домінували на кожному з етапів;

– визначити основні фактори, що спрямовували розвиток соціології спорту протягом її існування.

В історії соціології розглядають три основні етапи становлення та розвитку соціології спорту.

Перший включає 1920–1930 рр. Він відбувався в період становлення радянського суспільства, науки, культури.

Другий етап охоплює період 1960–1980 рр., він збігається з процесами розквіту та занепаду демократичних засад розвитку радянської держави.

Третій – з 1990-х рр. до цього часу, коли було зруйновано старий соціальний інститут спорту й закладено основи нової системи соціальних відносин у галузі спорту.

У *перший період* відбувалося становлення соціології спорту як наукової дисципліни. Майже одночасно на початку ХХ ст. у Європі, Північній Америці, Радянському Союзі з'являються праці із цієї тематики. Саме в 1920–1930-х рр. відбуваються перші емпіричні розвідки із соціології спорту, докладно досліджені Т. А. Михайловою та Е. С. Студенікіною [18].

У 1922–1923 рр. широкомасштабні конкретно-соціологічні дослідження з використанням бюджетного методу були проведені С. Г. Струмліним. Серед інших завдань науковець намагався визначити місце та роль фізичної культури та спорту в бюджетах часу сімей робітників, довести роль спорту як важливого фактора оздоровлення населення, фактора підвищення продуктивності праці.

Аналіз наукових розвідок у соціології спорту першого періоду засвідчує, що їх тематика, актуальність висунутих наукових проблем цілком відповідали тим соціальним завданням, які ставила держава в той період, загальному вектору її розвитку. Отже, дослідження у сфері спорту виступали певним науковим підґрунтям, методологічною основою пояснення та підтримки загальної економічної й соціальної політики, яке здійснювалося в полі фізичної культури та спорту.

Можна сказати, що науковці того періоду не мали свободи вибору наукової тематики, а їх зацікавленість проблемою була свідченням не особистих наукових інтересів, а виміром особистого рівня етики, самовідданості та патріотизму, які розглядали як основні особистісні якості наукових працівників того часу. Такою була плата за державну підтримку, бюджетне фінансування наукових досліджень, надане для наукових експериментів обладнання, призначену державою заробітну платню.

Висловлюючись сучасною мовою, одним із принципів організації наукових досліджень у галузі спорту першого періоду була їх «прагматизація», тобто прагнення вирішувати не абстрактні, а конкретні проблеми розвитку спорту («далі, вище, сильніше»), менше зосереджуватися на теоретичних засадах спортивних процесів. Дослідники історії спорту вказують на відсутність конкретності, використання суто соціологічних підходів у наукових розвідках з тематики спорту в ті часи [3; 4; 14].

У другій половині 1930–1940-х рр. розгортаються процеси інституціо-налізації спорту. У цей час спостерігається тенденція до масовізації спорту, пропагування спортивності, загартованості як позитивної характеристики особистості (особливо в молодіжному середовищі). Проблеми спорту розглядали в контексті розвитку фізичної культури населення та масового спорту, їх впливу на формування особистості, радянського способу життя, розвиток суспільства загалом.

Відчуття невідверненості майбутніх військових змагань вимагало від відповідальних осіб завчасної підготовки населення країни до можливих фізичних випробувань, морального та фізичного загартування людей, залучення їх до спортивних заходів.

Спортивні заходи того часу нерідко мали демонстративний, показовий, пропагандистський характер, проте виступали формами масовізації спорту, мотиваційним джерелом участі в масових акціях з фізкультури та спорту, особливо для молоді (естафети, змагання, фізкультурна хода, свята фізичної культури; тренувальні змагання з норм ГПО, «Готов до праці та оборони», (до речі, відновлені останніми роками в окупованому Криму).

Складність порушених проблем вимагала від науковців розробки певної методологічної основи досліджень. Цю роботу виконували спеціально створені наукові організації інституту спорту. Найбільш вагомими серед них були керований у 40-х рр. ХХ ст. проф. А. Д. Новіковим Інститут фізичної культури (ДЦОЛІФК), кафедра теорії та методики фізичного виховання; ЛІФК ім. П. Ф. Лесгафта, кафедра соціологічних основ фізичної культури, керована проф. Є. Ю. Зеліксоном.

На вітчизняному просторі *другий період* розвитку соціології спорту припадає на період так званої «відлиги», демократизації соціальних відносин суспільства, що не могло не позначитися позитивно на всіх соціальних інститутах, між яких важливе місце посідав інститут спорту. Перервані на час світових військових змагань розвідки у сфері соціології спорту були відновлені на початку 60-х рр. ХХ ст.

Важливою подією, що сприяла розвитку соціології спорту цього періоду, було створення у 1964 р. при ЮНЕСКО Міжнародного комітету соціології спорту (International Committee for the Sociology of Sport (ICSS)), метою діяльності якого було сприяння становленню та розвитку світового спорту та фізичної культури в усіх країнах світу [3; 20].

У цей час відбувається актуалізація досліджень спорту в межах соціальних наук, де соціологія як наукова дисципліна виявляє активну позицію, намагаючись посісти гідне місце серед інших соціальних наук, розширити поле своїх наукових розвідок, предмет досліджень, започаткувавши низку галузевих соціологій, у колі яких чільне місце намагалася посісти соціологія спорту, відбувалося її відродження.

Особливістю цього періоду розвитку соціології спорту було налагодження міжнародного співробітництва науковців у цій галузі. Прикладом може слугувати започатковане у 1978 р. міжнародне дослідження з теми

«Спорт, спосіб життя, культура», до якого були залучені науковці НРБ, УНР, НДР, ПНР, ЧРСР та СРСР (керівник проф. В. І. Столяров) [16; 22].

Дослідження передбачало розробку методології та філософсько-соціологічних проблем спорту. Автори розглядали спорт як явище світової культури. Науковці намагалися визначити соціальну роль фізкультури та спорту як нових суспільних цінностей, їх місце в розвитку суспільства і формуванні сучасної людини, зміні стилю її життя. Дослідження цього періоду охоплювали основні напрями розвитку спорту та спортивних організацій; до аналізу спортивних явищ та процесів залучали методологічну базу інших соціально-гуманітарних наук (психології, педагогіки, історії тощо) [2; 10; 13].

Наукові розвідки *третього періоду* розвитку соціології спорту, (назвемо його «сучасним») полягали в осмисленні тих викликів, які постали перед спортом у третьому тисячолітті в результаті змін соціальної й політичної системи функціонування світового суспільства [15; 25].

У цей період відбувався кардинальний перегляд державної політики України в галузі спорту, перехід від політики патронажу цього виду соціально-культурної діяльності, соціальних відносин «простягнутої руки» до соціальної взаємодії, партнерських відносин; перебудови галузі на принципах самоокупності та самофінансування [6; 13; 15; 18; 20].

У перші роки обмеження державного фінансування спорту, особливо спортивної освіти, дитячих спортивних секцій, пенсійних виплат спортсменам, призвело до різкого освітніх організацій інституту спорту. Це спричинило втрату спадковості в підготовці спортивних кадрів, зменшення притоку нових спортивних сил до професійного спорту і, відповідно, негативно позначилося на результатах, які спортсмени України демонстрували на міжнародних змаганнях. Спостерігалися явища деградації в спільноті спортивної еліти, частина якої злилася з кримінальними, протиправними елементами, частина – іммігрувала за кордон у пошуках кращих умов тренувань та гідної заробітної платні [23; 24]. На процеси криміналізації спорту та спортивну міграцію в ці роки справили вплив також фактори віку, часу, якості та ефективності спортивних результатів. Ідеться про «помолодження» спорту на 5–8 років за останнє десятиріччя, зменшення тривалості розвитку та розквіту спортивної кар'єри, який становить у спортсменів 5–10 років, а також різке підвищення спортивних результатів, досягнення яких вимагає надлюдських фізичних зусиль та нервової напруги, із часом негативно впливає на стан здоров'я спортсменів і можливе лише в молодому віці [1; 8; 9; 12; 17; 19].

Окремого вивчення потребувало явище професійного спорту, існування якого попередньою державою офіційно не визнавалося, хоча окремі ознаки його існування зафіксовані в численних дослідженнях. Так, ще у 1951 р. Н. І. Пономарьовим була захищена кандидатська дисертація «Класова сутність професіоналізму та “аматорства” в буржуазному спорті» [19]. Проте цілеспрямоване вивчення особливостей професійного спорту, його впливу на особистість (з боку зрушень у ціннісній системі); менеджменту,

організації та системи управлінських відносин; економічних відносин у сфері професійного спорту; вивчення його як сегмента економічного інституту суспільства стали можливими лише в першому десятиріччі XXI ст. [1; 21; 26].

До типової тематики досліджень сучасного етапу розвитку соціології спорту (за кількістю наукових публікацій) зараховуємо такі: розробка методології досліджень спорту найвищих досягнень та фізичної культури; ставлення до спорту різних соціальних груп; цінності та мотиви, що спонукають до участі в спортивних практиках; геронтологічні проблеми фізкультури та спорту; спорт як стиль життя населення; молодь і спорт.

Окремий напрям у соціології спорту становлять дослідження так званих «олімпіоніків» (що включають вивчення впливу олімпійської підготовки та олімпійської кар'єри на спортивне життя, здоров'я та подальшу долю спортсменів-професіоналів [2; 14; 16; 17].

Важливим напрямом сучасної соціології спорту стало соціологічне забезпечення розробки законодавчих основ республіканських та регіональних програм розвитку як професійного спорту, так і фізичної культури, концепцій удосконалення спортивної освіти (на професійному й любительському рівнях) та фізичного виховання населення; удосконалення нормативів у сфері масової фізичної культури [4; 5; 13; 14; 15].

Ще одним важливим напрямом є технологічний напрям соціології спорту, що полягає в ініціації та соціологічному забезпеченні міжнародних, республіканських і регіональних соціально-культурних програм, що сприяють популяризації та розвитку дитячо-юнацького, масового й професійного спорту [4; 5].

Сучасна соціологія спорту також здійснює моніторинг громадської думки щодо спортивних проблем, співпрацює зі ЗМІ, використовуючи методологію публічної соціології, надає об'єктивну інформацію щодо оцінки спортивних явищ та подій у галузі спорту; сприяє розповсюдженню досвіду міжнародних спортивних рухів, громадських організацій та об'єднань вболівальників із різних видів спорту. Яскравим прикладом може бути «після спортивна» кар'єра відомого тенісиста Андрія Чеснокова.

Головним об'єктом дослідження соціології спорту залишається молодь, особливо студентська. Фахівці вивчають проблеми ставлення молоді до спорту, фізкультурно-спортивну освіту, роль спорту у формуванні стилю життя молоді, її соціалізації; технології формування, розвитку та форми діяльності молодіжних спортивних рухів.

Проте останніми роками науковці виявляють розуміння безперервності фізкультурно-оздоровчих практик у житті людини. Спостерігається тенденція до дослідження особливої ролі фізкультури та спорту в житті різних соціальних груп (фізична культура вагітних жінок, немовлят, людей похилого віку, ув'язнених тощо).

Особливе місце в цьому переліку посідає фізична культура інвалідів, передусім, ветеранів АТО. Вона виконує не лише медичні завдання, виступає не лише засобом відновлення втрачених фізичних характеристик, а й

визнається ефективним методом ресоціалізації, відновлення та підвищення соціального статусу людини в суспільстві.

Висновки:

1. Соціологія спорту як галузь наукового знання була започаткована у 20–х рр. ХХ ст., про що свідчать наукові публікації у виданнях Європи, Північної Америки, Радянського Союзу, а її історія включає три етапи (початковий, етапу становлення, розвитку (новітній)).

Науковці розглядають соціологію спорту як галузеву соціологічну теорію, що спрямована на дослідження фізкультури та спорту як соціальних інститутів сучасного суспільства, а також вивчення структури та характеру відносин, що формуються в результаті соціальної взаємодії, яка виникає в ході перебігу спортивних явищ і процесів.

2. Для кожного з історичних етапів розвитку соціології спорту в українському соціальному просторі характерні особливі соціальні завдання та певна тематична спрямованість.

Перший етап відзначався крайньою прагматизацією, вивченням можливостей використання засобів фізкультури та спорту як інструменту вирішення директивно визначених завдань народного господарства.

У цей період спостерігаються процеси інституціоналізації соціології спорту, створення профільних науково-дослідних структур на базі навчальних закладів вищої освіти галузі спорту; формування та відокремлення когорти науковців-професіоналів, які спеціалізуються на дослідженнях спорту як соціального інституту суспільства, а також вивченні спортивних явищ, процесів, відносин.

На другому етапі спостерігалися легалізація дійсно наукової проблематики соціології спорту, розвиток її методологічних засад, понятійного апарату; визнання соціології спорту як сегмента світової культури, нової смисложиттєвої цінності.

Третій етап (триває до сьогодні) пов'язаний з включенням української соціології до світової соціології спорту як її окремого сегмента. Він спрямований на дослідження соціальної, політичної й економічної ролі фізичної культури та спорту в сучасному українському суспільстві; виявлення його культурного потенціалу, місця спорту в реформуванні та побудові нової України; доведення глобальної ролі фізичної культури та спорту у виживанні людства; оздоровчій ролі спорту, домінуванні в стилях життя особистостей ХХІ ст.

На формування тематичних напрямів досліджень у галузі соціології спорту на українському соціальному просторі суттєвий вплив мали особливості державної політики в галузі спорту. Протягом історичних етапів її розвитку спостерігається трансфер від прагматизації, спрямованості на використання результатів досліджень для реалізації народногосподарських завдань та планів (підвищення продуктивності праці, оптимізація бюджету часу робітничих сімей) до інноватизації, що полягає в обранні наукової тематики, спрямованої на виявлення культурного потенціалу фізкультури та спорту, його можливих відповідей на актуальні виклики сьогодення (про-

блеми професіоналізації спорту, ресоціалізації маргінальних соціальних груп тощо).

3. До основних факторів, що спрямовували розвиток соціології спорту протягом її існування, належать такі: політичний (політика держави в галузі спорту); інституціональний (ефективне функціонування інституту спорту, наявність широкого спектра формальних і неформальних спортивних організацій, чутливих до соціальних змін); інноваційний (можливість науковців вільно обирати тематику досліджень у галузі спорту, вивчати потенційні можливості сучасного спорту та його відповіді на виклики суспільства).

Список використаної літератури

1. Алкемайер Т. Социология спорта. Телесные практики субъективации и самоинсценировки. *Логос*. 2006. № 3.
2. Апанасенко Г. Л. Олимпийский спорт: расцвет или кризис? Здоровье Украины. 2008. № 73. URL: <http://health-ua.com/articles/241.html> (дата обращения: 16.04.2019).
3. Визитей Н. Н. Социология спорта. Киев: Олимпийская литература, 2005. 348 с.
4. Головченко Г. Т., Бондаренко Т. В. Формирование личности специалиста средствами физического воспитания. Харьков: ИВМО «ХК», 2001. 156 с.
5. Городилин С. К.. Прикладные социологические исследования в сфере физической культуры и спорта. Тексты лекций по курсу «Социология». Гродно, 2001. 268 с.
6. Кириленко О. М. Деформації в розвитку соціального інституту спорту в Україні: проблеми виходу з кризи перехідного періоду. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2010. Вип. 4. С. 283–296.
7. Кириленко О. М. Соціологічний аналіз спортивної активності населення України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2007. № 3. С. 169–187.
8. Кириленко О. М. Ризики для здоров'я в сфері спорту як об'єкт соціального управління. Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління. Донецьк, 2009. С. 312–320.
9. Кулиненков О. С. Фармакология спорта в таблицах и схемах. 2-е изд. Москва: Спорт, 2015. 176 с.
10. Ложкин Г. В., Терешина Е. В. Психологический анализ феномена профессиональной деформации личности в спорте. Наука в олимпийском спорте. Киев: ГНИИФК и С, 2000. Спец. выпуск. С. 22–27.
11. Лукашук В. І. Тенденції розвитку спорту в умовах ринкових перетворень: Автореф. дис... канд. соціол. наук. Харків, 2006. 21 с.
12. Лукашук В. И. Допинг в спорте. Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. пр.: у 2 т. Харків, 2006. Т. 2. С. 315–319.
13. Лукашук В. І. Державна політика України в галузі масового спорту. *Соц. психологія*. 2009. № 2. С. 93–101.
14. Матвеев Л. П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. Киев: Олимпийская литература, 1999. 320 с.
15. Міжгалузева комплексна програма «Здоров'я нації» на 2002–2011 роки. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&nreg=14-2002-%EF> (дата звернення: 16.04.2019).
16. Международная Хартия физического воспитания и спорта. *Наука в олимпийском спорте*. 2001. № 3. С. 102–106.
17. Мильштейн О. Олимпийская сага: олимпийники, жрецы, пилигримы. Москва: Терра-Спорт: Олимпия Пресс, 2001. 234 с.

18. Михайлова Т. А., Студеникина Е. С. Проблемы спорта и физической культуры в российских социологических исследованиях: история и перспективы развития. *Человек. Сообщество. Управление*. 2017. Т. 18. № 4. С. 121–137.
19. Пономарев Н. И. Классовая сущность профессионализма и «любительства» в буржуазном спорте: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Гос. центр. ордена Ленина ин-т физ. культуры им. И. В. Сталина. Москва, 1951. 16 с.
20. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3808-12> (дата звернення: 16.02.2019).
21. Прутська О. О., Литвак А. І. Фінансово-економічна діяльність у сфері фізичної культури та спорту України. URL: <http://intkonf.org/den-prutska-oo-litvak-ai-fi-nansovo-ekonomichna-diyalnist-u-sferifi-zichnoyi-kulturi-ta-sportu-ukrayini/> (дата звернення: 16.04.2019).
22. Украинское общество в европейском пространстве / под ред. Е. Головахи, С. Макеева. Киев: Ин-т социологии НАН Украины, 2007. 274 с.
23. Футбольні хулігани. Частина I: Ультрас «Динамо Київ». URL: <http://white-blue.kiev.ua/articles/52.htm> (дата звернення: 16.04.2019).
24. Цимбалюк Н. М. Спорт і культура насильства. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*: зб. наук. пр.: у 2 т. Харків, 2006. Т. 2. С. 320–223.
25. Юрій М. Ф. Соціокультурний світ України. Київ: Кондор, 2008. 794 с.
26. Eitzen D. S. Fair and Foul: Beyond the Myths and Paradoxes of Sport. 2nd edition. Lanham and New York: Rowman and Littlefield, 2003. 187 p.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2019.

Цимбалюк Н. Н. Основные векторы развития социологии спорта

В статье исследуются особенности социологии спорта в Украине. Обозначена проблема, заключающаяся в противоречии между значительным количеством теоретических и эмпирических материалов по видам и направлениям социологии спорта, методик изучения различных форм спортивных игр и отсутствием теоретических обобщений накопленного опыта, направленных на определение логики формирования основных векторов современной социологии спорта. Определены три основных этапа развития отраслевой социологии; проанализированы социальные задачи и содержание исследований каждого; выявлены факторы, направившие ее развитие.

Ключевые слова: социология спорта, этапы развития социологии спорта, факторы развития социологии спорта.

Tsymbaliuk N. The Main Vectors of the Development of Sociology of Sport

The article explores the peculiarities of the development of the sociology of sport in Ukraine. The scientific problem is solved, which consists in the contradiction between a large number of theoretical and empirical materials concerning sports phenomena and sports processes and the lack of theoretical generalizations of the experience of research in the field of sociology of sports.

In the scientific literature there is a description of the types and directions of development of sport, sports strategies and techniques for the development of sports processes; forms of sports games, analyzes the subject of scientific research in the field of sports, but the scientific problem is not solved, which is to determine the peculiarities of the sociology of sport at all stages of development.

The purpose of the article is to determine the main vectors of the development of the sociology of sport in Ukraine. Three tasks are solved in this work. The first is to determine the stages of development of sociology of sport. Each of them had original tasks and separate thematic directions. The first stage was marked by the pragmatization of sports studies, and researchers studied how to use physical education and sports to increase the productivity of workers. The Institute of Sport Sociology was formed, research organizations were set up,

and researchers were trained to study sports. At the second stage, sports were taught as part of world culture, a new value of life. They developed methodological foundations, conceptual apparatus, and expanded the subject of scientific research. At the third stage the joining of the Ukrainian sociology of sport to the world of sport sociology, participation in international sports studies took place. Researchers studied the social potential of sport, the role of sport in the improvement of people; economic potential of sport.

The main factors of the development of sport sociology in Ukrainian society are outlined: the political factor (state policy in the field of sports); institutional factor (effective functioning of the sports institute, the presence of formal and informal sports organizations); innovation factor (the ability to freely choose the subject of research, study the potential challenges of society).

Key words: *sociology of sports, stages of development of sociology of sports, factors of development of sociology of sports.*

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ТА ПРАКТИКИ МІГРАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОКОЛІННЯ МІЛЕНІАЛІВ. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Міграційні процеси останніх десятиліть змушують учених досліджувати причини сучасних міжнародних масових переміщень, надавати прогноз щодо характеру та їх напрямів. На основі аналізу загально визначених теоретичних положень та проведених соціологічних досліджень розглянуто зміни в структурі міграційних орієнтацій покоління міленіалів, які найближчим часом будуть визначати характер та спрямованість економічних, політичних та соціальних процесів щодо територіальної мобільності. Зроблено прогноз щодо моделей міграційної поведінки покоління Y.

Ключові слова: міграція, міграційна поведінка, покоління, міленіали.

Сучасний період існування людства ознаменований прискоренням мобільності в усіх сферах та вимірах життя. Міграційні процеси відображають географічну мобільність робочої сили та виступають індикатором політичних, економічних, культурних, інституційних змін, які є характерними як для окремих країн, регіонів, так і для світової системи загалом. Вони також є одним з основних факторів, що впливають на зміну етнічної, мовної й культурної карти світу, на відносини між народами й країнами. Міграція може мати різні форми, бути внутрішньою (у межах однієї країни) або зовнішньою (між країнами), сезонною (з переміщенням залежно від пори року), тимчасовою або довгостроковою, суспільно організованою або неорганізованою. Сьогодні виникають нові види міграції – віртуальні, які відрізняє відсутність фактора відстані, безперешкодне перетинання кордонів тощо.

Міграційні процеси останніх десятиліть спонукають учених: демографів, соціологів, антропологів – досліджувати причини сучасних міжнародних масових переміщень, надавати прогноз щодо характеру та їх напрямів. Завдання політиків – виробляти національні стратегії й тактики адаптації до умов, що змінилися внаслідок міграції в економіці, політиці та культурі, розробити й упроваджувати механізми регулювання міграційними потоками. На сьогодні спроби державного регулювання міграційних процесів не дають очікуваних результатів. На відміну від попередніх століть, сучасна міграція не піддається авторитарним формам впливу, вона вимагає створення системи управління у формі самостійного соціального інституту, здатного вирішувати нові завдання принципово новими способами, враховуючи особливості сприйняття та практики поведінки щодо міграції активних поколінь.

Загальні причини сучасних міжнародних міграцій зрозумілі. Вони випливають з економічної та демографічної ситуації, що склалася в країнах походження мігрантів і в країнах їхнього прибуття. Розвинені регіони світу зацікавлені в міграції, тому що вона надає змогу пом'якшити наслідки де-

мографічного спаду й старіння населення, брак робочих рук у цілих галузях національної економіки. Мігранти сприяють зростанню населення міст, протидіють старінню суспільства, гальмують зниження народжуваності, заповнюють порожні ніші в секторі висококваліфікованої праці, що швидко зростає (ІТ-технології тощо), а також на ринку непрестижної, некваліфікованої, низькооплачуваної праці, де їх чисельність на один-два порядки більше, ніж корінних жителів країни. Для регіонів, що розвиваються, міграція означає надходження значних обсягів валюти (грошові перекази мігрантів), зниження рівня бідності, приплив нових знань і технологій, інтенсивне накопичення та ефективне використання людського капіталу, підтримку політичної стабільності тощо.

Крім демографічних і економічних, можуть бути й інші причини, які спонукають людей мігрувати в іншу країну. Це, перш за все, пошуки демократичніших політичних режимів, сприятливого культурного середовища, кращих можливостей отримання освіти для себе й своїх дітей, возз'єднання сімей тощо.

Актуальність звернення до проблеми міжнародної міграції пов'язана зі змінами в структурі міграційних орієнтацій покоління міленіалів, яке найближчим часом буде визначати характер та спрямованість економічних, політичних і соціальних процесів щодо територіальної мобільності.

Першу теорію міграції населення, що й сьогодні становить основу сучасної теорії міграції, створив Е. Равенштайн у кінці ХІХ ст., ввівши в науковий обіг поняття «міграція» та сформулювавши одинадцять міграційних законів, на яких згодом базувалися багато теорій щодо міграції та, зокрема, аналіз чинників, що впливають на міграційні процеси [10, с. 4].

Сучасний комплексний аналіз системи чинників і причин міграції передбачає синтез двох типів сучасних теорій міжнародної міграції: теорій, що пояснюють причини міграції (неокласична економічна теорія, теорія сегментованого ринку праці, нова економічна теорія міграції, теорія відносної депривації, теорія світових систем), і теорій, які акцентують увагу на механізмах саморозвитку міграції як соціального інституту (мережева та інституційна теорії міграції). Однак дослідники наголошують на необхідності також феноменологічного аналізу міграційних процесів [1]. Так, Д. Массей запропонував синтетичну теорію міжнародної міграції, розглядаючи міграцію як природний наслідок широких процесів соціальної, політичної, економічної інтеграції, зокрема, враховуючи потенційну готовність населення до зміни свого територіального статусу [8].

Для аналізу сучасних міграційних процесів у контексті глобалізації найбільш адекватним є системний підхід. Розвиваючи системний підхід до дослідження міграції, англійський дослідник Дж. Солт вважає, що є підстави переглянути традиційну концепцію міжнародної міграції як відносин між індивідом (або родиною), який хоче переїхати на більш-менш тривалий термін, і державою, яке виступає як «сторож». Він пропонує розглядати міграцію як глобально організований розгалужений міжнародний бізнес, що володіє величезним бюджетом, який маніпулює сотнями тисяч ро-

бочих місць і людей по всьому світу й керований мережею організацій та інститутів [3]. Рухаючи продуктивні сили вперед, капіталізм створює широку інфраструктуру горизонтальних переміщень, що надали змогу великим масам людей змінювати місце проживання, знаходити нові можливості не лише в тих країнах, де вони народилися, а й на нових територіях. А. де Токвіль відзначав особливість американського життя, яка полягає в безперервному русі, переходах, переїздах, зміні способу життя [12]. У цьому «броунівському» русі він безпомилково визначив родову характеристику капіталістичного суспільства і його ціннісної структури – прагнення до прибутку та матеріального благополуччя. Ішлося про новий тип людей, що відрізняються мобільністю й гнучкістю. Людям цього типу притаманні бажання жити краще та готовність заради цього поступитися колишніми людськими прихильностями, покинути звичні місця проживання, відправитися на незасвоєну територію, зазнаючи численних ризиків, одночасно знаходячи нові можливості. Ці риси притаманні, перш за все, молодому поколінню. Не дивно, що впродовж останніх 50 років, коли масштаби міграції зросли більше ніж у 2,5 рази, а число мігрантів у світі досягло 200 млн, основним учасником міграційних переміщень є покоління молоді у віці від 16 до 35 років, яке має характерні риси та демонструє спільність сприйняття й практик поведінки [7].

Теорія поколінь, у межах якої проведений аналіз, була запропонована американськими вченими Н. Хоув і В. Штраус та істотно відрізняється від загальноприйнятих. Дослідники незалежно один від одного вивчали конфлікт поколінь і дійшли висновків, що кожні 20 років у людства формується новий набір цінностей, характерних для всього покоління. Найчастіше цінностями покоління стає те, що в було в дефіциті в минулого покоління. Зазвичай до міленіалів зараховують тих, хто народився в період між 1981 і 2000 рр. [2; 11]. Залежно від країн характеристики цієї когорти мають відмінні риси, але загальними для міленіалів Західної й Східної Європи є більшість груп ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності та практик поведінки. Але практично недосліджуваними є аспекти міграційної спрямованості цього покоління, поза увагою мотиви зовнішніх міграційних переміщень цієї соціальної групи молоді, зокрема, в Україні.

Мета статті – проаналізувати характерні риси, особливості сприйняття та практики міграційної поведінки покоління міленіалів; виявити їх вплив на міграційні процеси в Україні.

Досліджуючи міграцію в широкому розумінні як тип мобільності й спираючись на праці Дж. Уррі [13], який розглядає рух як одну з основних рис сучасного етапу розвитку суспільства й виділяє 12 видів мобільності, можна припустити: причинами міграції молоді в епоху інформаційного суспільства може бути як сама можливість переміщень, так і характерні для покоління міленіалів прагнення ознайомитися з максимальною кількістю можливостей у професійній, громадській та культурній діяльності, уникнути рутини повсякденного життя, некомфортних умов проживання й роботи, а також бажання відповідати культурним трендам свого покоління,

які й припускають значний територіальний та кількісний розмах переміщень. Включившись у систему вільних пересувань, наша країна за короткий період часу стала входити до десятки світових лідерів за чисельністю емігрантів. За даними Комітету статистики України, за 2016–2017 рр. на постійне місце проживання за кордон виїхало близько 80 тис. представників молоді 20–29 років [9]. У тому числі до країн Європи виїхало близько 10 тис., Ізраїлю – 12 тис., США – 3 тис. Зауважимо, що з різних причин статистичні дані не повною мірою відображають масштаби міграції, що є значно більшими. Якщо врахувати всі вимоги, які висувають міграційні агентства цих країн, то Україну покинули високоосвічені молоді люди, які володіють високим потенціалом, – представники покоління Y.

Соціологічна компанія GfK Ukraine, Центр «Нова Європа» та Фонд ім. Фрідріха Еберта в 2018 р. провели дослідження з метою виявити ціннісні орієнтації української молоді у віці від 15 до 30 років, зокрема проаналізувати їх міграційну спрямованість. Було опитано понад дві тисячі респондентів, які проживають по всій території України, для того щоб зрозуміти й оцінити світогляд, поведінку та настрої української молоді [14]. Сьогодні ця когорта молоді становить близько 8 млн осіб. Найближчим часом рішення саме цих людей будуть визначальним фактором у багатьох сферах діяльності нашої країни. Одержані результати було доповнене даними соціологічного дослідження, проведеного автором у м. Харків (2018, N = 780. Вибірка випадкова, стратифікована. Похибка 4,7%).

Основними цінностями для цієї групи молоді виявилися такі: свобода прийняття рішень, свобода пересування та необхідність творчого самовираження. «Головне – слідувати за покликом свого серця» – основний меседж їх життєвої позиції, з цим погодились практично 65% респондентів. Свобода вибору в усьому – від субкультури до можливості відкрити власний бізнес і розвивати його, будувати самостійно професійну стратегію – фундаментальна цінність, яка наклала відбиток на всю на систему ціннісних орієнтацій покоління Y та зумовлює його міграційну спрямованість. Матеріальну стабільність, передбачуваність, професійне зростання вони приносять у жертву можливості займатися тим, що приносить задоволення сьогодні. Нове покоління Y пред'являє до роботи й життя зовсім інші вимоги, ніж попереднє покоління, кар'єрні перспективи цікавлять його тільки тоді, коли робота дійсно розкриває творчий потенціал, реалізувати яскраво виражену амбітність, можливість зробити щось, чому будуть заздрити й чим будуть захоплюватися інші (відповідно 56% та 40%).

Міленіали позитивно ставляться до трудової мобільності, готові не тільки легко переходити з компанії в компанію, а й кардинально змінювати напрям своєї діяльності, переміщатися з країни в країну (72% респондентів вказали на це). Виходячи на ринок праці, вони виявляються найбільш «нетерплячим» поколінням, яке шукає можливості для більш швидкого успіху (і матеріального, і професійного) й інтенсивно пробує різні можливості для його досягнення. Це виявляється, зокрема, у більш частих змінах місця роботи і/або професії, місця проживання. За нашими даними, у 2018 р. серед

міленіалів змінило місце роботи і/або професію майже 44% містян. Основними причинами зміни місця навчання/роботи опитані назвали відсутність інтересу, нудьгу, тільки 12% респондентів не влаштовував рівень заробітної плати, 7% скаржилися на відсутність порозуміння з керівництвом та колегами по роботі. Тобто більшість опитаних вважає за краще горизонтальне переміщення в межах однієї компанії або серед аналогічних місць роботи, а близько 15% готові на переїзд до іншого регіону/країни, ніж наполегливе цілеспрямоване кар'єрне зростання, подолання труднощів.

Покоління Y звикло до щільного інформаційного потоку, навчилося цілком комфортно жити в мережевому просторі, яке характерно для більшості європейських країн, тому їх не лякає перетин кордонів і проживання в інших містах і країнах. Характерними рисами нового покоління є також здатність швидко вловлювати провідні й перспективні тренди та потреби сучасного суспільства й відразу ж надавати можливі готові рішення, без довгої рефлексії та аналізу, а також яскраво виражена амбітність.

На думку В. Штрауса і Н. Хоува, цінності кожного покоління формуються до 12–14 років, а тому наймолодші представники покоління Y зараз ще перебувають у пошуку себе. Однак основи ціннісних орієнтацій цього покоління були вже закладені, оскільки економічні, політичні та інформаційні умови були типовими для більшості країн, що переживають глобалізаційні трансформації. Соціалізація покоління міленіалів, їх дорослішання припало на період, коли здійснювалася структурна перебудова економіки провідних країн, демократичні процеси охопили всі сфери діяльності, у процесі інформатизації суспільства відбувалося й відбувається перетворення традиційного технологічного способу виробництва та способу життя в новий постіндустріальний, на основі використання кібернетичних методів і коштів. У політичній сфері були відкриті кордони для переміщення громадян, виникла можливість здійснювати ділові й культурні взаємозв'язки не лише на рівні держави, а й на рівні пересічних громадян. Є можливість швидкої освіти: тренінги, вебінари, інтенсиви, великий вибір гуртків та секцій. У процесі працевлаштування молоді не було примусового розподілу після ЗВО, жорсткої «прив'язки» до місця роботи й навчання. Тому не дивно, що для покоління Y важливі цінності прогресу: розвиток, успіх, універсалізм, – проте дослідники відзначають, що велика частина респондентів готові швидше споживати досягнення цивілізації, ніж самостійно примножувати їх (тільки 19% респондентів відповіли, що готові істотно напружитися для досягнення суспільних цілей). Тобто, на нашу думку, перехід/переїзд на іншу локацію, пов'язаний з роботою, культурними інтересами матиме характер споживання вже готового культурного чи матеріального продукту. Потрібно зауважити, що проаналізовані процеси є характерними не лише для України. Згідно з масштабним опитуванням в 14 країнах ЄС, у якому взяли участь близько 50 тис. осіб, сьогодні країни Південної та Східної Європи стурбовані більше еміграцією своєї молоді, ніж імміграційними проблемами.

З економічних (безробіття), особистих (прагнення зберегти індивідуальний комфорт) або соціальних (боязнь комунікацій, брак освіти) причин міленіалам притаманні високий рівень інфантилізму, складність у самовизначенні, небажання дорослішати, брати на себе відповідальність, створювати сім'ю, що й фіксує проведене дослідження. Це виявляється, зокрема, у тому, що на сьогодні навіть 30-річні представники цього покоління живуть разом з батьками, не мають прагнення самостійно планувати й будувати своє життя, приймати серйозні рішення як у професійній сфері, так і в особистому житті. Також відсутні навички поступового досягнення цілей, недостатньо розвинене вміння володіти класичними інструментами побудови бізнесу (самооцінка цих якостей була негативною для 63% респондентів). Однією з характерних рис міленіалів є емоційна поверховість, небажання переживати глибокі почуття, відсутність стійких і комфортних контактів з представниками різних соціальних груп. Медики й психологи свідчать: представники цього покоління глибоко самотні люди та сьогодні лідирують у рейтингу невротичних захворювань; більшість живе з почуттям глибокої внутрішньої незадоволеності, жалем про втрачені можливості й відчуттям того, що суспільство не може прийняти їх такими, якими вони є. Стан постійної споживчої гонитви за більш дорогими речами й задоволеннями не радує, а тільки ще глибше занурює молоду людину в депресію. Зростання темпу життя, нові інформаційні, економічні та соціальні виклики, що примушені долати представники цього покоління, підштовхують їх до зовнішніх переміщень. При тому, що 76% респондентів зізнаються, що ніколи не виїжджали за кордон, вірять, що членство в ЄС принесе Україні економічне процвітання, забезпечить вищий рівень життя й поліпшить умови для працевлаштування. При цьому емігрувати з країни має намір кожен п'ятий молодий українець. Мотив переїзду – поліпшити рівень життя й більше заробляти. При цьому лише третина опитаних роблять конкретні дії для переїзду: звертаються до потенційних роботодавців, шукають університети, школи, подають документи на об'єднання сім'ї. Так, 60% респондентів продовжують хотіти виїхати, але нічого для цього не роблять. Найпопулярніші серед молоді країни для еміграції – Німеччина (18%), США (15%) і Польща (12%). Покинути Україну молоді люди планують протягом найближчих двох-п'яти років [6]. Мотивація до переїзду очевидна, але чи зможуть молоді українці знайти гідне місце на ринку праці інших країн. З одного боку, занурившись у нову для них атмосферу, перед обличчям нових ризиків і викликів, правильно оцінивши свої шанси в конкурентній боротьбі, маючи високий рівень адаптивності, багато представників цього покоління можуть здійснити намічене. З іншого боку, високий рівень інфантилізму, завищені очікування, небажання самостійно вирішувати важливі питання життя можуть призупинити відтік основної маси молоді з країни.

Висновки. Отже, міграційна активність покоління міленіалів досить сильно впливає на економічне, культурне та соціальне життя країни як зараз, так і в перспективі, що повинно стати предметом спеціальних дослі-

дження. Тому є необхідним подальший ретельний аналіз міграційних спрямованостей покоління Y з використанням більш складних методів збору й обробки соціологічної інформації.

Список використаної літератури

1. Jennissen R. Macroeconomic determinants of international migration in Europe. Amsterdam, 2004. P. 37.
2. Neil Howe, William Strauss, Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. New York: William Morrow & Company, 1991.
3. Salt J., Clarke J. International migration in the UNECE region. *International Social Sciences Journal*. 2000. Vol. 165. P. 327.
4. Глущенко Г. И., Пономарев В. А. Миграция и развитие. Москва, 2009.
5. Динамика миграционных настроений украинцев в 2017 году / Rating Group Ukraine. URL: http://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/dinamika_migracionnyh_nastroeniy_ukraincev (дата обращения: 16.04.2019).
6. Лэш С. Урри Дж. Хозяйства знаков и пространства. Введение (М. С. Добрякова, пер.). *Экономическая социология*. 1994/2008. № 9 (4). С. 49–55. URL: <http://ecsoc.hse.ru/issues/2008-9-4/index.html> (дата обращения: 16.04.2019).
7. Мангейм К. Проблема поколений. *Мангейм К. Очерки социологии знания: Проблема поколений. Состязательность. Экономические амбиции*: пер. с англ. Москва: ИНИОН РАН, 2000.
8. Массей Д. Синтетическая теория международной миграции. *Мир в зеркале международной миграции: Научная серия: Международная миграция населения* / гл. ред. В. А. Ионцев. Москва, 2002. Вып. 10.
9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.04.2019).
10. Равенштейн Эрнст-Георг. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). Санкт-Петербург, 1890–1907.
11. Радаев В. В. Миллениалы на фоне предшествующих поколений: эмпирический анализ. *Социологические исследования*. 2018. № 3. С. 15–33.
12. Токвиль А. де. Демократия в Америке. Москва: Прогресс, 1992.
13. Урри Дж. Мобильности. Москва: Праксис, 2012.
14. Хіпстери з Совком в голові. 8 цікавих фактів про українські мілленіалах. Результати дослідження. Соціологічна компанія GfK Ukraine. URL: <https://focus.ua/ukraine/390096/> (дата звернення: 16.04.2019).

Стаття надійшла до редакції 19.04.2019.

Шепеленко И. П. Особенности восприятия и практики миграционного поведения поколения миллениалов. Эмпирический анализ

Миграционные процессы последних десятилетий заставляют ученых исследовать причины современных международных массовых перемещений, предоставлять прогноз о характере и направлениях. На основе анализа общепризнанных теоретических положений и проведенных социологических исследований рассмотрены изменения в структуре миграционных ориентаций поколения миллениалов, которые в ближайшее время будут определять характер и направленность экономических, политических и социальных процессов территориальной мобильности. Сделан прогноз относительно моделей миграционного поведения поколения Y.

Ключевые слова: миграция, миграционное поведение, поколения, миллениалы.

Shepelenko I. Features of Perception and Practice of Migration Behavior of the Millennial Generation. Empirical Analysis

The migration processes of recent decades have prompted scientists to investigate the causes of contemporary international mass movements. Based on the analysis of generally accepted theoretical positions and conducted sociological studies, this article analyzes the

changes in the structure of migration orientations of the millennial generation, which in the near future will determine the nature and direction of economic, political and social processes of territorial mobility. Provided a forecast regarding the migration patterns of generation Y.

The article provides an analysis of modern theories of migration presented in sociological discourse. The theory of generations proposed by Neil Howe, William Strauss, is studied in detail, in which the features of the migration behavior of the millennial generation are studied.

The article presents the results of sociological surveys conducted by the GfK Ukraine, New Europe Center in 2018, in order to identify the value orientations of Ukrainian youth aged 15 to 30, in particular, to analyze their migration orientation (2018, N = 2000). Today, this cohort of youth in our country is about 8 million people. In the near future, the decision of these people will be the determining factor in many spheres of our country's activities. Also, the article presents the results of a sociological study conducted by the author in Kharkiv (2018, N = 780).

It was found that the main values for this group of young people are the following: freedom of decision-making, freedom of movement and a need for creative self-expression. Freedom of choice is a fundamental value in everything starting from the subculture to the opportunity to open their own business and develop it, to build an independent professional strategy. This value has imprinted on the system of value orientations of the generation Y and determines its migration orientation. The generation Y sacrifices material stability, predictability, and professional growth to opportunities to be engaged in what is fun today. The new generation Y makes work and life completely different from the previous generation; career perspectives only interest them when the work really reveals creative potential, realizes a vivid expression.

Generation Y has become accustomed to a dense flow of information, has learned to live comfortably in the network space, which is typical for most European countries, so they are not frightened by crossings and living in other cities and countries. A characteristic feature of the new generation is also their ability to quickly capture leading and future trends and the needs of modern society and immediately provide possible solutions, without long reflection and analysis, as well as vivid ambition.

But due to economic (unemployment), personal (the desire to maintain individual comfort) or social causes (fear of communication, lack of education), millionaires are characterized by a high level of infantilism, the complexity of self-determination, the reluctance to grow older, take responsibility, which is noted in the study.

Key words: *migration, migration behavior, generations, millennials.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.334.56

Л. В. АФАНАСЬЄВА, Р. В. СКЛЯРОВ, О. О. МАРЧЕНКО

ТУРИЗМ ЯК КАТАЛІЗАТОР РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСТ (НА ПРИКЛАДІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ М. МОЛОЧАНСЬК ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті йдеться про те, що туризм є однією з найбільш перспективних, динамічних і прибуткових галузей світового господарства, важливим чинником розвитку економіки й одним із дієвих стимулів до позитивних змін у суспільстві. Відзначено, що професійне використання цього потенціалу створює можливості отримання значних прибутків для розвитку територіальних громад малих міст з багатою історико-культурною спадщиною. При належному управлінні, проектному підході малі міста можуть перетворитись на успішні центри туризму.

Ключові слова: культурно-історична спадщина, малі міста, туризм, туристична привабливість.

Туризм – багатогранне явище, що поєднує економічні, соціальні, культурні та екологічні аспекти, має практично невичерпний потенціал для постійного розвитку, тісно поєднується з багатьма галузями економіки, що зумовлює його провідне місце в соціально-економічному житті країн і народів.

Нині туризм став справді інтернаціональною та демократичною сферою суспільної діяльності. Це галузь світової економіки, для якої характерні високі темпи розвитку. Так, якщо у 1950 р. туристичні подорожі здійснили 25 млн осіб, то за півстоліття їх кількість збільшилася у 30 разів і у 2002 р., за даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), досягла 750 млн осіб. Особливо бурхливого розвитку туризм набув в останнє десятиріччя минулого століття після проведення у жовтні 1998 р. у Ванкувері (Канада) Першої всесвітньої конференції «Туризм як впливова сила збереження миру» за участю делегацій із 65 країн світу, де вперше пролунав заклик до пропаганди й поширення мирного туризму як гаранта миру та безпеки, що впливає на громадян різних країн, їхню економіку, культурну спадщину, традиції, релігію й ремесла. Саме таке визначення туризму було закріплено в прийнятому на конференції Кредо мирного мандрівника. Відтоді туризм сприймають як чинник економічного й культурного розвитку держав, захисту навколишнього середовища та історико-культурної спадщини, міжнародного взаєморозуміння, миру, дотримання прав людини й основних свобод, незважаючи на расу, стать, мову та релігію. Всеукраїнська туристична організація оголосила ХХІ сторіччя сторіччям туризму [4].

Малі міста в структурі міського розселення є найчисленнішою групою серед усіх міст і відіграють важливу роль у територіальній організації

суспільства. Вони мають особливе значення для подальшого розвитку туризму. Особливо в цій категорії виділяються історичні міста. Кожне мале історичне місто особливе в Україні. Але лише деякі з них мають затвержені плани щодо збереження та реставрації історичної, архітектурної й культурної спадщини. Проте, на нашу думку, при грамотному управлінні малі історичні міста можна було б перетворити на успішні центри туризму, що дало б їм можливість залучити додаткові кошти для свого подальшого розвитку [1].

Соціологічний підхід до вивчення туризму як соціокультурного феномена ґрунтується на працях П. Бергера, Г. Гарфінкеля, Т. Лукмана, А. Шютца, у межах соціальної антропології та культурології – на доробку таких авторів, як: К. Леві-Стросс, Б. Малиновський, А. Радкліфф-Браун. Питання соціально-економічної сутності та ефективності реалізації потенціалу туристичної галузі розкрито в публікаціях сучасних зарубіжних і вітчизняних авторів: М. Боза, А. Блекмена, А. С. Чкан (Татарінцевої), І. М. Яковенко, Т. Н. Чугуновой, В. О. Ткач, О. В. Мельника, С. Ю. Цьохли, де автори акцентують увагу на факторах, які впливають на розвиток і реалізацію туристичного потенціалу. Огляд публікацій з проблем розвитку туризму в малих історичних містах України свідчить, що дослідженню цієї проблематики присвячені праці вітчизняних таких учених, як: Г. А. Гончаренко, В. В. Горлачук, Ю. В. Мігущенко та ін.

Втім, проблеми покращення туристичної інфраструктури цих міст потребують поглибленого й комплексного дослідження.

Мета статті – дослідження проблем та перспектив розвитку туризму в малих історичних містах України.

Методами цього дослідження є аналіз та узагальнення теоретичних і науково-методичних джерел із соціальної філософії, психології, соціології, історії, культурології. Аксіологічний, соціокультурний, глобалізаційний та соціалізаційний підходи до проблеми дали змогу системного розкрити туризм як феномен кроскультурної комунікації; порівняльно-історичний метод – простежити генезис і еволюцію туризму; соціально-антропологічна методологія аналізу культури сприяла виявленню базових цінностей туризму як явища культури; соціально-антропологічний і культурологічний підхід дав можливість проаналізувати туризм як соціокультурний феномен культури малих міст; метод соціологічного аналізу – виявити суперечливість процесів розвитку туризму в малих історичних містах.

Сьогодні туристична галузь в Україні є лише п'ятою за значенням складовою поповнення бюджету, і її питома вага має набагато зрости з огляду на такі об'єктивні передумови, як: вигідне геополітичне розташування України в центрі Європи, наявність значного туристично-рекреаційного потенціалу, багаті флора й фауна, сприятливий клімат, численні культурно-історичні пам'ятки світового рівня [3, с. 5].

І саме тому малі міста є основними силовими елементами динаміки національної економіки країн світу, своєрідними інкубаторами розвитку нових підприємств, що зароджуються, а також компактною територією, на якій від-

бувається ефективний обмін товарами, інформацією, трудовими ресурсами та іншими послугами. Міста і їх системи є найбільш концентрованою формою зосередження населення та господарства на певній території [2].

Одним з них є Молочанськ – місто районного значення в південній частині Токмацького району Запорізької області. На місці, де воно нині розташоване, з 1804 р. існувала друга в Російській імперії менонітська колонія Гальбштадт (від нім. *Halbstadt* – Півмісто), яка заснована переселенцями з Пруссії, запрошеними царем Павлом I, на лівому березі Молочної. У Молочну впродовж 1803–1806 рр. іммігрувало 365 менонітських родин; у 1819–1820 рр. – ще 254 родини. Кінець менонітській імміграції настав у 1835 р. На той час поселення становило до 1200 менонітських родин (приблизно 6 тис. осіб). Поселення займало 1750 км². Поселення Гальбштадт упродовж 1804–1871 рр. було центром Молочанського менонітського округу, який охоплював німецькі менонітські колонії середньої течії річки Молочної (Бердянський повіт Таврійської губернії). Після ліквідації округу на його терені були створені Гальбштадтська та Гнаденфельдська волості [5].

Для визначення ролі та значення розвитку туристичного потенціалу Молочанську Центром соціологічних досліджень Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького було проведено соціологічне дослідження як серед пересічних респондентів, так і експертів культурної політики Молочанська.

На основі обробки первинної соціологічної інформації було здійснено SWOT-аналіз, який надав змогу, виходячи з визначення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз, виділити найголовніші стратегічні напрями, які сприятимуть розвитку туризму в місті та регіоні. Ми об'єднали сильні сторони, щоб зменшити загрози та підтримати можливості розвитку цієї галузі.

Так, у ході дослідження виявлено, що деякі зовнішні загрози можуть посилити слабкі сторони громади:

– зростання конкуренції на ринку туристичних послуг (на регіональному, національному та міжнародному рівнях) може ускладнити розвиток туристичної сфери міста, адже зменшиться потік туристів;

– незадовільний стан транспортної інфраструктури країни й низька якість послуг з перевезення знизить інвестиційну та туристичну привабливість міста;

– економічна нестабільність і спад економіки в країні знизять рівень кооперації, партнерських відносин та кластеризації сфери послуг;

– неефективне державне управління туристичною галуззю загалом знизить туристичний потенціал міста й регіону.

Крім того, у ході аналізу встановлено, що деякі зовнішні можливості нададуть змогу зменшити слабкі сторони:

– збільшення місцевих бюджетів завдяки децентралізації та об'єднанню громад допоможе підвищити якість рекреаційно-туристичної інфраструктуру міста (готелі, мотелі, санаторно-курортні заклади, бази відпочинку, пункти прокату інвентарю тощо) й облаштувати туристичні об'єкти;

– пожвавлення інвестиційного середовища та залучення зовнішніх інвестицій сприятиме залученню коштів до місцевого бюджету для розвитку туристичної сфери міста, а саме на створення належного маркетингу території (бренду, промоції, інформації про територію тощо) для збільшення потоку туристів;

– поліпшення стану доріг регіонального значення підвищить транспортну доступність та інвестиційну привабливість міста;

– зацікавленість міських підприємців в інвестуванні туризму й будівництві об'єктів туристичної інфраструктури м. Молочанськ дозволить значно розширити можливості для розвитку малого та середнього бізнесу в місті у сфері туризму та суміжних сервісів;

– підвищення рівня кваліфікації штату виконавчого комітету міста дозволить покращити систему управління процесами стратегічного розвитку міста та проектного менеджменту.

Аналіз взаємозв'язків між «внутрішніми» (сильні й слабкі сторони) і «зовнішніми» (можливості та загрози) факторами, що впливають на розвиток, свідчить, що ряд зовнішніх можливостей підтримує сильні сторони міста:

– наявність у країні міжнародних та національних донорських програм надасть змогу підтримувати та розвивати ресурси міста та регіону;

– горизонтальна співпраця з іншими містами та регіонами (безпосередньо, через асоціації міст та інші об'єднання) забезпечить підтримку належних умов для розвитку транспортної інфраструктури міста завдяки створенню екскурсійних маршрутів загальнодержавного й обласного значення;

– підвищення рівня кваліфікації штату виконавчого органу дозволить підвищити якість роботи із залучення інвестицій, використовуючи такі сильні сторони громади, як вигідне географічне розташування, наявність історико-культурної спадщини та сприятливі кліматичні умови для туризму.

Висновки. Таким чином, саме малі історичні міста у своїй сукупності становлять той туристичний потенціал, який при належному використанні може дати позитивний і економічний, і культурний ефект уже в найближчому майбутньому для України. Малі історичні міста є перспективними з погляду формування спеціалізованих центрів туризму. Тому наразі нагальне завдання полягає в тому, щоб побачити або виявити ті унікальні ознаки таких міст, які можуть бути використані в розробці програм їх подальшого розвитку як туристичних об'єктів, поглянути на історичні міста України як на певні маркери туристичної привабливості регіонів. Отже, головне завдання управлінців – не лише зробити так, щоб Україна пропонувала різноманітні форми туризму, а й узгодити певні види туризму в окремих містах між собою, щоб в очах відвідувачів поставала цілісна картина регіонів, єдність, яка б виникла не на основі уніфікації.

Список використаної літератури

1. Біла С. О. Міста районного значення України: проблеми соціально-економічного розвитку: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2009. 45 с.

2. Бойко-Бойчук О. В. Категорія «місто»: сутність, визначення. *Управління су-часним містом*. 2005. № 3–4/7–12 (19–20). С. 47–59.
3. Горішевський П., Васильєв В., Зінко Ю. Сільський зелений туризм: органі-зація надання послуг гостинності. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2003. 143 с.
4. Франжіаллі Ф. Туризм і кризи. *Міжнародний туризм*. 2003. № 1 (49). С. 92–93.
5. Молочанськ – Інформаційно-пізнавальний портал | Запорізька область у складі УРСР (На основі матеріалів енциклопедичного видання про історію міст та сіл України, том – Історія міст і сіл Української РСР. Запорізька область. Київ: Головна ре-дакція УРЕ АН УРСР, 1970. 765 с.). URL: <http://imsu-zaporizhzhya.com/mista-i-sela-zaporizkoi-oblasti/tokmackij-rajon/molochansk.html> (дата звернення: 16.04.2019).

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Афанасьева Л. В., Скляр Р. В., Марченко А. А. Туризм как катализатор развития малых городов (на примере культурно-исторического потенциала г. Молочанск Запорожской области)

В статье речь идет о том, что туризм является одной из наиболее перспективных, динамичных и прибыльных отраслей мирового хозяйства, важным фактором развития экономики и одним из действенных стимулов к позитивным изменениям в обществе. Отмечено, что профессиональное использование этого потенциала создает возможности получения значительных доходов для развития территориальных общин малых городов с богатым историко-культурным наследием. При должном управлении, проектном подходе малые города могут превратиться в успешные центры туризма.

Ключевые слова: культурно-историческое наследие, малые города, туризм, туристическая привлекательность.

Afanasieva L., Skliarov R., A. Marchenko A. Tourism as a Catalyst for the Development of Small Cities (Using the Example of a Cultural and Historical Potential of Molochansk in Zaporizhia Oblast)

Tourism is a complex socio-economic phenomenon, which is significantly influenced by the economy, politics, socio-cultural environment, features of the geographical position of the country, demographic factor, etc. Nowadays, the tourism industry in Ukraine is only the fifth largest contributor to budget revenues, and its share has to increase considerably due to the following objective preconditions: beneficial geopolitical location of Ukraine in the heart of Europe, significant tourist and recreational potential, rich flora and fauna, favorable climate, numerous world class cultural and historical monuments. Tourism is an instrument that can serve as the starting point for the integrated development of a small city and community. Small cities in the urban settlement are the most numerous group among all cities and play an important role in the territorial organization of society. At first, historical buildings or unique objects attract tourists, then demand outstrips supply and a global need for infrastructure development appears – which ultimately increases interest in the area development, raises investment and improves the image of the city. Small Ukrainian cities have significant historical and cultural potential, which determines the high level of tourist attractiveness. The reform of local self-government encourages using this potential in order to attract investment and development. Now, some Ukrainian cities use opportunities which promote tourism, and a phrase «city brand» is becoming more widespread among the authorities and residents. The lack of progressive initiatives for the integrated development of their tourist potential is a serious obstacle on this path. Creating attractive tourist offers, branding and developing an own style of a tourist product, the importance of local color for sustainable development of the territory, creating additional opportunities for local people in employment will contribute to their further socio-economic development. Small cities can become the basis for forming a network of unique cultural, historical and natural territories as a new tourist network.

Key words: cultural and historical heritage, small cities, tourism, tourist attractiveness.

СТИЛЬОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СПОЖИВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В АКТУАЛЬНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

У статті розглянуто особливості споживацьких практик сучасного українського студентства, що дозволяє зафіксувати притаманні даній групі характерні стилі життя. Схарактеризовано габітусні й сучасні соціокультурні фактори міського середовища, що визначають актуальні стильові характеристики споживчої поведінки. Особливу увагу приділено практикам інтернет-шопінгу. На підставі теоретичного аналізу й емпіричних референцій виділено та схарактеризовано типові споживацькі моделі студентської молоді, а саме: «універсальне споживання», «інтернет-споживання», «розтрачання», «креативне споживання».

Ключові слова: споживання, урбанізація, інтернет-споживання, креативне споживання, моделі споживання.

В умовах суспільних трансформацій, що відбуваються в Україні, виникає специфічна система соціального впливу на споживацьку активність індивідів, яка зумовлена багатьма соціальними факторами. Процеси самовираження особистості, формування власної ідентичності здійснюються з урахуванням її споживчих практик, що стають своєрідним «маркером» соціального статусу, належності до певного класу, соціальної групи.

Окрема дослідницька проблема – це реальні вияви споживчих практик, що конкретизуються в поведінкових діях учасників процесу споживання. Як основна соціальна група, що реалізовує процес споживання, виступає молодь. Дослідження споживчої поведінки в межах молоді, особливої її категорії – студентської, є тим більш актуальним, оскільки сьогодні під впливом глобальної економічної кризи змінюються не лише стильові характеристики споживання, а й уся система соціально-рольових експектацій і конатацій. Особливо це є характерним для сучасного українського суспільства, що перебуває в стані перманентних перетворень. Вивчення особливостей споживчої поведінки студентської молоді надасть змогу схарактеризувати їхні адаптаційні стратегії до сучасних соціально-економічних умов, визначити актуальні споживчі орієнтації, ступінь прийнятності в суспільстві нових форм споживання з використанням інформаційних технологій. Тому вивчення споживчої поведінки молоді набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє виявити й описати загальні життєві патерни сучасної молоді.

Теоретико-методологічні основи аналізу споживання були закладені передусім представниками економічної науки (Дж. Кейнс, І. Фішер, Ф. Модільяні, М. Фрідман та ін.). Споживання як соціальна проблема стає об'єктом дослідження у працях К. Маркса, М. Вебера, Г. Зімеля, Т. Веблена, В. Зомбарта. Новим ракурсам споживання в постсучасних суспіль-

ствах приділяють увагу західні соціологи другої половини ХХ ст.: Ж. Бодрійяр, М. Фезерстоун, С. Майлз, Дж. Рітцер, П. Бурдье та ін. Актуальні аспекти цієї проблеми відображено в дослідницьких проектах соціологів пострадянського простору, а саме В. Радаєва, В. Ільїна, А. Овсянникова та ін. Комплексно вивчають феномен споживання та його поведінкові особливості в сучасному українському суспільстві Я. Зоська, Т. Петрушина, В. Пилипенко, В. Резнік, М. Шульга та ін.

Мета статті полягає у визначенні стилів споживання сучасної української молоді та їх репрезентації в споживчій поведінці.

Лібералізація й відмова від уніфікованих виховних і соціалізаційних моделей молоді, її соціальної інтеграції сприяли змінам у способах самовизначення та самореалізації молодих людей у різних сферах життєдіяльності. Переформатування інституціонального впливу, розширення простору для самостійного конструювання біографій у зв'язку з появою більшої кількості альтернатив розвитку ставить молодь перед необхідністю самостійного вибору життєвих стилів і шляхів їх реалізації. Це посилює значення суб'єктних позицій молоді в плануванні та організації свого споживання й актуалізує необхідність виробляти власні життєві стилі.

На різних етапах суспільного розвитку формування споживчих стратегій має свої особливості. В умовах відносної стійкості соціальних структур, передбачуваності лінійних процесів розвитку споживання мало передбачуваний характер, відображаючи спадкоємність і відносну стійкість соціальних практик. Навпаки, у ситуації плинної сучасності, яка є характерною для епохи постмодернізму, суттєво змінюються механізми формування споживчих потреб та їх реалізація. Висока частка випадкових факторів і маніпулятивні технології на інституціональному рівні знижують передбачуваність індивідуальних виборів і рішень. Це породжує численні суперечності в споживчих виборах та стратегіях молодих людей, порушуючи їх внутрішню логіку й цілісність. Така ситуація зумовлює появу нових форм організації споживання та знаходить відображення в нових зразках стилів споживання, актуалізує необхідність їх дослідження в тісному взаємозв'язку із загальними процесами макросоціальних змін.

Вивчення сучасних моделей споживчої поведінки молоді являє собою аналіз та зіставлення факторів, які визначають таку поведінку, а також сучасних практик споживання. Одним з процесів, наслідки якого відображаються в споживацькій поведінці молоді, можна назвати глобалізацію й урбанізацію [4, с. 201].

Ряд дослідників зауважує, що проект «глобалізація» є результатом змін у сфері культури, тобто глобалізація асоціюється з поширенням західної культурної моделі. Вона охоплює за своїм масштабом майже весь світ і стає фактором, який також змінює споживчі орієнтації населення. Швидко ж зростання урбанізації в багатьох країнах, що розвиваються в другій половині ХХ ст., супроводжувалося виключно високим рівнем концентрації населення у великих містах. Для урбанізації як цивілізаційного процесу характерна не лише зміна місця проживання людей, а й глибокі зміни в

усіх без винятку аспектах життя людини та суспільства загалом. У місті виникають і апробуються різні форми взаємодії людей, виробляються правила поведінки у приватному та суспільному житті, виникають усе більш опосередковані взаємозалежності, складаються нові форми спілкування. Місто створює тілесність і ментальність городянина [9].

Міське життя, яким його уявляють собі більшість людей, з одного боку, відкриває жителям великі перспективи розвитку, але, з іншого, вся свобода особистості та її поведінки обмежується сучасною системою соціального контролю. Така система детермінує поведінку не тільки міських жителів, але в урбанізованому середовищі, де споживання людей набуває масового характеру, вплив глобальних чинників на людину набагато вище, ніж, наприклад, у сільській місцевості.

При вивченні споживчої поведінки у великих містах (мегаполісах) можна звернути увагу на те, що соціокультурне середовище міста завжди гетерогенне, різноманітне, але споживчі практики швидше гомогенні. Незважаючи на те, що міський простір структурований з погляду ієрархії, статусів, соціальних позицій індивідів, масова культура і вся соціальна система в цілому функціонують таким чином, щоб створити типові споживчі моделі, які можна легко засвоювати й відтворювати [8, с. 244].

Отже, існує взаємозв'язок між моделлю споживання особистості і її територіальною належністю, хоча взаємодія процесів глобалізації та урбанізації незмінно призводить до того, що національна специфіка міст і цілих регіонів відходить на другий план. Наприклад, М. Іваненко стверджує, що належність до якої-небудь територіальності визначає людину як носія специфічної культурної традиції, а значить, її модель споживання буде відмінна від представників інших територій. Незважаючи на твердження про нівелюючий вплив культури споживання на поведінку молоді, зникнення соціальних і культурних відмінностей, породжених фактором територіальності, плідним видається вивчення культури споживання в контексті територіальності з урахуванням того, які відмінності є «успадкованими» (габітусними), а які – «набутими» [2, с. 187].

Габітусне споживання виникає в результаті тривалого перебування в соціальній позиції, що надає змогу зберігати звичне споживання, слідувати давно прийнятим смакам в одязі, у виборі продуктів харчування, у способах відпочинку і в структурі витрат. За результатами авторського соціологічного дослідження «Практики споживання студентської молоді м. Дніпро» (грудень 2018 р., N = 450), проведеного методом опитування (інтернет-анкетування), ми з'ясували, що саме структура споживання певною мірою зумовлена цими факторами. Більшу частину доходу респонденти витрачають на харчування (38,4%) й одяг (34,8%). Чверть щомісячного доходу 34,2% студентів відводить на активний відпочинок, подорожі, лише 10% доходу – на навчання, про що зазначили 48,4% респондентів.

Більшість молодих людей у своїй фінансовій поведінці орієнтуються на витрати наявних коштів, тобто 70,4% респондентів не використовують кредитних практик, лише 4,7% респондентів є постійними споживачами

кредитів, а 24,9% зазначили, що звертаються до кредитних послуг рідко й у екстрених випадках. За даними дослідження, ми зафіксували тенденцію до збільшення споживання. Тільки третина респондентів (32,8%) зазначили, що вкладаються у свій місячний бюджет, а 62,6% респондентів витрачають свій місячний дохід за декілька тижнів.

Для більш детальної характеристики орієнтації сучасної молоді на модель заощаджування грошей зауважимо, що, за даними дослідження IMAS International, проведеного за підтримки Erste Group, «важливими» вважають накопичення 68% українців. У країнах Європи позиція людей щодо цієї практики докорінно відрізняється від нашої. Наприклад, в Австрії такої позиції дотримується 75% опитаних, в Угорщині – 83%. Крім того, не всі українці, які усвідомлюють важливість фінансових запасів, дійсно їх створюють: відкладають гроші регулярно лише третина населення. За результатами дослідження консалтингової компанії Jones Lang LaSalle, жителі України витрачають на товари та послуги до 80% від своїх доходів, тоді як у Європі – всього 30–40%. Серед причин, які заважають українцям (у тому числі молодим) накопичувати гроші, зазначено соціоісторичні фактори, адже сама суть фінансових накопичень у СРСР була викривленою: «... вони робилися громадянами переважно не усвідомлено, а через неможливість витратити зароблене на товари народного споживання, на які в країні був хронічний дефіцит» [8]. Щодо сучасних обставин, то є великі ризики втратити довгострокові накопичення через відсутність стабільної валюти й стабільної банківської системи. Крім того, більшості наших співгромадян заощаджувати заважає об'єктивна бідність.

Така тенденція зафіксована й у нашому дослідженні – серед опитаних студентів не є поширеною практика заощаджування коштів (55,3%), незначну частку доходу відкладає 15,5% респондентів. Причиною того, що такі практики не поширені, може бути також і низький дохід. Враховуючи невисокий заробіток, усі засоби йдуть на найнеобхідніше (на харчування, як було виявлено раніше). У результаті, можливості відкладати гроші вже не залишається.

Сучасні соціокультурні особливості урбанізації й розвитку ЗМК визначають територіальні та логістичні прояви споживання. Серед місць, де молодь найчастіше здійснює покупки, перевагу отримали торговельні центри, гіпер- та супермаркети, невеликі магазини. Зростання популярності торговельних центрів як місць проведення вільного часу й здійснення багатьох покупок також описує у своїх працях А. Желніна. На її думку, у торговельному центрі цілком свідомо імітується публічний міський простір: це допомагає заманити й утримати відвідувача, оскільки присутність у місцях, де можна подивитися на інших і показати себе людям, приємна сама по собі. Однією з рис розвитку постсоціалістичних міст є процес поступового витіснення альтернативних форм торгівлі й заміщення їх уніфікованими торговими центрами та супермаркетами. У пресі початку 2000-х рр. цілеспрямовано формується новий образ городянина-споживача, «циві-

лізованого», «вимогливого й захопленого, для якого нечисленні моли, які тільки що з'явилися, вже стали культом» [1, с. 50].

Активне включення мережі Інтернет у сферу споживання в наше суспільство приходить із Заходу, де розвиток інформаційних технологій та їх популярність стрімко набирають обертів. Результати дослідження, проведеного у 2013 р. Ericsson Consumer Lab, свідчать, що можливість виходу в Інтернет – чи не останнє, від чого користувачі готові відмовитися в разі необхідності скоротити витрати. Серед опитуваних 34% користувачів вказали, що часто здійснюють купівлю деяких речей та замовляють багато послуг у мережі; 41% респондентів зауважили, що здійснюють свої покупки у Інтернеті щодня [10].

Інтернет-торгівля сьогодні – це галузь, що динамічно розвивається у всьому світі. Ринок інтернет-торгівлі в Україні та Росії не так розвинений, як у країнах Західної Європи й США. Водночас темпи його зростання навіть у період кризи становили декілька десятків відсотків. Економічна криза торкнулася й української онлайн-торгівлі, справивши сутнісний вплив на активність інтернет-користувачів. Проте темпи зростання галузі залишились, як і раніше, високими. На це вплинули й менша залежність від кредитів, і навички роботи на постійно мінливому ринку, і переміщення частини споживчого попиту в онлайн. Більше того, унаслідок мінливих умов ринку частина традиційних ритейлерів саме в період кризи вийшла в Мережу, відкривши власні онлайн-представництва, тим самим добре заощадивши. Крім того, що серед молоді сьогодні Інтернет стає популярним місцем для здійснення покупок, ця мережа також є вагомим джерелом, звідки молоді люди отримують інформацію про товари та послуги. За результатами нашого дослідження, серед студентської молоді популярним є придбання речей у мережі Інтернет – найчастіше молодь купує комп'ютерну техніку (53,1%), мобільні телефони (52,9%), побутову техніку (45,5%), одяг (28,5%), продукти харчування та їжу (22,7%). Особливо замовлення їжі через Інтернет є популярним серед студентів, які живуть у гуртожитках і винаймають житло. У цій групі такою послугою користуються понад 40% респондентів.

Електронними стають не лише покупки, а й гроші, набуваючи віртуального образу, як зауважують дослідники, це знижує психологічний бар'єр «розлучення» з грошима, таким чином, зростають незаплановані витрати, про що ми зазначали вище.

Таким чином, відносно висока кількість онлайн-споживачів зустрічаються серед українських користувачів Інтернету. Інтернет-шопінг можна розглядати як сучасну форму проведення вільного часу, споживання та реалізації нових стилів життя [6, с. 32]. За даними нашого дослідження, респонденти, які мали досвід придбання товарів чи послуг у Мережі, а також аналізу маркетингових та соціологічних досліджень, відбувається зростання популярності цієї форми споживання щороку. І це не дивно тому, що люди сьогодні, в епоху урбанізованого суспільства все більше прагнуть до швидкоплинності, мобільності всіх процесів.

Досліджуючи моделі поведінки молоді та їх трансформацію, ми виявили, що для молоді в радянську епоху було характерно орієнтуватися на так звані ідеали престижності й розкоші, що були присутні в масовій свідомості. Щодо сучасного періоду, то ця тенденція прагнення до статусних товарів та послуг, які дозволяють молоді підкреслити своє становище в соціумі, зберігається і яскраво виражається в практиках їх споживання. Сучасне споживацтво брендів в Україні характеризується великою кількістю присутніх на ринку споживчих товарів підробок, це говорить про те, що велика кількість людей не споживає статусні елітні товари та послуги, а лише імітує цей процес завдяки доступним підробкам.

У ході опитування ми встановили, що при визначенні особливостей моделей споживацької поведінки важливою є мотиваційна складова: 52,3% респондентів зазначають, що при виборі товарів орієнтуються на особистий смак, але при цьому 27,7% респондентів вказали, що залежні від власного бюджету, а значить, не завжди все залежить тільки від їх бажань і смаків; 12,5% іноді можуть дозволити собі речі «не по кишені», але більшість молоді (48,2%) обирають не дорогі, але унікальні товари, вони не обов'язково купують бренд. Такі тенденції присутні не тільки серед української молоді. Якщо ще кілька років тому носити одяг з великим логотипом люксового бренду було модним, то зараз, як свідчить опитування, проведене консалтинговою компанією Mc Kinsey в середині 2013 р., більше половини покупців предметів розкоші погодилися з твердженням, що відкрита демонстрація їх є поганим смаком [8]. Водночас, за даними нашого дослідження, демонстративне споживання зберігає свої позиції, а саме щодо технологічних пристроїв, особливо мобільних телефонів.

Ще один споживчий тренд, який усе сильніше охоплює поле інтересів сучасної української молоді, – креативне споживання. Так, В. Ільїн, досліджуючи форми прояву креативного консюмеризму, говорить про те, що сьогодні креативний консюмеризм розвивається в такому напрямі: «споживання, як процес творчого конструювання ідентичності за допомогою придбаних товарів та послуг. Домінує варіант такого консюмеризму – конструювання власного стилю одягу, зачіски, будинку, стилю відпочинку, харчування тощо з уже готових компонентів, пропонує ринком. У рамках цієї тенденції цінуються одиничні і дрібносерійні товари, вироби ручного виробництва, дизайнерські речі тощо. Елементи придбані готовими, проте їх компоновка – творче завдання споживача» [3, с. 47]. Підтвердженням цього тренду є популярність у сучасної молоді стильних, зручних речей, товарів, що будуть підкреслювати їх індивідуальність.

Висновки. Спостерігаючи за моделями споживання молоді, можна стверджувати, що на сьогодні відбувається переформатування цих моделей, тобто способів, практик і так званих «трендів» споживчої поведінки, що сформувалися під впливом процесів індивідуалізації, глобалізації, інформатизації. Можна говорити про такі моделі споживання, які, перш за все актуальні для сучасної студентської молоді:

– «універсальне споживання» – зумовлене глобалізацією, супроводжується виникненням феномену масового споживання, що виражається в появі торгово-розважальних центрів – місць, де протікають процеси самоідентифікації, проведення соціальних кордонів і маркування відмінностей, розповсюджується мода на закордонні товари та послуги;

– модель «інтернет-споживання» – мережа Інтернет стає вагомим каналом, через який молодь останнім часом почала більш активно здійснювати покупки. Крім того, зростає рівень довіри до інтернет-ресурсів, а багато молодих людей отримують інформацію про товари та послуги саме із цього джерела. Споживання стає «мобільним» – через Інтернет можна швидко отримати бажаний товар чи послугу, а час, витрачений на вибір товару, скорочується;

– модель «розтрачання» – молодь сьогодні, як і більшість українців, не схильна до накопичування грошей та до купівлі довгострокових товарів. Важливо зробити покупку «тут і зараз», не замислюючись над наслідками. Зростає популярність споживчого кредитування;

– модель «креативного споживання» – відображає популярність конструювання власного стилю одягу, зачіски, будинку, стилю відпочинку, харчування тощо з уже готових компонентів, пропонованих ринком, цінуються одиничні й дрібносерійні товари, вироби ручного виробництва, дизайнерські речі тощо. Така активність вписується в логіку принципу «Doityourself» (DIY) – «Зроби сам».

Список використаної літератури

1. Тыхеева Ю. Ц. Человек в городском пространстве (Философско-антропологические основания урбанографии) / Московский гуманитарный университет. 2007. URL: <http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/professor.ru/Tyheeva/> (дата обращения: 16.04.2019).
2. Линцова Н. Ю. Модели стилей потребления в трансформирующихся обществах. *Социологический альманах*. 2012. Вып. 3. С. 197–205.
3. Стилї життя: панорама змін / за ред. М. О. Шульги. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2008. 416 с.
4. Липсиц И. Трансформация культуры и изменения в моделях потребительского поведения. *Вопросы экономики*. 2012. № 8. С. 64–79.
5. Иваненко Н. С. Культура потребления студенческой молодежи: территориальный аспект. *Вестник ЮРГТУ (НПИ)*. 2013. № 2. С. 184–190.
6. Ильин В. И. Креативный консюмеризм как тренд современного общества потребления. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2011. Т. XIV. № 5 (58). С. 41–53.
7. Молодь України–2015 – Дослідження ГФК ЮКРЕЙН у 2015 році на замовлення Міністерства молоді та спорту. Київ, 2015. 87 с.
8. Почему украинцы не европейцы? *Комментарии*. 2014. № 06. URL: <http://gazeta.comments.ua/?art=1392888938> (дата обращения: 16.04.2019).
9. Желнина А. А. «Здесь как музей»: торговый центр как общественное пространство. *Laboratorium. Журнал социальных исследований*. 2011. № 2. С. 48–69.
10. «Украина в сети 2013» Ericsson Consumer Lab. URL: http://www.ericsson.com/res/region_RECA/docs/whitepapers/ukraine-consumerlab-2013.pdf (дата обращения: 16.04.2019).

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Бойко В. А. Стилевые характеристики потребления студенческой молодежи в актуальных украинских реалиях

В статье рассмотрены особенности потребительских практик современного украинского студенчества, что позволяет зафиксировать присущие данной группе характерные стили жизни. Охарактеризованы габитусные и современные социокультурные факторы городской среды, определяющие актуальные стилевые характеристики потребительского поведения. Особое внимание уделяется практикам интернет-шопинга. На основании теоретического анализа и эмпирических референций выделены и охарактеризованы типичные потребительские модели студенческой молодежи, а именно: «универсальное потребление», «интернет-потребление», «растраты» и «креативное потребление».

Ключевые слова: *потребление, урбанизация, интернет-потребление, креативное потребление, модели потребления.*

Boiko V. Style Characteristics of Consumption of Student Youth in Actual Ukrainian Realities

In the article the features of consumer practices of contemporary Ukrainian students are considered. It allows to characterize the typical lifestyles of this group. This study of modern models of youth consumer behavior contains the analysis and comparison of factors that determine such behavior and modern practices of consumption. For this purpose, habitus characteristics of consumer behavior of modern students were characterized. They are appearing in determining the structure and nature of costs. Food and clothes have the dominant positions in spending money. Education costs are not a priority for Ukrainian students. The peculiarities of financial behavior are weak credit activity and unpopular practice of saving money.

Modern socio-cultural factors of the urban environment, development of the MMC determine the actual territorial and logistic peculiarities of consumption. The most common places of consumer practices are hypermarkets, trade and entertainment complexes. TECs determine the stylistic characteristics of student behavior. The development of Internet technologies is the cause of appearance of a new consumer model – Internet shopping. For the Ukrainian context, the shopping of computer stuff home appliances and clothing are the most popular kinds of internet shopping, and internet shopping of food is only gaining in popularity. The features of demonstrative consumption are determined. For Ukrainian students, demonstrative consumption remains significant in the technology sector. Consumption of other goods is determined by the efforts of students to design their own style. It promotes the practice of creative use of «Do it yourself» and the formation of «creative style».

Key words: *consumption, urbanization, internet consumption, creative consumption, patterns of consumption.*

Б. Б. БОНДАРЕЦЬ

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ФАКТОРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЮРИДИЧНИЙ ТА СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті досліджено основні законодавчі та нормативно-правові акти, які стосуються питань забезпечення національної безпеки. Проаналізовано закони України в старих і нових редакціях, стратегії, в яких висвітлено питання національної безпеки. Основну увагу зосереджено на демографічних аспектах національної безпеки. Наведено та проаналізовано основні соціально-демографічні показники України станом на 2018 – початок 2019 р.

Ключові слова: національна безпека, соціально-демографічне становище, населення України, тривалість життя, народжуваність, смертність, очікувана тривалість життя.

Мабуть, усі погодяться з твердженням, що основою будь-якої держави, фундаментом будь-якого суспільства є люди. Без усебічного розвитку людини, людського потенціалу успішний розвиток країни та забезпечення її безпеки в довгостроковій перспективі неможливі.

Останніми роками як на зовнішній арені, так і в самій країні спостерігається досить складна ситуація, тому фактор соціально-демографічної безпеки виходить на провідні позиції в контексті національної безпеки. Отже, необхідно проаналізувати юридичне забезпечення соціально-демографічного аспекту національної безпеки, а також проілюструвати наявний соціально-демографічний стан країни.

Питання національної безпеки досліджували такі вчені, як: М. Вавринчук, В. Горбулін, О. Дзьобань, В. Ліпкан; юридичні та адміністративно-правові аспекти національної безпеки – А. Єрмолаєв, В. Настюк; демографічні аспекти національної безпеки – В. Геєць, О. Колмакова, Е. Лібанова, А. Фесенко та ін.

В Україні досить суттєво змінилася законодавча база щодо національної безпеки. Для її детального аналізу необхідно розглянути основні нормативно-правові акти, які регулюють питання соціально-демографічної складової національної безпеки.

Основні закони, на які необхідно звернути увагу в контексті окресленої теми: «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV [2], який втратив чинність, але становить інтерес у контексті досліджуваної проблематики; «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII [1], який є чинним. Крім того, проаналізуємо низку стратегій, які пов'язані з досліджуваною проблематикою.

По-перше, порівняємо визначення поняття «національна безпека» в законах 2003 та 2018 рр.

Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 визначає термін «національна безпека» як «захищеність життє-

во важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [2]. Як бачимо, це поняття включає в себе велику кількість складових, в тому числі гуманітарну та демографічну (міграційна політика, охорона дитинства, соціальна політика).

У Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 поняття «національна безпека України» визначено як: «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1]. Тут ми не бачимо окремо виділених гуманітарних і демографічних аспектів. Поняття «національна безпека України» подано в максимально узагальненому вигляді, на гуманітарних чинниках увага не зроблено акценту.

Розглянемо обидва закони більш детально.

У ст. 7 Закону від 2003 р. визначено загрози національним інтересам і національній безпеці України, зокрема, для соціальної та гуманітарної сфери:

- невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам;
- неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення;
- криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;
- загострення демографічної кризи;
- зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства;

- прояви моральної та духовної деградації суспільства;
- неефективність державної політики щодо підтримки сім'ї та забезпечення, дотримання і захисту прав дитини, і як наслідок, збільшення кількості сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які залишилися без батьківського піклування [2].

Як бачимо, демографічна криза та неефективна сімейна політика виділені в окремі пункти статті, що свідчить про визнання державою наявності проблем у цих сферах (як і в гуманітарній сфері загалом).

У Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 питання демографічних та гуманітарних загроз не прописано. Виходячи з логіки цього Закону, демографічні та гуманітарні загрози сьогодні не є актуальними для України.

Відповідно, у ст. 8 Закону від 2003 р. окреслено основні напрями державної політики з питань національної безпеки. У соціальній та гуманітарній сферах Закон передбачає серед іншого такі шляхи подолання основних загроз:

- істотне посилення соціальної складової економічної політики, реальне підвищення життєвого рівня населення, передусім на основі підвищення вартості оплати праці, своєчасної виплати заробітної плати та гарантованих законом соціальних виплат, посилення цільової спрямованості матеріальної підтримки, зниження рівня безробіття;
- створення умов для подолання бідності й надмірного майнового розшарування в суспільстві;
- збереження та зміцнення демографічного й трудових ресурсного потенціалу країни; подолання кризових демографічних процесів;
- створення ефективною системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного й духовного здоров'я, ліквідації алкоголізму, наркоманії, інших негативних явищ [2].

Як бачимо, Закон від 2003 р. передбачав зміцнення та розвиток соціально-демографічного потенціалу країни в контексті національної безпеки. На практиці це, м'яко кажучи, не зовсім вдавалося, але принаймні на законодавчому рівні поряд з визнанням соціально-демографічних проблем декларувалися й шляхи їх вирішення, чого не можна сказати про Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018. Тут соціально-демографічні загрози взагалі не визначені як загрози й, відповідно, відсутні рекомендації щодо шляхів їх подолання.

Далі розглянемо низку документів, що поряд із законами повинні забезпечувати національну безпеку країни в стратегічному вимірі. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», затверджена Указом Президента України від 12.02.2007 № 105, серед загроз національній безпеці визначає такі гуманітарно-демографічні чинники:

- скорочення чисельності населення через погіршення його здоров'я, низьку якість життя, недостатній рівень народжуваності, високу смертність, а також відтік громадян України за кордон;

– поширення соціальних хвороб, зокрема наркоманії, алкоголізму, туберкульозу, ВІЛ-СНІДу, епідемій, небезпечних інфекційних захворювань;

– зростання дефіциту трудових ресурсів, старіння населення, низька економічна активність і недооцінка реальної вартості робочої сили [4].

Як бачимо, і Стратегія національної безпеки в редакції 2007 р. визначає низку демографічних загроз. Відповідно, у цьому документі запропоновано такі шляхи вирішення демографічних проблем і подолання соціально-демографічних диспропорцій:

– створення економічних і соціальних умов для підвищення рівня народжуваності та зниження рівня смертності, зменшення відтоку населення за кордон, повернення трудових мігрантів в Україну;

– забезпечення відповідності національного ринку освітніх послуг перспективним потребам суспільства і держави у трудових ресурсах необхідної кваліфікації;

– створення доступної, високоякісної та ефективної системи медичної допомоги, боротьби із соціально небезпечними захворюваннями, здійснення протиепідемічних заходів;

– зниження рівня соціального та майнового розшарування населення, наближення системи соціальних гарантій до принципів і норм держав – членів ЄС;

– дальше реформування пенсійної системи, підвищення ефективності соціальних гарантій для найбільш уразливих верств населення;

– ужиття заходів щодо запобігання та подолання бездомності, безпритульності;

– запобігання поширенню пропаганди екстремізму, насильства, ксенофобії, релігійної нетерпимості, моральної розбещеності [4].

Положення Стратегії загалом відповідають положенням Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003.

Ще один нормативно-правовий акт, який необхідно розглянути в контексті теми дослідження, – Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 [3]. У ній актуальні загрози національній безпеці України виділено в окремий розділ (Розділ 3). Однак гуманітарно-демографічні загрози не виділено як окрему категорію загроз. У пункті 3.4, який стосується економіки, фінансів та рівня життя, серед загроз, які належать до гуманітарно-демографічного блоку, можна зарахувати такі:

– зростання рівня безробіття;

– активізація міграційних процесів унаслідок бойових дій [3].

Як бачимо, у новій Стратегії соціально-демографічні питання не розглянуто окремо (а подано в економічному блоці). Крім того, активізація міграційних процесів пов'язана лише з бойовими діями на Сході, інші фактори, що зумовлюють міграційні процеси, не беруться до уваги.

Доречно розглянути основні соціально-демографічні показники України станом на початок 2019 р. За даними Державної служби статистики

України, станом на 01.02.2019 кількість населення України – 42 122 657 осіб [7]; на 01.02.2018 – 42 364 933 осіб [6]. Відповідно, упродовж 01.01.2018–01.02.2019 населення України скоротилося на 242 276 осіб.

Ці показники свідчать про кризу в демографічній ситуації, про явну негативну динаміку, що є незмінним супутником кризи в економіці й соціальній сферах.

Загалом основні соціально-демографічні показники України станом на початок 2019 р. такі:

- наявне населення – 42,2 млн осіб;
- густота населення – 73,1 людини на 1 квадратний кілометр;
- народжуваність – 10,5 на 1000 жителів;
- смертність – 14,4 на 1000 жителів [8].

Середня очікувана тривалість життя в Україні становить 68,6 року. Це нижче від середньої очікуваної тривалості життя в світі, яка перебуває на рівні близько 71 року (за даними відділу народонаселення Департаменту ООН з економічних і соціальних питань) [5]. Середня очікувана тривалість життя чоловіків при народженні – 62,8 року. Середня очікувана тривалість життя жінок при народженні – 74,8 року [5].

Висновки. Один із найнижчих у світі рівнів народжуваності (станом на 2018 р. – 186-те місце з 226 країн світу), що утримується впродовж тривалого часу, зумовлює невеликий репродуктивний базис (нечисленну кількість осіб у фертильному віці) уже найближчими роками [8]. Тривалість життя вигідно виглядає лише порівняно з Росією та країнами Африки. Хоча в більшості країн світу цей показник поступово зростає, в Україні тенденція має хвилеподібний характер із загальною тенденцією до скорочення.

Відбувається активна еміграція населення за кордон. Демографічна ситуація в Україні щороку лише погіршується і, на думку багатьох експертів, за більшістю основних показників наближається до критичних значень. Водночас у сучасному українському безпековому законодавстві більшість демографічних загроз не визначено навіть формально. Пояснити це доволі важко, адже ніхто не буде заперечувати той факт, що основним активом будь-якої держави, а отже, й основним гарантом її національної безпеки є люди. У XXI ст. однією з головних конкурентних переваг будь-якої держави будуть кількість і якість її населення. У цьому аспекті ситуація в Україні дуже складна, тому в сучасному конкурентному світі тим країнам, які претендують на майбутнє та динамічний розвиток, необхідно замислитись над соціально-демографічним фактором національної безпеки вже сьогодні.

Список використаної літератури

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 16.04.2019).
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 16.04.2019).
3. Стратегія національної безпеки України затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 16.04.2019).

4. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»: затверджена Указом Президента України від 12.02.2007 № 105 (в редакції Указу Президента України від 08.06.2012 № 389/2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007> (дата звернення: 16.04.2019).

5. Население Украины. URL: https://countrymeters.info/ru/Ukraine#population_2019 (дата обращения: 16.04.2019).

6. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 лютого 2018 року та середня чисельність у січні 2018 року. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.04.2019).

7. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 лютого 2019 року та середня чисельність у січні 2019 року. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/news/or_popul.asp (дата звернення: 16.04.2019).

8. Численность населения Украины. URL: <https://maanim.com/indexes/142544-naselenie-ukrainy#comments> (дата обращения: 16.04.2019).

Стаття надійшла до редакції 26.04.2019.

Бондарец Б. Б. Социально-демографические факторы национальной безопасности: юридический и социологический аспект

В статье исследуются основные законодательные и нормативно-правовые акты, касающиеся вопросов обеспечения национальной безопасности. Проанализированы законы Украины в старых и новых редакциях, стратегии, в которых освещаются вопросы национальной безопасности. Основное внимание сосредоточено на демографических аспектах национальной безопасности. Приведены и проанализированы основные социально-демографические показатели Украины по состоянию на 2018 – начало 2019 г.

Ключевые слова: *национальная безопасность, социально-демографическое положение, население Украины, продолжительность жизни, рождаемость, смертность, ожидаемая продолжительность жизни.*

Bondarets B. Socio-Demographic Factors of National Security: Legal and Sociological Aspect

The article examines the main legislative and regulatory acts that deal with the issues of ensuring national security. The Laws of Ukraine in old and new editions, Strategies, which cover issues of national security are analyzed. The focus is on the demographic aspects of national security. The statistical data are presented and analyzed, in which the main socio-demographic indicators of Ukraine are displayed for the period 2018 - beginning of 2019.

The article identified main threats to the national security of the socio-demographic nature: the inconsistency of the programs of reforming the country's economy and the results of their implementation to certain social priorities; inefficiency of the state policy on increasing the labor incomes of citizens, overcoming poverty and balancing productive employment of the able-bodied population; the crisis of the health care system and social protection of the population and, consequently, the dangerous deterioration of the health of the population; the spread of drug addiction, alcoholism, social diseases; aggravation of the demographic crisis; reduction of the opportunities for obtaining quality education by representatives of the poor strata of society; manifestations of moral and spiritual degradation of society; the ineffectiveness of state policies to support the family and the provision, observance and protection of the rights of the child, and as a consequence, increase the number of families with children in difficult living conditions, orphans, children deprived of parental care, children left without parental care. In the XXI century, one of the main competitive advantages of any state will be the quantity and quality of its population. In this aspect, the situation in Ukraine is very complicated, therefore, in today's competitive world, those who claim to be in the future and dynamic development need to reflect on the socio-demographic factor of national security today.

Key words: *national security, socio-demographic situation, Ukrainian population, life expectancy, birth rate, mortality, life expectancy.*

Н. І. ГЛЕБОВА, А. В. ОРЛОВ, Є. О. МАРЧЕНКО

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА МЕНОНІТІВ МІСТА МОЛОЧАНСЬК ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗАПОРІЗЬКОГО ПРИАЗОВ'Я

Стаття присвячена дослідженню потенціалу культурної спадщини менонітської общини м. Молочанськ в контексті активізації туризму в Запорізькому Приазов'ї. Аналізуються чинники і засоби збереження та популяризації культурного спадку приазовських менонітів засобами міжнародного туризму. Обґрунтовується можливість удосконалення управлінських підходів як засобу ефективного використання етнокультурного ресурсу міста з багатою історико-культурною спадщиною менонітів у розвитку економіки на сучасному етапі.

Ключові слова: культурна спадщина, меноніти, місто Молочанськ, місто Гольбштадт, управлінські підходи, соціологічне дослідження.

Культурна спадщина етносів, що впродовж століть населяли Запорізьке Приазов'я, урізноманітнюючи його культуру, актуальна тема в багатьох контекстах українського сьогодення. Місто Молочанськ Запорізької області, де є менонітська община, може стати визнаним культурним центром відновлення історичної пам'яті менонітів у разі створення відповідних умов для їх подорожей на історичну батьківщину. Водночас можна очікувати значного економічного ефекту в розвитку туристичної індустрії м. Молочанськ у разі належного збереження, відновлення та відповідного використання культурної спадщини менонітів, що потребує розуміння проблем і перспектив мешканців та відповідних управлінських підходів, що ґрунтуються на даних соціологічної науки.

Зусиллями багатьох учених на сьогодні детально опрацьовано історико-економічні аспекти специфіки розвитку спільноти краю внаслідок іноземної колонізації багатьох районів сучасного Півдня України у XVIII – на початку XIX ст. Не менш детально опрацьована культурна спадщина менонітів – однієї з перших релігійних груп, що практикувала пацифізм як світоглядну засаду в межах віровчення. На сьогодні вона є предметом уваги істориків, етнологів, культурологів, релігієзнавців, мистецтвознавців тощо. У вивченні теми ми спирались на ґрунтовні розробки таких авторів, як: Д. Багалій, С. Бобильова, Ю. Бондар, В. Васильчук, А. Велицин, К. Вернер, Є. Дружиніна, В. Євтух, О. Замуруйцев, В. Кабузан, А. Клаус, А. Клібанов, Н. Кривець, І. Кулінич, П. Леткеманн, К. Ліндеман, В. Наулко, Є. Плесьська-Зебольд, А. Реймарус, Г. Фрізен, С. Харизоменов, Б. Чірко, А. Шевчук та ін.

Водночас поєднання проблем збереження культурно-історичної спадщини й інтенсивного розвитку сучасного м. Молочанська та регіону загалом становить сьогодні зміст міждисциплінарної наукової проблеми, вирішення якої потребує соціологічного розгляду.

Метою статті є дослідження проблем використання культурної спадщини менонітів у соціокультурному розвитку м. Молочанськ та обґрунтування шляхів їх вирішення.

Як свідчать проаналізовані наукові джерела, саме німецькі колоністи – меноніти, прихильники особливої християнської течії, що виникла в Голландії в XVI ст. і набула поширення згодом у багатьох регіонах світу, були однією з впливових соціальних груп, що омешкували наш край на початку XIX ст. Меноніти безпосередньо причетні до виникнення м. Молочанськ із часів заснування колонії Гальбштадт у 1803–1804 рр., коли на запрошення царського уряду в басейн річки Молочної з Пруссії переселилося 358 сімей (1973 людини) менонітів – освоювати «дикі землі» [5, с. 17–21].

Відомо, що перші 20 сімей колонії Гальбштадт прибули пішки на місце Дикого Поля зі станції Пришиб, почали спочатку будувати землянки, обробляли й засаджували землю. Щоб заохотити переселенців освоювати незаселені степи Півдня, Катерина II надала менонітам чимало пільг: вічну свободу від рекрутської повинності, звільнення від податків упродовж 10 років, 65 десятин землі кожному сімейству, по 500 рублів на проїзд і придбання, матеріалів для будівництва та на закупівлю сільгоспінвентарю. У свою чергу, меноніти повинні були надавати квартири й підводи для військ, що проходили через їх поселення, тримати в справності дороги та мости [8, с. 212–222].

Незабаром були збудовані цегляно-черепичний завод, млин, кінний і крохмальний завод. Усі підприємства були кущового та напівкущового типу. Містечко розрослося, біля нього утворювалися нові поселення: Мунтау, Тігенгаген, Шенау, Фішау, Лінденау, Петерсгаген тощо, вони увійшли до складу Гольбштатського повіту.

Аналіз демографічної статистики свідчить, що в кожному населеному пункті німецьких колоністів загальна кількість населення була заочно меншою, ніж у російських та українських. Тут існувало правило регулювання кількості населення, число сімей від 20 до 22. Якщо воно збільшувалося, наділялася інша земля для поселення. Саме тому відстань між ними була 4–5 верст [7, с. 579]. Колонія Гольбштадт будувалася за загальним зразком усіх менонітських колоній, на рівних місцевостях стояли два прямолінійні ряди будинків, розташованих на однаковій відстані. Головним фасадом вони були розміщені у двір, а боком – до вулиці. Як правило, будинок містив 4 кімнати, кухню, комору, підвал, була стайня для худоби та зерносховище. Двір мав площу 1,5–2 га, більша частина якого – фруктові сади. Біля будинку обов'язково квітував трояндами розсадник. Історики зазначають, що в Гольбштадті царювали порядок, чистота й краса, незабаром слава про незвичайне місто розлетілася далеко за його межами [6]. Згідно з дослідженням С. Атаманенко, місто інтенсивно розвивалося, та розбудовувалося разом з прилеглими колоніями, усього в Гольбштадтській волості було 30 німецьких колоній з населенням більше ніж 9 тис. осіб.

До кінця XIX ст. колонія досягла свого найбільшого розвитку під керівництвом свого реформатора й організатора Йогана Корніса. Саме він був

засновником меноністської індустрії в регіоні, система освіти Гальбштадта включала початкову школу, школу-гімназію для дівчаток, народну школу, центральну, училище «Морія», медичний та сільськогосподарський технікум, школу для підвищення кваліфікації вчителів [6].

Однак більшість менонітів емігрували з півдня України у 1873–1876 рр., 1914–1918 рр., 1922–1929 рр., 1941–1948 рр. до Канади, США, країн Латинської Америки [1, с. 30–33], а ще в роки Першої світової війни місто перейменували на Молочанськ.

В аналізі соціально-економічних причин еміграції менонітів К. Ліндемман однією з головних називає шовіністичні тенденції в тогочасному російському суспільстві: «У 80-х рр. XIX ст. стали з'являтися в нашій пресі статті, просякнуті духом вузького націоналізму й заздрісною нетерпимістю до іногородців, що виникали при спостереганні процвітання поселень німців і при порівнянні його зі станом більшості поселень селян руських, автори яких... прагнули викликати в російському суспільстві, мало знайомому з історією німецьких поселень і діяльністю їх мешканців, недовіру до поселенців-німців і підозри щодо різних небезпек від них для інтересів російської держави» [3, с. 4].

Як можемо констатувати на підставі аналізу історичних і культурознавчих джерел, для культурного життя колоністів-менонітів в українському Приазов'ї у другій половині XIX – на початку XX ст. характерно, з одного боку, ретельне збереження своїх національних і релігійних традицій, а з іншого – досить замкнене існування щодо інших етнічних груп населення, що значною мірою вплинуло на розвиток регіону, детермінуючись не тільки культурними й релігійними, а й певною мірою економічними чинниками. Наукові джерела надають змогу визначати менонітство як релігійну течію «миролюбного» характеру, що заперечує втручання держави. Загалом до характерних рис культури менонітів зараховують і відсутність етнічної акультурації в її різних формах, наявність певних проявів етноцентризму та жорсткості дотримання релігійних засад, що надає підстави інтерпретувати культуру менонітів як консервативне явище.

Однак традиції обирати своїх керівників, священників та дияконів, які формально відповідали перед своїми виборцями, можливість жити в самоізолюваних та саморегульованих поселеннях, що склалися з багатьох сіл і давали змогу менонітам поширювати традиційну систему самоврядування в нових місцях, зберегти свої історичні та релігійні засади. Не варто оминати увагою й те, що, згідно з віровченням і традиціями нинішніх менонітських общин – переселенців з південноукраїнських колоній, батьки заповідають своїм нащадкам відвідати свою історичну батьківщину (іноді без виконання цього заповіту молоді меноніти не можуть отримати спадок) [2, с. 122]. Тому ретельно збережена й належним чином презентована світу культурна спадщина менонітської громади м. Молочанськ, що включає пам'ятки історії, архітектури, мистецтва, археології та інші феномени й артефакти культурно спадку представників багатьох народів і різних релігійних конфесій території регіону, відкривають значні можливості

зробити значно інтенсивнішими й змістовнішим міжкультурне спілкування завдяки інтенсивному відвідуванню культурних об'єктів Запорізького регіону, зокрема м. Молочанська, адже на початку ХХІ ст. в світі налічувалось близько 1,5 млн менонітів [4], і родинна історія багатьох з них пов'язана із цим містом.

Зазначені вище підстави стали спонукою до соціологічного аналізу соціальних, організаційних, культурних та економічних чинників впливів на стан і тенденції розвитку культурної спадщини менонітів в українському культурному полі, результати якого наведено нижче. Наше дослідження проведено методом SWOT-аналізу, який дає можливість допомогти організації побачити та оцінити всі чинники, що впливають на прийняття рішень, а також визначити можливості розвитку.

Метод використовує 4 ключові елементи: сильні та слабкі сторони, можливості та загрози (табл. 1).

Таблиця 1

Сильні та слабкі сторони, можливості та загрози

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
<ul style="list-style-type: none"> • Наявність архітектури менонітської спадщини. • Місце розташування менонітського центру. • Об'єкт належить до всесвітньої спадщини – об'єкт культурної спадщини включений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 995_729) відповідно до Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (995_089) (далі – Конвенція); {Статтю 1 доповнено абзацом двадцять четвертим згідно із Законом № 2457-VIII від 19.06.2018). • Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини – об'єкт культурної спадщини, який занесено до Переліку об'єктів культурної спадщини відповідно до цього Закону (Статтю 1 доповнено абзацом двадцять другим згідно із Законом № 2518-VI від 09.09.2010). • Зацікавленість співробітників менонітського центру й волонтерів у збереженні та популяризації менонітської культурної спадщини. • Надання менонітським центром гуманітарної допомоги пересічним мешканцям. • Популяризація менонітської культури та релігії через дитячі табори відпочинку й церкву. • Популяризація менонітського центру в загальній середній освіті як культурної спадщини менонітів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Недостатнє фінансування з боку міжнародних донорів. • Відсутність фінансової підтримки міського, обласного та державного бюджету. • Стан будівель. • Брак інформації. • Збереження культурної спадщини не є пріоритетом роботи мерії. • Виховання на менонітській культурній спадщині закінчується в межах школи. • Незацікавленість громади міста в збереженні культурної спадщини. • Майже нульова популяризація культурної спадщини в місті. • Відсутність компетентних фахівців у мерії. • Відсутність креативної групи в написанні грантів та проектів. • Брак інформованості громадян

Продовження табл. 1

1	2
<ul style="list-style-type: none"> • Зацікавлення мерії в збереженні культурної спадщини. • Допомога від міжнародних представників різних країн. • Можливості практикувати мову з носіями мови 	
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> • В Україні та області працює багато програм зі збереження та популяризації культурної спадщини. • В Україні та області розроблені Стратегії розвитку туризму, спрямовані на розвиток туристичного потенціалу регіонів. • Через трасу Е-58 (Харків-Сімферополь) у теплий період року рухається великий туристичний потік до курортів. • В області існує низка історичних і культурних локацій, що приваблюють туристів. • В області працює низка туристичних агентств та бюро. • В Україні набуває популярності місцевий культурно-історичний туризм. • Відкритість України для європейських та більшості світових країн (Асоціація з ЄС, безвізові режими, членство у Світовій організації торгівлі). • Україна є привабливою для потенційних іноземних інвесторів, зокрема, Запорізький регіон. • В Україні та області працює багато міжнародних донорських організацій. • В Україні та області працюють мережі культурно-просвітницьких закладів. • В Україні та області організуються масштабні фестивалі, форуми, конференції. 	<ul style="list-style-type: none"> • Міграція мешканців сіл та маленьких міст. • Переорієнтація ресурсів на вирішення нагальних проблем (дороги, ремонти освітніх і медичних закладів тощо). • Незацікавленість влади вищого рівня в популяризації менонітської спадщини на рівні держави. • Наближення до зони проведення ООС. • Політична та економічна нестабільність в країні

У ході дослідження виявлено сильні сторони стратегій збереження культурної спадщини, що зменшують загрози ризиків, чинники, що посилюють слабкі сторони й загрози ризиків, і чинники, що дозволяють нівелювати слабкі сторони різних моделей підтримки культурної спадщини м. Молочанськ:

Сильні сторони, що зменшують загрози

✓ Наявність законодавчої та юридичної підтримки щодо об'єктів культурної спадщини може допомогти отримати регулярне фінансування для їх відновлення й популяризації.

✓ Співпраця Центру з громадою може дозволити сформувати необхідний рівень поваги та розуміння в мешканців щодо культурної спадщини, сформувати громадську групу підтримки.

✓ Реклама, рекламна продукція, поінформованість мешканців за допомогою ЗМІ зменшить кількість молочанців, які знищують культурну спадщину (крадуть менонітську цеглу та черепицю).

✓ Співпраця мерії з менонітським центром сприятиме підвищенню їх компетентності.

Ризики, що посилюють слабкі сторони

✓ Зменшення кількості населення, особливо молоді, може призвести до відсутності в громаді людей, спроможних у подальшому розвивати й популяризувати менонітську культуру в місті та регіоні.

✓ Тривалість проведення ООС і надалі буде знижувати рівень інвестиційної та туристичної привабливості регіону.

✓ Політична та економічна нестабільність посилять проблему з реалізацією національних і регіональних програм зі збереження культурної та історичної спадщини, зменшить бюджетні надходження на утримання історико-культурних об'єктів.

Можливості нівелювати слабкі сторони

✓ Включення в пріоритетний напрям Стратегій розвитку туризму розвитку надасть змогу розширити можливості для фінансування розвитку культурної спадщини й включити це питання в бюджет.

✓ Наявність можливості запрошення тренерів із міжнародних донорських організацій для написання грантів та проектів надасть можливість отримати кошти для некомерційних організацій або фізичних осіб на реалізацію соціальних проектів, благодійних програм, проведення досліджень і навчань, спрямованих на популяризацію менонітської культурної спадщини.

✓ Великі туристичні потоки через регіон, діяльність низки туристичних агенцій та зростання популярності місцевого культурно-історичного туризму нададуть змогу значно розширити можливості фінансування й розвитку менонітської культурної спадщини та м. Молочанськ як туристично привабливих.

Висновки. Дослідження стратегічних напрямів розвитку культурної спадщини менонітської общини та пошук шляхів підвищення туристичної привабливості м. Молочанськ в аналізі чинників зменшення загрози сталого розвитку, а також ризиків, що посилюють слабкі сторони наявного стану справ, і можливостей, що надають змогу нівелювати слабкі сторони в різних моделях підтримки менонітської культурної спадщини м. Молочанськ, дозволяють констатувати таке.

За результатами соціологічного дослідження встановлено історичну специфіку культурного розвитку м. Молочанськ, що ґрунтується на економічній і ментальній культурі менонітів. Це надає змогу актуалізувати підхід, базований на поєднанні комплексного вивчення культурного феноме-

ну шляхом визначення стану, можливостей, засобів і спрямувань його популяризації серед широких кіл української і світової громадськості.

Розвиток культурної спадщини менонітів потребує розробки дорожньої карти, що надасть можливість використовувати позитивний економічний і культурний ефект розвитку вже в найближчому майбутньому.

Першим кроком громади міста й органів самоуправління в цьому напрямі має стати детальне культурне мапування для виявлення унікальних ознак міста як певних маркерів культурної привабливості, що можуть бути використані в розробці програм як збереження культурної спадщини менонітів, так і подальшого розвитку міжнародного туризму в м. Молочанськ.

Список використаної літератури

1. Атаманенко С. В. Імміграція в Канаду і США менонітів Півдня України в 70-ті роки XIX ст.: дис... канд. істор. наук: 07.00.02. Дніпропетровськ, 2002. 217 с.
2. Белікова М. В., Зацепіна Н. О. Менонітські поселення: історія формування та розвитку ностальгійного туризму в Україні. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. Вип. XXXI. 368 с.
3. Линдемман К. Э. Прекращение землевладения и землепользования поселенцев-собственников. Указы 2 февраля и 13 декабря 1915 г.; 10, 15 июля и 19 августа 1916 г. и их влияние на экономическое состояние Южной России. Москва, 1917. 384 с. URL: <http://choft.square7.ch/Buch/lindem2.pdf> (дата обращения: 16.03.2019).
4. Марочко В. І. Меноніти в Україні. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Ін-т історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2009. Т. 6 : Ла–Мі. 784 с.
5. Меноніти: німецька діаспора на Півдні України. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2016. № 20. С. 17–21.
6. Міста і села району. URL: c2n.biz/registration/content/ua1495/secs/s12100/t_s.html (дата звернення: 16.03.2019).
7. Белікова М. В. Напрямки розвитку та внесок менонітів в економічну інфраструктуру Південної України. *Молочна – 2004: Меноніти і їх сусіди (1804–2004)*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Запоріжжя, Україна, 2–5 червня 2004 р.). Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. С. 18–20.
8. Переселення менонітів на південь України: передумови, хід та результати (1788–1863 рр.). *Наукові записки*: зб. пр. молодих вчених та аспірантів. Київ, 2001. Т. 7. С. 212–222.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Глебова Н. И., Орлов А. В., Марченко Е. А. Культурное наследие меннонитов города Молочанск как ресурс развития туристической отрасли Запорожского Приазовья

Статья посвящена исследованию потенциала культурного наследия менонитской общины г. Молочанск в контексте активизации туризма в Запорожском Приазовье. Анализируются факторы и средства сохранения и популяризации культурного наследия приазовских меннонитов средствами международного туризма. Обосновываются возможности усовершенствования управленческих подходов как средства эффективного использования этнокультурного ресурса города с богатым историко-культурным наследием меннонитов в развитии экономики на современном этапе.

Ключевые слова: культурное наследие, меннониты, город Молочанск, город Гольбштадт, управленческие подходы, социологическое исследование.

Hlebova N., Orlov A., Marchenko E. Cultural Heritage of the Mennonites of the City of Molochansk as a Resource for the Development of the Tourism Industry of Zaporizhzhya Azov

The article is devoted to the study of the potential of the cultural heritage of the Mennonian community in the city of Molochansk in the context of enhancing tourism in the Zaporozhye Azov Sea region. The factors and means of preserving and promoting the cultural heritage of the Azov Mennonites by means of international tourism are analyzed. It justifies the possibility of improving management approaches as a means of effective use of the ethnocultural resource of the city with the rich historical and cultural heritage of the Mennonites in the development of the economy at the present stage.

As a result of the sociological study, the historical specificity of the cultural development of the city of Molochanska, based on the economic and mental culture of Mennonites, has been established, which allows us to actualize an approach based on a combination of a comprehensive study of the cultural phenomenon by determining the state, capabilities, means and directions of its popularization among the broad circles of Ukrainian and the world community.

The development of the cultural heritage of Mennonites requires the development of a roadmap that will enable the use of the positive and economic and cultural effects of development in the near future.

Key words: *cultural heritage, Mennonites, Molochansk city, Golbstadt city, management approaches, case study.*

Л. Ф. ГЛИНСЬКА, О. О. ПАЧИНА, А. В. ОРЛОВ

МІЖКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР БУТТЯ МІСЦЕВОГО СПІВТОВАРИСТВА

У статті здійснено аналіз процесу міжкультурної взаємодії в умовах поліетнічного міста, одним з яких є Мелітополь. Підкреслено, що для соціокультурної ситуації в Мелітополі, з одного боку, характерні відсутність гострих міжнаціональних конфліктів, що створили б загрозу національній безпеці, а з іншого – нерівномірний розвиток етносів і тенденція до загострення відносин між етнонаціональними утвореннями. На основі емпіричних даних проаналізовано вплив мовної ситуації в місті на стан міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: міжкультурна взаємодія, міжкультурна консолідація, поліетнічне місто, етнос, нація, єдність, стабільність.

Міжетнічні відносини є однією з найбільш складних проблем, яка зачіпає як організацію державного й суспільного життя всередині кожної полінаціональної країни, так і міждержавні та міжнародні відносини. У будь-якій країні мирне співіснування різних національних, етнічних, мовних або релігійних меншин є позитивним фактором, джерелом соціального та культурного збагачення.

В умовах процесів трансформації суспільства особливого значення набуває етнічний фактор. Подальший успішний розвиток суспільства неможливий без урахування реалій етнонаціональних процесів, характеру, особливостей та тенденцій розвитку етносів і народів, що населяють територію України.

У сучасному світі не існує жодної країни, у якій усі громадяни розмовляють однією мовою, належать до одного етносу та мають однакову культуру, переконання, традиції. Там, де доля перетинається з історією окремих народів, трапляється так, що на території однієї країни осідають представники інших національностей, народностей, етнічних груп зі своєю загальною історією та культурою.

Тому міжкультурна взаємодія є важливим фактором життя та розвитку місцевого співтовариства. Під місцевим співтовариством розуміють соціокультурну спільноту людей, що усвідомлюють себе як єдине ціле та нерозривно пов'язане з місцем проживання. Міжкультурна взаємодія має свою чітко визначену структуру, що включає такі компоненти, як міжетнічні контакти, міжетнічне спілкування, міжетнічні відносини. На основі міжкультурної взаємодії формуються міжетнічні відносини.

Соціальні характеристики етнічних груп, їх становище в суспільстві, які впливають, а іноді й визначають характер відносин, досліджують у своїх працях Ю. В. Арутюнян, Л. М. Дробіжева, І. Ф. Кононов, І. М. Кузнецов, О. М. Кун, Т. М. Рудницька. Проблеми етнічної самосвідомості, етнічної ідентичності, етнічної толерантності розробляють В. С. Агеєв, М. Г. Гера-

симова, В. Г. Городяненком, Н. М. Лебедєва, В. М. Онищук, В. Н. Павленко, С. В. Рижова, М. О. Шульга та ін.

Однак, якщо на загальноукраїнському рівні вивчення міжкультурних відносин має комплексний і моніторинговий характер, то регіональні дослідження в місцях найбільш компактного проживання етносів епізодичні й мало відомі. А саме регіональний фактор має чи не вирішальне значення у формуванні міжкультурної взаємодії й толерантності.

Метою статті є аналіз особливостей процесу міжкультурної взаємодії народів поліетнічного міста, одним з яких є Мелітополь.

Проблема культури міжетнічної взаємодії та міжкультурної комунікації є особливо актуальною для поліетнічних регіонів нашої країни, одним з яких є місто Мелітополь. Воно формувалося історично. На його етнонаціональний склад впливали не лише історичні, а й політичні та економічні чинники. Найбільшими за кількісним складом є українці, росіяни, крім них, тут проживають греки, вірмени, грузини, болгары, німці, серби тощо. Кожній етнонаціональній групі притаманні своя етнічна культура, мова, релігія, традиції, звичаї, обряди, кухня тощо. Саме тут представники різних етнонаціональних груп намагаються порозумітися між собою, і за таких умов міжкультурна комунікація цих етнічних груп приводить до культурних взаємовпливів. У цьому регіоні відбуваються певні етносоціальні зміни. Зокрема, досить помітне певне розмивання характерних для кожної нації чи етносу ціннісних орієнтацій та норм поведінки й створення нових. Особливо це помітно в молоді, яка активно вступила в стадію глобалізованої культури та намагається бути схожою на своїх західних однолітків. Старше ж покоління намагається утримати й навіть відродити свою національну культуру та прищепити її дітям [3].

У Мелітополі проживають представники близько 100 національностей, народностей і етнічних груп, серед яких кількісно виділяються п'ять найбільших: українці, росіяни, болгары, татари, білоруси та євреї. У місті зареєстровано 29 громадських організацій національно-культурної спрямованості, об'єднаних ще з 2000 р. в Спілку громадських організацій «Рада національних товариств».

Спілка має на меті поєднання зусиль її членів для реалізації спільних інтересів: сприяння збереженню культурної самобутності етнічних спільнот України та гармонізації міжнаціональних і міжконфесійних відносин у місті на засадах принципів демократії, рівноправності, поваги до національної гідності.

З метою сприяння підвищенню ролі громадських об'єднань національних меншин, які діють відповідно до чинного законодавства на території міста Мелітополя, у процесі прийняття рішень щодо розвитку етнічної, культурної, мовної й релігійної самобутності національних груп, поглиблення демократичних засад та забезпечення міжнаціональної злагоди, при виконавчому комітеті Мелітопольської міської ради Запорізької області створено Координаційну раду національно-культурних товариств, яка є консультативно-дорадчим органом, що постійно діє.

Метою кожного національно-культурного товариства є відродження й поширення мови, культурних і духовних цінностей, розвиток народної творчості та громадської діяльності, формування творчого потенціалу молоді з метою її самореалізації, забезпечення конструктивної взаємодії з органами місцевої влади та іншими національно-культурними і громадськими організаціями.

Усі товариства здійснюють роботу за різноманітними напрямками: організація й участь у заходах, присвячених знаменним датам у житті українського та польського народів; участь у громадсько-культурних заходах, що проводяться національними товариствами та закладами культури; культурно-просвітницька діяльність; організація й проведення лекцій, конференцій, зустрічей з питань історії й культури, вечорів відпочинку, що сприяє створенню дискусійних клубів, аудіо- та відеотек і формуванню міжкультурної комунікації; підготовка й видання навчальної та науково-методичної літератури; участь у фінансуванні благодійних акцій, проектів і програм; організація недільних мовних шкіл, гуртків, клубів; організація відпочинку для членів товариства та їх сімей; сприяння розвитку та зміцненню зв'язків з громадськими організаціями інших держав.

Для соціокультурної ситуації, що склалась сьогодні в Мелітополі, з одного боку, характерна відсутність гострих міжнаціональних конфліктів, що створили б загрозу національній безпеці, а з іншого – нерівномірний розвиток етносів і тенденція до загострення відносин між етнонаціональними утвореннями. Адже етнічні та національні групи в процесі відносин між собою не завжди можуть ідеально вирішити соціальні, економічні, культурні та інші питання.

До безсумнівних культурних переваг Мелітополя варто зарахувати й добросусідські відносини та взаємоповагу представників його близько 100 національностей, народностей і етнічних груп, серед яких кількісно виділяються п'ять найбільших: українці, росіяни, болгари, татари, білоруси та євреї.

У місті Мелітополі зберігається й поширюється мережа позашкільних навчальних закладів, недільних шкіл, факультативів з метою задоволення освітньо-культурних потреб національно-культурних суспільств і їхньої самореалізації. Культурно-освітня робота національно-культурних суспільств виходить за межі суто своїх національних спільнот, відкриваючи двері всім охочим брати участь у їхньому житті, незалежно від національної ознаки. Прикладом цього є курси з вивчення німецької мови разом з німецьким Гете-інститутом, чеської мови при гімназії № 19, болгарської мови при СШ № 25 та МДПУ, івриту при єврейському центрі. Усе це проводять за підтримки міськвиконкому та Асоціації національно-культурних товариств. Організовано діють факультативи з вивчення мов: татарської, болгарської, німецької, грецької, караїмської, чеської, вірменської та івриту.

У місті також проводиться значна робота щодо збереження історично-культурної спадщини національних меншин, дослідження заселення різних народів на Мелітопольщину та етнокультурних проблем на Півдні

України. У міському краєзнавчому музеї представлено експозицію з історії заселення краю. Представники болгарського, чеського, татарського, караїмського, та єврейського товариств приділяють цьому питанню дуже велику увагу [2, с. 174].

Через засоби масової інформації вивчають, збагачують і поширюють кращий досвід діяльності національно-культурних товариств.

Отже, сьогодні можна упевнено стверджувати, що в Мелітополі дедалі активніше розгортається діяльність громадських національно-культурних товариств. Створюються нові організації, з'являються корисні та нові цікаві проекти. Саме завдяки цьому відбуваються духовне відродження національних товариств і формування атмосфери толерантності, взаєморозуміння та взаємоповаги, утвердження міжетнічного миру й злагоди в нашому регіоні.

При виконкомі Мелітопольської міської ради створено сектор з питань релігій, міграції та національних меншин.

Головними напрямками роботи сектору в співпраці з національними товариствами міста є забезпечення гармонійного співіснування громадян різних національностей, їхнього вільного етнокультурного розвитку, тісна взаємодія з представниками національних товариств, що регулюють міжнаціональні відносини тощо [2, с. 172].

Зокрема, з метою запобігання загостренню конфліктів у сфері міжнаціональних відносин розглядають питання соціального й етнокультурного розвитку етносів України, організаційно-матеріального забезпечення діяльності національно-культурних товариств, устанавлюються мінімальні розміри оплати за оренду приміщення створеного Центру національних культур, безкоштовно надаються приміщення для проведення репетицій національних творчих колективів та культурно-просвітніх заходів, фінансово підтримується їхня статутна діяльність. Управлінська діяльність сектору з питань релігій, міграції та національних меншин виконавчого комітету Мелітопольської міської влади базується на сучасних наукових дослідженнях, напрацьованих науковим потенціалом міста й області. Це надає змогу виробити щодо взаємодії з національними громадами науково вивірену політику [2, с. 173].

Прикладом може слугувати проведення в ЗВО міста та області науково-практичних конференцій та видання наукових праць, участь голів національних товариств у всеукраїнській нараді до 15-ї річниці прийняття Закону України «Про національні меншини в Україні», яку організував та провів Державний комітет у справах релігій та національних меншин у місті Києві, організація та проведення засідання круглого столу до Міжнародного дня толерантності, участі у швейцарському пілотному проекті «Модель-21» і підписання меморандуму між Радою Європою та містом Мелітополем, який був включений у пілотний проект «Інтеркультурні міста».

Прикладом міжнаціональної єдності можна назвати культурологічні заходи, які проходять протягом року: етнофестивалі, тижні національних культур, виставки національних подвір'їв, що репрезентують народну тво-

рчість, ремесла, культуру, мову, національну кухню, духовне багатство всіх етнічних груп населення, для яких є рідною оселею Мелітополь.

Завдяки діяльності національно-культурних товариств на заняттях з народознавства у школі, у виступах самодіяльних фольклорних колективів, а іноді – й у вузькому сімейному колі оживають пісні, звичаї, обряди. Звичаї та обряди, які раніше були невід’ємними від повсякденного побуту, тепер набувають скоріше декоративного характеру, як один із виявів національної самосвідомості, прагнення зберегти та підкреслити своє національне коріння.

Звернемося до емпіричних даних одного із соціологічних досліджень, проведеного за участю авторів у 2018 р. Вибіркова сукупність становила 150 респондентів – членів національно-культурних товариств міста.

Щодо мотивації членів національно-культурних товариств брати участь у діяльності цих колективів, то більшість (64%) відповіли, що їх спонукає можливість краще познайомитися зі своєю національною історією, мовою, культурою; 44% вказали, що їх цікавить можливість спілкуватися з людьми своєї національності, разом відзначати національні свята, а також прагнення захищати інтереси своєї національної групи; 28% респондентів хочуть отримувати більш повну інформацію про життя тієї країни, де проживає основна частина їх етносу; 24% зазначили, що вони мають змогу долучити дітей до своєї національної мови, культури, релігії; 4% вказали, що у своєму національному середовищі люди краще розуміють одне одного, відчувають себе більш захищеними, а у важких ситуаціях можуть розраховувати на допомогу й підтримку від людей своєї національності.

У ході опитування також виявилось, що більшість респондентів (59,2%) ідентифікують себе українцями, болгарами вважають себе 18,4% опитаних, євреями – 8,2%, росіянами – 6,1%, кримськими татарами – 2%.

Важливу роль у міжкультурній комунікації відіграє мова, яка є умовою розвитку будь-якої національної культури чи суспільства загалом. Мова є універсальним засобом спілкування народу. Вона є інструментом, завдяки якому відбуваються обмін культури різних народів, засвоєння загальнолюдських цінностей і формування на їх основі стійкої індивідуальної системи культурних цінностей, які детермінують поведінку та діяльність людини.

Функція національної мови полягає в тому, що в мові представлена нація чи народність як цілісність, а в ній – етапи історичного розвитку з культурними традиціями, нормами, системою цінностей, рівнем духовності народу.

При вивченні мовної ситуації в регіоні виявлено, що добре володіють рідною мовою 83,8% росіян, 80% вірмен, 78,1% українців, 53,8% болгар, 50% чехів, 41,9% кримських татар, 40% греків. Однак, спілкуючись між собою, більшість респондентів віддають перевагу російській мові. Українською мовою спілкуються лише 31,9% українців, 14,3% болгар, 10% вірмен, 9,1% чехів, 8,6% кримських татар.

Важливо зауважити, що мова для більшості молоді не є основним чинником самоідентифікації. Більшість з них (54%) вважає, що можна бути українцем, не розмовляючи українською. Звичайно, мова відіграє велику роль у національному самовизначенні, однак історично склалося так, що в

досліджуваному регіоні значущість української мови поки що дещо нижча від російської.

І хоча поняття «рідна мова» не завжди відображає реальну мовну поведінку, вона так чи інакше, як зауважує соціолог Л. Аза, є значущим етнічним символом та ідентифікатором [1, с. 187].

Важливо також було дізнатися в респондентів чи бажають вони покращити володіння своєю рідною мовою. Результати опитування показали, що більшість опитаних (63,9%) вказали, що їм цікаво знати мову своїх предків; цікавляться історією й культурою свого народу 33,3%; 19,4% бажають виїхати з метою проживання в країні своїх предків; відвідати Батьківщину своїх предків мріють 5,6% мешканців.

Щодо покращення знання своєю рідною мовою, то 30% респондентів бажають робити це в школах національно-культурного товариства та на спеціальних мовних курсах; 25% назвали літні мовні табори за кордоном; 22,5% віддають перевагу одержанню знань самостійно, через розмовники; 20% – за допомогою інтернет-курсів; 15% – у клубах любителів мов (бібліотек тощо); 5% – на факультативах у загальноосвітніх закладах чи ЗВО, а також з репетиторами.

Результати дослідження також засвідчили, що 68,8% опитаних у своїх національно-культурних товариствах вивчають мову; традиції – 53,1%; історію походження – 34,4%; традиційну кухню – 31,3%; традиційний одяг – 18,8%.

Мелітополь підтримує та пропонує різні мовні програми. Регіональний центр працює протягом майже 25 років, має зв'язки в клубі «Криниченька» й «Університет третього віку», відвідує літніх людей та інвалідів.

Місто Мелітополь також підтримує кілька проектів, щоб підтримати позитивний імідж меншин. Наприклад, круглий стіл «Рідна мова в діалозі та єдності культур»; соціальні акції «Пам'ятаємо минуле заради майбутнього», присвячений Дню пам'яті жертв Голокосту; зустріч із чеською громадою «Богема» в рамках програми «Мелітополь – інтеркультурне місто»; день Грузії; щорічні дні слов'янської писемності та культури за участю національно-культурних товариств та національних творчих колективів Мелітополя; культурно-освітня акція «всепольське читання» в українсько-польському товаристві; дві презентації книг – «Єврейський Мелітополь», «З туги за батьківщиною» татарського дослідника М. Ідрісова; «Крила душі»; літературний конкурс, присвячений двохсотріччю з дня народження Т. Г. Шевченка для учнів малої Академії наук. Крім того, Мелітополь підтримує проекти, спрямовані на вивчення мов меншин у рамках навчальної програми в школах з міжкультурного плану Мелітополя [2].

При національно-культурних товариствах створені недільні школи з вивчення рідної мови, історії та культури. Майже всі національно-культурні товариства створили колективи художньої самодіяльності, які беруть участь у культурних заходах, конкурсах, фестивалях у різних містах України та за кордоном. Вони підтримують контакти й співпрацюють з державними й місцевими організаціями та органами влади.

У Мелітополі існують 29 національно-культурних товариств, але лише 10 з них мають недільні школи де вивчають кримськотатарську, болгарську, чеську, іврит, грецьку, німецьку, караїмську, польську, вірменську, білоруську мови. Метою недільних шкіл є не лише вивчення мови, а й ознайомлення з національними традиціями, історією, географією, культурою. Основною метою діяльності цих товариств є відродження та поширення мови, культурних і духовних цінностей, розвиток творчості й громадської діяльності, захист соціальних інтересів, формування творчого потенціалу молоді з метою її самореалізації, забезпечення конструктивної взаємодії з органами місцевої влади та національно-культурними і громадськими організаціями.

У місті прийнята конкретна економічна політика щодо розвитку міжнародного співробітництва, а також певний фінансовий план. Наприклад, у болгарському центрі Мелітополя та Державному педагогічному університеті проведено комплексне дослідження болгарської етнічної спільності в Північному Приазов'ї. Центр співпрацює з партнерами з Києва, Харкова, Запоріжжя, Бердянська, Одеси, Софії, Велико Тирново, Русе, Слівен, Пловдив, Бургас та Кишинєва.

Аналіз дослідження показав, що в процесі міжкультурної комунікації серед національно-культурних товариств існують і певні проблеми, зокрема: не при всіх товариствах є мовні школи; непрофесіоналізм викладачів мовних курсів; суперечки між товариствами; відвідують товариства переважно люди старшого віку; заходи мають «атомарний» характер; приміщення обмежені малими просторами та малою кількістю учасників; місто вважають осередком близько 100 культур, однак функціонує лише 29 спільнот; більшість людей вивчає мову для того, щоб виїхати за кордон; суперництво за владу всередині національно-культурних товариств для задоволення своїх власних потреб.

Висновки. Отже, більшість товариств дотримуються та намагаються відродити свою національно-культурну самобутність. Товариства займаються збереженням культурних і духовних цінностей, розвитком творчості та громадської діяльності. З діяльністю національно-культурних товариств пов'язане відродження мов національних меншин. Більшість представників не спілкуються рідною мовою, однак намагаються зберегти та відродити її. Зокрема караїми, передають своїм поколінням знання рідної мови завдяки підготовці та виданню навчальних посібників і книжок; представники польського товариства вивчають мову за кордоном у таборах, а діти кримських татар відвідують факультативи.

Загалом для міжкультурної взаємодії в місті характерні відсутність гострих міжнаціональних конфліктів, добросусідські відносини та взаємоповага між представниками різних національностей, етносів і культур. А посилення міжкультурної взаємодії стає рисою нинішнього етапу розвитку поліетнічного міста. Проте ця тенденція за різних соціальних умов може виявитися досить неоднозначно. Вона може сприяти інтеграційним процесам, формуванню громадянського суспільства, а може виявитися джерелом загострення етнокультурних суперечностей. Тому діяльність створеної в місті Координаційної ради національно-культурних товариств повинна бу-

ти спрямована на формування толерантності, порозуміння та міжкультурної комунікації в соціокультурному середовищі місцевого співтовариства.

Список використаної літератури

1. Аза Л. Етномовна диференціація в Україні: регіональні особливості. *Культура – суспільство – особистість* / Л. Скокова (ред.). Київ, 2006. С. 179–200.
2. Етнокультурний ландшафт Північного Призов'я: монографія / І. П. Аносов, Л. В. Афанасьєва, М. В. Крилов та ін. Сімферополь: Таврія, 2004. 296 с.
3. Глинська Л. Міжкультурна комунікація як запорука гармонійного розвитку суспільства. *VERSUS*. 2017. № 1 (9). С. 21–25.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2019.

Глинская Л. Ф., Пачина О. А., Орлов А. В. Межкультурное взаимодействие как важный фактор бытия местного сообщества

В статье представлен анализ процесса межкультурного взаимодействия в условиях полиэтничного города, одним из которых является Мелитополь. Подчеркнуто, что социокультурная ситуация в Мелитополе, с одной стороны, характеризуется отсутствием острых межнациональных конфликтов, что создали бы угрозу национальной безопасности, а с другой – неравномерным развитием этносов и тенденцией к обострению отношений между этнонациональными сообществами. На основе эмпирических данных раскрыто влияние языковой ситуации города на состояние межкультурного взаимодействия.

Ключевые слова: межкультурное взаимодействие, межкультурная консолидация, полиэтничный регион, этнос, нация, единство, стабильность.

Glinskaya L., Patchina O., Orlov A. Intercultural Interaction as an Important Factor in the Existence of the Local Community

The article analyzes the process of intercultural interaction of peoples of a polyethnic city, one of which is Melitopol. The problem of the culture of interethnic interaction and intercultural communication is especially relevant for the polyethnic regions of our country, one of which is the city of Melitopol.

The socio-cultural situation that has developed today in Melitopol, on the one hand, is characterized by the absence of acute inter-ethnic conflicts that would create a threat to national security, on the other hand, the uneven development of ethnic groups and the tendency to exacerbate relations between ethno-national entities. After all, ethnic and national groups in the process of mutual relations with each other can not always ideally solve social, economic, cultural and other issues.

An example of interethnic unity can be called cultural events that take place throughout the year: ethno-festivals, weeks of national cultures, exhibitions of national courtyards representing folk art, crafts, culture, language, national cuisine, spiritual wealth of all ethnic groups for which there is our native settlement Melitopol.

It is emphasized that most societies adhere to and try to revive their national and cultural identity. Societies are engaged in the preservation of cultural and spiritual values, the development of creativity and public activity. Also, the activities of national cultural societies are connected with the revival of languages of national minorities. Despite the fact that most of the representatives do not communicate in their native language, they are trying to preserve and revive it. In particular, Karaites are trying to convey their generation's knowledge of their native language through the preparation and publication of textbooks and books. Representatives of Polish society study abroad in camps, and children of Crimean Tatars attend electives.

Key words: intercultural interaction, intercultural consolidation, dialogue of cultures, ethnos, nation, unity, stability.

ДИСКУРСИВНІ СТРУКТУРИ ПОВСЯКДЕННОСТІ В АВТОБІОГРАФІЯХ ПОКОЛІНЬ: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Це дослідження покликане проілюструвати в дії генеалогічний метод, запропонований М. Фуко, та застосувати його для виявлення дискурсивних структур повсякденності трьох зрізів поколінь: «середнього радянського», «пізнього радянського» і покоління народжених уже в незалежній Україні (умовно починаючи з 1990 р.). Застосування генеалогічного методу можливе за наявності «архіву» документів – певних документальних свідчень, що регламентують окрему сферу життєдіяльності індивідів і є типовими та доступними для аналізу. Об'єктом аналізу в цій статті стали так звані «діловодні автобіографії», тобто однотипні повторювані форми взаємодії людини й суспільства, які надають змогу фіксувати різновиди «цивільної повсякденності» в її різних варіантах: радянську й сучасну. Генеалогічний аналіз дискурсивних структур, що становлять повсякденність, показав, що влада проникає на рівень стосунків між індивідами, для чого владою були вироблені механізми впровадження стратегій влади у сферу повсякденності.

Ключові слова: повсякденність, генеалогія, біографічні дослідження, дискурс, дискурсивні стратегії, дискурсивні практики, покоління.

Соціологія повсякденності демонструє звуження масштабів сучасних досліджень від глобальних соціальних до локальних повсякденних. Така зміна дослідницької оптики говорить про те, що соціологічна наука почала рефлексувати над припущенням, що індивід ніколи не стикається із суспільством загалом. Він стикається з тим, що можна назвати повсякденним оточенням, що не зводиться до традиційного соціологічного поняття «група». Такий контекст актуалізує звернення до унікального біографічного досвіду індивіда. Розгляд біографій як способу збору соціально значущої інформації є відображенням певних історичних змін у соціальному житті. Біографія стає результатом особистих рішень, які не задані жорсткими становими структурними рамками, традиціями. Біографія перестала бути предзаданою, здатності для конструювання власного Я розширилися, і в цьому полягає біографізація постсучасного суспільства [2, с. 81]. Біографізація суспільства як конструювання різноманітних і не завжди прогнозованих Я виражається в парадоксі біографічної роботи, яка охоплює всі соціальні шари й середовища. Зокрема, Г. Розенталь пише про те, що «біографічна робота» як інтерпретативна робота із самоорієнтації протягом усього життя є відповіддю на перепони соціальної інтеграції та громадського порядку в еру модерну. Саме біографія як жанр тематичного опису особистості (а не науковий дискурс ідентичності) надала змогу індивідам організувати своє життя в тимчасовому аспекті, також у плані ролі в різних соціальних інститутах і заходів. «Біографія за визначенням передбачає схрещення індивіда й суспільства. Вона робить зайвою концепцію ідентичності» [3, с. 242].

Основна мета застосування біографічних методик – нове прочитання, реінтерпретація й реактуалізація особистих свідчень (автобіографій, щоденників, мемуарів). Нове прочитання класичних автобіографічних текстів має здійснюватися на нових епістемологічних підставах. У межах нової методологічної дослідницької стратегії можна розглядати генеалогічний метод, запропонований М. Фуко. На відміну від розгляду біографічних свідчень, що традиційно домінує в гуманітарних науках, як єдиного корпусу текстів, які трансформуються залежно від загального процесу становлення суб'єктивно-особистісного аспекту в культурі, у межах генеалогічного методу планується аналізувати конкретні тексти як результат конкретних соціальних і культурних практик, вкорінених в історичній дійсності. Передбачається, що такий підхід надасть змогу по-новому поглянути не лише на зміст особистих свідчень, а й на трансформації, що відбулися в повсякденності, а також суспільстві загалом.

Метою статті є застосування генеалогічного методу дослідження для аналізу автобіографічних джерел з урахуванням поколінного підходу, адже «покоління» належить до тих понять, якими досить легко оперує суспільна свідомість на рівні повсякденності, і нині спостерігається сплеск подібного інтересу, який глибоко рефлексується буденною свідомістю. У наукових дискусіях також спостерігається відродження інтересу до концепції поколінь і переформулювання проблематики міжпоколінних змін з позицій сучасності.

Загальнотеоретичні питання історії повсякденності представлені в працях західноєвропейських авторів П. Бергера, Ф. Броделя, Г. Гарфінкеля, Е. Гусерля, Т. Лукмана, А. Людтке, А. Сікуреля, Л. Февра, А. Шюца та ін. Серед представників французького структуралізму окремі проблеми повсякденного життя розглянуто, перш за все, у працях Р. Барта, Ж. Бодріяра та М. Фуко. Теоретичні питання дослідження повсякденності серед вітчизняних науковців розкривають Л. Губернюк, О. Даниленко, Т. Титаренко, О. Ходус. Представником культурно-історичного напрямку у вивченні поколінь є К. Маннгейм. У межах структурного функціоналізму проблему поколінь порушено в публікаціях Т. Парсонса. Соціологічна категорія «покоління» представлена в доробку А. І. Афанасьєвої, Л. Н. Когана, І. С. Кона, В. Т. Лісовського, Б. С. Павлова, С. Г. Спасибенко, А. В. Товстих.

Ми в своєму дослідженні використовували поняття саме символічного покоління, яке асоціюється не стільки з одночасністю народження, скільки із спільністю значущих переживань людей, що виявилися учасниками або сучасниками важливих історичних подій («покоління Жовтневої революції», «покоління Великої Вітчизняної війни») або пов'язані загальними інтелектуальними орієнтаціями або настроями («втрачене покоління») [1, с. 271–272]. Тривалість «життя» таких умовних поколінь також є умовною хронологічно нестрогою, а їх характеристики – описовими. Нами будуть розглянуті три покоління: «середнє радянське» (кінець 1950-х – початок 1970-х рр.), «пізнє радянське» (середина 1970-х – кінець 1980-х рр.),

покоління народжених уже в незалежній Україні (умовно починаючи з 1990 р.).

Реалізація дослідницьких завдань у межах генеалогічного методу можлива лише за наявності «архіву», що містить документи, які надають змогу простежити дію повсякденних практик і розгортання дискурсивних практик. Для здійснення генеалогічного аналізу потрібні «тексти, що полягають у найбільшому числі можливих відносин з дійсністю; щоб вони не лише з нею співвідносилися, але в ній діяли» [4, с. 88]. У таких текстах і виявляється влада в дії, або, що те саме, дія того або іншого диспозитиву влади. Ключовими об'єктами для генеалогічного аналізу стають диспозитиви, дискурсивні конструкції, що роблять індивідів видимими для влади [5, с. 51]. Привертає увагу на те, яким чином ті або інші індивіди, представлені в архіві лише у формі коротких фрагментів їх біографій, стають «видимими» для влади, потрапляють у поле її силової дії. Саме тому документи біографічного характеру з характерним для них змістом і становлять об'єкт нашого дослідження. Об'єктом нашого аналізу в цій статті стали так звані «діловодні автобіографії», тобто однотипні повторювані форми взаємодії людини й суспільства, які надають змогу фіксувати різновиди «цивільної повсякденності» в її різних варіантах: радянську й сучасну.

Фуко звертає увагу на те, яким чином ті або інші індивіди, представлені в архіві лише у формі коротких фрагментів їх біографій, стають «видимими» для влади, потрапляють у поле її силової дії [5, с. 53]. Складання автобіографії розглядається як приклад оформлення дискурсивної практики, що робила «видимим» весь основний досвід життя індивіда при його «зіткненні» з офіційною системою. Змістовне наповнення автобіографії, тобто сам документ, виступає в ролі «дискурсивного висловлювання», що покликане оформити цю дискурсивну практику в певні офіційні стандартизовані документи, які поповняють архів. Саме наявність великої кількості повторюваних стандартизованих документальних свідчень, якими виступають проаналізовані «діловодні автобіографії», робить можливим їх використання як об'єкта для аналізу при застосуванні генеалогічного методу дослідження. Цей метод реконструював стратегії надання сенсів фактам на підставі документів архіву, в яких разом з описом самого факту були присутні й сліди стратегій надання культурних значень документованим подіям або явищам, що надає змогу розглядати автобіографії як висловлювання, що в кінцевому результаті становлять дискурсивні практики. Дискурсивні практики, за визначенням, мають імперативний характер та спрямовані на підтримку панівного дискурсу влади в конкретний період часу. На прикладі аналізу автобіографій будуть показані дискурсивні стратегії документального оформлення дії окремих диспозитивів повсякденності за допомогою віднесення індивідуальної автобіографії до «державного стандарту», визначеного анкетною.

Написання автобіографії ми розглядаємо як дискурсивну практику, що досить рельєфно виявляє себе в радянський період існування. Як і будь-яка дискурсивна практика, що за визначенням має імперативний ха-

рактер, у радянській державі практика написання автобіографій мала тотальний характер, автобіографії склалися щоразу, коли індивід «зустрічався» із соціальним інститутом, приходив на роботу, вступав у громадську організацію, міняв свій соціальний статус. Автобіографії писали вручну на аркушах А 4 від руки від 1 до 3 сторінок. Типовим прикладом автобіографічної практики було складання автобіографії при вступі на роботу. Аналіз масиву архівних документів надав нам змогу сформулювати загальний принцип складання «ділових автобіографій»: структура автобіографії була визначена опитувальним листом, тобто індивід розповідав про своє життя відповідно до «державного стандарту». Основні ключові питання, які потребували висвітлення в індивідуальних автобіографіях, є проявом дії окремих диспозитивів, що разом формували загальне враження про індивідуальні життєві траєкторії індивідів, тобто відображали їх повсякденний досвід існування. Серед таких диспозитивів, що визначають логіку повсякденності, були виділені диспозитиви праці, сім'ї, національності, освіти. Дія цих диспозитивів виявляється по-різному в кожному з виділених нами історичних періодів та чинить відповідний вплив на досліджувані покоління. Нами було виявлено, що кожна історична епоха має свої домінуючі щодо вимог до складання й викладення змісту автобіографії, а також самого стилю викладу.

Перші ознаки оформлення практики «життєопису» в дискурсивну практику «складання автобіографії» можна знайти вже автобіографіях зразка до 1950 р., які є найменш жорстко відформатованими й написані не за єдиним зразком. Їх автори були народжені здебільшого в період 1930-х рр. Розміри автобіографії інколи могли сягати розміру до 10 написаних сторінок. Середній розмір – 3–5 сторінок, для порівняння стандартна сучасна біографія – 1–2 сторінки. Розповіді характеризуються детальним описом усіх життєвих колізій, інколи без дотримання офіційно-ділового стилю написання, якого вимагає цей документ. Наприклад, «Самый близкий для меня дядя», «Бабушка умерла очень рано, я почти ничего не помню о ней». Така деталізація опису може свідчити про те, що автор не розуміє функціонального призначення цього документа, проте йому відомо про його необхідність для цілком знайомої практики – отримання роботи чи видачі інших видів документів. Детальне перерахування всіх життєвих подій – намагання стати максимально «прозорим» для влади, аби мати можливість безперешкодно функціонувати в межах радянської системи, а нерозуміння функціонального призначення документа призводить до включення в нього максимально широкого кола подій, аби не випустити з поля зору, можливо, важливу інформацію для системи радянської влади, яка сама по собі виявляється ще досить складною для розуміння звичайними індивідами. Такий детальний опис також свідчить про дисципліну та підпорядкування загальній логіці існування радянської системи.

Найпершим пунктом після зазначення ПІБ, дати народження була фіксація сімейного походження: «Родился в семье крестьянина», «семья крестьянина-бедняка», «крестьянина-средняка». Тобто в дискурс виводи-

лась сімейна сфера, яка свідчила про походження, матеріальне становище індивіда, його місце в системі соціальної ієрархії, яке, до речі, досить чітко розумів та кваліфікував сам автор – усі автори без проблем визначають стратифікаційний рівень сім'ї свого походження. Тобто існування стратифікаційного поділу в радянському суспільстві того часу сприймали та підтримували індивіди практиками диференціального співвіднесення себе із системою майнової ієрархії. У цьому прикладі ми бачимо прояв дискурсивних стратегій влади щодо закріплення соціального статусу в сприйнятті індивідів на рівні клішованих виразів системи соціальної стратифікації радянського суспільства.

Якщо звертатися до аналізу контексту написаного, то можна побачити, що майже всі автори цього періоду, навіть ті, які досягли висот у професійній ієрархії, – здебільшого вихідці зі звичайних незаможних сімей, народилися чи вирости в селі. Проте згодом списки посад в автобіографіях починають розширюватися, люди часто здійснюють переходи, особливо в управлінській сфері. У радянській системі приходиться зовсім інша реальність – списки посад і можливості «керувати й контролювати». Поява списку посад у біографічних документах, у тому числі в автобіографіях, видається важливою характеристикою змін у свідомості авторів, орієнтацією на цінності, раніше не властиві їх культурі. Усвідомлення власної значущості за допомогою офіційних ідеологічних критеріїв виявляється новою смисловою структурою людини післяреволюційного суспільства.

Непохитність бюрократичної машини підтверджується також даними автобіографій того періоду щодо таких сфер діяльності, як сім'я. Обов'язковим було надання відомостей як про автора, так і про найближчих родичів щодо судимості, розкуркулення чи позбавлення виборчих прав, участь у Жовтневій і Лютневої революції, наявність родичів за кордоном. Сім'я в такий спосіб маркувалась як простір існування видимих і невидимих «загроз» – якщо серед близьких чи дальніх родичів були присутні «неблагонадійні» представники, то це могло стати причиною більш пильної уваги до індивіда, інколи – навіть відмови від надання якихось благ, послуг чи преференцій. Із цією самою метою необхідно було вказати партійну належність, наявність зв'язку з іншими, антирадянськими організаціями, чи були відхилення від генеральної лінії партії, партійні стягнення. Далі потрібно було викласти докладний опис складу сім'ї з усіма попередніми вказівками. Цікавим є те, що дуже часто на бланках для написання автобіографій були розміщені списки-вимоги щодо її складання та послідовності викладу. Причому у вимогах до написання автобіографії початкового зразка було набагато менше вимог до опису свого життя і щодо опису життя своїх родичів. Після зміни вимог у пізніших радянських автобіографіях вимагали вказувати зміни в сімейному стані, відомості про всіх родичів дійсних і колишніх членів подружжя та точне місце народження й адреси постійного проживання всіх родичів як автора, так і іншого члена подружжя. Інколи можна зустріти навіть оціночні судження щодо сімейного життя, типу «Семейные Отношения строю верно».

Якщо не підтримував зв'язку з якимись родичами – необхідно було вказати причину. Таким чином, ми бачимо, що головна інформація, за якою робили висновки про людину, стосувалася, насамперед, її революційно-політичної діяльності й революційно-політичної діяльності членів її сім'ї. Особисті заслуги та особистісні якості (наприклад, рівень освіти) були другорядними або взагалі не висвітленими.

В автобіографіях радянського зразка після 1950–1960-х рр. вже починає часто з'являтися інформація щодо професійної освіти. Тобто ми бачимо, що вертикальна соціальна мобільність стає менш доступною, а різноманітні соціальні інститути (наприклад, армія та освіта) втрачають свої широкі можливості для соціальної мобільності всіх верств населення й починають перетворюватися на більш закриті, важкодоступні та дистанційовані інституції. Також підвищення рівня освіти говорить про потребу у високоосвічених кадрах і потребу в підвищенні професіоналізму.

Поряд зі стандартними формулюваннями й характеристиками: дисциплінованість, працьовитість, охайність, – відзначаються нові якості, що характеризують працівника не з політичної точки зору, а підкреслюють його індивідуально-особистісні якості: «Общительный», «имею организационные способности», «умею передать свои знания и опыт». Тобто тепер і особисті комунікативні якості індивіда, і його поведінка в неформальному комунікативному полі виявляються «введеними в дискурс» – починають вказуватися в автобіографічних документах. Незважаючи на це, усе ще зберігається бідність і нерозвиненість лексики: «Документы обрабатывает грамотно и культурно», «финансовую работу любит и желает работать», «над собой работает хорошо». Причому всі ці характеристики узагальнюються як «ділові якості», що явно не відповідає змісту поняття «діловий».

Автобіографія стає менш розширеною й детальною. При складанні автобіографії вказують рід діяльності родичів під час війни та наявність родинних зв'язків із закордоном. Як бачимо, контролюючи функцію держава продовжує виконувати й у цей час, проте сама автобіографія починає ставати більш універсальною, короткою та менш деталізованою. Головними її складовими були: рівень освіти, сфера діяльності, місце народження й проживання самого автора та його найближчих родичів. Уже немає необхідності в детальному описі свого життєвого шляху з обов'язковим описом життя широкого кола родичів, а також із зазначенням участі в Лютневій і Жовтневій революціях. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що в 1960–1970 рр. при складанні «ділових» автобіографій спостерігається вплив політичних факторів, поряд з цим більшою мірою починають враховувати такі індивідуальні компоненти характеристики, як: освіта, професійні навички, особливості характеру особистості.

Зазначена тенденція продовжує зберігатися й у наступний період: 1970–1980 рр. Причому помітним стає, що політична складова вже не переважає при складанні документів, а до кінця періоду й зовсім обмежується короткими вказівками та нотатками стандартного змісту: «В комсомол

вступил в...», «член партії с...». Для цього періоду характерна ще більша лібералізація. Відомості про найближчих родичів починають давати більш стисло – одні імена, навіть без прізвищ та, інколи, і без адрес. Політична лінія втрачає свої лідерські позиції й перестає бути домінантною при складанні особистісної характеристики та автобіографії. Їй на зміну приходять опис індивіда з позиції його індивідуальних та професійних навичок і вмінь. Лексика цього періоду стає більш різноманітною, у ній починають використовуватись не лише політичні терміни, а й більш широке коло виразів. Незмінними залишаються характеристики, пов'язані з позитивними якостями: дисциплінованість, пунктуальність, ініціативність, охайність, спокійність, витриманість.

Епоха поставторитарного розвитку – період після 1990-х рр. і до сьогоднішніх днів – затребувала оновлення всіх сфер життєдіяльності суспільства. У документах цієї епохи вже геть відсутня яка-небудь згадка про комуністичну партію або про соціалістичну Батьківщину. Усе частіше зустрічається перелік та опис особистісних якостей: «комуникабельный», «инициативный». Незважаючи на те, що список позитивних рис, якими повинен володіти робітник, майже не змінився (дисциплінованість, пунктуальність, ініціативність, охайність, спокійність, витримка), починають відзначати зовсім нові риси, не характерні для попереднього часу: «маю творчий підхід до справи», «стрессоустойчивый». Напевно, структурні зміни, які привнесли елемент інноваційності в суспільні відносини й вплинули на них, зажадали застосування нових творчих підходів для повноцінної адаптації до нових умов.

Загалом змістовне наповнення автобіографії починає змінюватися. Так, дані про родичів зовсім зникають, обмежуючись тільки даними про найближчих членів сім'ї: дружини/чоловіка, дітей. Далі йде не детальний перелік таких характеристик, як здобута освіта та основні місця здійснення трудової діяльності. Далі – адреса, дата написання та особистий підпис. Незважаючи на ці зміни, дуже часто сама структура професійно-ділової лексики не змінюється. У багатьох сучасних автобіографічних документах продовжують переважати усталені вирази, характерні для радянської епохи, що, правда, лише українською мовою: «Добре знаю і грамотно оформлюю документи», «приймала активну участь у суспільному житті». Іноді в реченнях та словосполученнях радянських періодів просто замінюють на відповідні сучасні. Абсолютно абсурдно іноді виглядають згадані сьогодні характеристики, які мають явно радянські корені опису. Проте в деяких бюрократичних інституціях побудова та вимоги до написання автобіографії збереглися з радянських часів і включають у себе докладний опис свого життєвого шляху, а також відомості про всіх членів сім'ї, що є характерним більше для радянського суспільства тотального контролю, ніж для сучасного відкритого суспільства. Такий стан справ, для якого характерна зовнішня зміна форми, але без зміни суті, став можливим у межах існуючої в Україні подвійної інституціоналізації соціальних інститутів, яка означає збереження старих мімікрованих інститутів, що зберігають традиційну ре-

гулятивну функцію та спираються на збережені елементи соціальної інфраструктури, старі соціальні позиції й рольові приписи та відчують на собі вплив радянського минулого.

Проте є сфери діяльності, де саме такий спосіб існування автобіографії залишається в минулому, тепер замість визначеного стандартною анкетною автобіографічного нарративу ми складаємо CV або резюме, які є принципово іншими автобіографічними практиками, передусім тому що їх складають до прийняття на роботу, до зустрічі із соціальним інститутом. Тепер істотним виявляється реальний або уявний індивідуальний соціальний капітал і особистий результат, не співвідношуваний із цивільною ідентичністю. Цей досвід складання автобіографічних документів досить новий і цікавий, проте маловивчений. Він характеризує дискурси, що домінують у сучасній повсякденній реальності, і найбільш часто використовуються представниками молодого покоління.

Розглянемо основні відмінні риси CV або резюме від автобіографії. Головна відмінність полягає у формі об'єктивування цієї дискурсивної практики – CV або резюме складають переважно в електронній формі, тому що основний канал передачі цього документу – Інтернет, точніше – електронна пошта. Нагадаємо, що основна форма складання стандартної автобіографії – письмова, власноручно написана, без виправлень. Дані тенденції засвідчують масштабну віртуалізацію сучасного життя, що проникає на всі рівні повсякденної взаємодії, докорінно змінюючи та переформатуючи різні звичні форми комунікації. Тобто акцент дискурсивних практик сучасності переноситься у віртуальне поле взаємодії, глибоко проникаючи в структури повсякденності на основі своєї доступності, легкості та латентності.

За аналогією з попередніми періодами, розглянемо дію деяких диспозитивів повсякденності, що виявляється в цій автобіографічній практиці, – написані резюме. За аналогією з попередніми періодами, почнемо з розгляду особистих свідчень, що надаються індивідом. Відмінним є те, що в сучасних резюме можна вказувати лише своє прізвище та ім'я, по батькові можна опустити, так само як і домашню адресу, обмежившись зазначенням міста. Це пояснюється тим, що спостерігається персоналізація сучасної епохи та втрачається необхідність вживання додаткових «навантажень» (на кшталт по батькові), що утруднюють комунікацію. Також цікавою є нова вимога – наявність фото. Це ще раз підтверджує дискурсивний характер цієї практики повсякденності. Наявність фото найбільш наочно робить індивіда «видимим» для працівників системи.

У диспозитиві сім'я також спостерігаються багато змін: дані про родичів не лише не вимагаються, навпаки, не рекомендується вказувати своє сімейне становище та наявність/кількість дітей. Винятки становлять лише молоді жінки, що, вказуючи свій сімейний стан і наявність/кількість, таким способом намагаються підкреслити відсутність планів щодо майбутньої декретної відпустки.

Значення таких характеристик, як національність, відомості щодо політичної належності або політичної участі, узагалі ігноруються. Проте вадливе місце починають посідати такі блоки характеристик, як «Цілі», «Досягнення», «Особисті якості». Зараз усе більше уваги при відборі кандидатів приділяють особистим якостям співробітника. Тобто резюме має бути максимально персоналізованим і давати якомога широкий спектр знань щодо персональних якостей індивіда, які можна з легкістю підрахувати та, за необхідності, перевірити.

Наступний диспозитив – освіта. Якщо в попередніх періодах освіта маркувалася через критерії назви навчального закладу, в яких здобута середня, середньо-спеціальна чи вища освіта, з обов'язковим зазначенням точних часових періодів зміни місць навчання, інколи – навіть точної адреси закладу освіти, то в сучасний період можливим стає зазначення останнього, або найбільш важливого, рівня здобутої освіти. Натомість, у резюме повинні бути максимально деталізовані додаткові освітні практики (тренінги, додаткові курси, підвищення кваліфікації, майстер-класи), що виступають як свідчення компетентності та соціального статусу, запорука успішної професійної самореалізації

Також новим блоком у резюме, якого раніше не було в автобіографії, є невеликий за обсягом, але дуже важливий за змістом пункт «Додаткова інформація»: тут можна вказувати наявність водійських прав, володіння іноземними мовами, знання комп'ютерних програм. Ці компетентності дають можливість отримати найбільш комплексне уявлення про особистість претендента та роблять його особисті здобутки ще більш деталізованими. Можна зробити попередній висновок, що дискурсивні стратегії сучасності орієнтовані на раціональність, демонстрацію особистих умінь, навичок та досягнень, а, отже, і на загальну персоналізацію й індивідуалізацію повсякденності.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши радянські та сучасні особистісні документи, ми дійшли висновку, що офіційний дискурс радянського часу був спрямований на формування абсолютно лояльного щодо влади індивіда, який довіряв їй, який був би вірний Комуністичній партії, Батьківщині, абсолютно «прозорий» у всіх сферах своєї повсякденності – сім'я, трудова діяльність освіта, політична участь тощо. Стабільність забезпечувалася монополією політичної влади й лояльністю радянського індивіда. Шляхом аналізу масиву автобіографічних документів нами було виявлено, що з метою забезпечення підтримки діючих владних дискурсів у радянській повсякденності застосовували відповідні дискурсивні стратегії «видимості»:

- деталізація особистої «історії життя» (покроковий опис життєвого шляху із зазначенням усіх дат);
- залучення до широкої інформаційної бази за рахунок родинних зв'язків (надання інформації щодо широкого кола родичів);
- імперативний характер усіх форм політичної участі;
- нехтування особистими якостями індивіда – деперсоналізація;

– нівелювання особистих досягнень та здобутків, що стосувались індивідуальності індивіда, – відчуження від результатів своєї діяльності.

Нові умови життєдіяльності, перехід до ринкових відносин і демократичного ладу вимагає від людини особистісних зусиль, зростання професіоналізму, особистої відповідальності. Враховуючи «радянське» минуле нашої країни, цей процес в Україні проходить складно й своєрідно. Зміст зафіксованого офіційного дискурсу методом аналізу автобіографій вказує на існування збереження тенденцій, характерних для радянського суспільства в сучасному, що дає підстави говорити про феномен подвійної інституціоналізації в Україні. Проте на сучасному етапі ми можемо спостерігати функціонування нових дискурсів у сучасній повсякденності, що реалізуються на основі нових дискурсивних стратегій, а саме:

– віртуалізація повсякденності (необхідність пересилати автобіографічне резюме в електронному варіанті);

– персоналізація (відсутність фіксації даних про найближчих родичів; наявність фото);

– індивідуалізація особистих даних (перелік займаних посад та цілей працевлаштування);

– «культура досягництва» (фіксації особистих досягнень і здобутків);

– інтелектуалізація (наявність вищої професійної освіти та акцентування уваги на наявності додаткових освітніх практик).

Тобто дискурсивна стратегія якісно змінюється: із радянської «сповідально-дисципліновано-відособленої» на сучасну «раціонально-демонстративно-персоналізовану». Таким чином, у цьому дослідженні нами був на практиці використаний автобіографічний метод як генеральна стратегія при генеалогічному дослідженні повсякденності поколінь. Генеалогічний аналіз дискурсивних структур, що становлять повсякденність, показав, що влада проникає на рівень стосунків між індивідами, для чого нею були вироблені механізми впровадження власних стратегій у сферу повсякденності.

Список використаної літератури

1. Зенкин С. Н. «Поколение»: опыт деконструкции понятия. *Поколение в социокультурном контексте XX в.* Москва: Наука, 2005. 631 с.

2. Плотицкина Н. В. Биографический метод в политической социологии повседневности. *Вестник Томского государственного университета.* 2013. № 373. С. 80–83.

3. Розенталь Г. Реконструкция рассказов о жизни: принципы отбора, которыми руководствуются рассказчики в биографических нарративных интервью. *Хрестоматия по устной истории.* Санкт-Петербург, 2003. С. 322–356.

4. Фуко М. Археология знания. Киев: Ника-Центр, 1996. 208 с.

5. Фуко М. Порядок дискурса. *Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности.* Москва: Касталь. 1996. С. 49–95.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Скляренко Е. А. Дискурсивные структуры повседневности в автобиографиях поколений: опыт эмпирического исследования

Данное исследование призвано проиллюстрировать в действии генеалогический метод, предложенный М. Фуко, и применить его для выявления дискурсивных структур повседневности трех срезов поколений: «среднего советского», «позднего совет-

кого» и поколения рожденных уже в независимой Украине (условно начиная с 1990 г.). Применение генеалогического метода возможно при наличии «архива» документов – определенных документальных свидетельств, которые регламентируют сферы жизнедеятельности индивидов и являются типичными и доступными для анализа. Объектом нашего анализа в этой статье стали так называемые «делопроизводственные автобиографии», то есть однотипные повторяемые формы взаимодействия человека и общества, которые позволяют фиксировать разновидности «гражданской повседневности» в ее разных вариантах: советскую и современную. Генеалогический анализ дискурсивных структур, которые представляют повседневность, показал, что власть проникает на уровень отношений между индивидами, для чего властью были выработаны механизмы внедрения стратегий власти в сферу повседневности.

Ключевые слова: повседневность, генеалогия, биографические исследования, дискурс, дискурсивные структуры, дискурсивные практики, поколения.

Skliarenko K. Discourse Structures of Daily in Autobiographies of Generations: Experience of Empirical Research

This article is intended to illustrate in the action the genealogical method proposed by M. Fuko and apply it to reveal the discursive structures of the daily, of the three sections of generations. The use of the genealogical method is possible in the presence of «archives» of documents – certain documentary evidence that regulates a separate sphere of life of individuals and are typical and available for analysis. The object of our analysis in this work was autobiography, that is, the same type of repetitive forms of interaction between man and society, which allow to fix the varieties of daily, in its various variants: Soviet and modern. The composition of the autobiography is considered as an example of the implementation of discursive practice, which made «visible» all the main experience of the individual's life in his «collision» with the official system. The meaningful content of the autobiography, that is, the document itself, acts as a «discourse statement» that is intended to formalize this discursive practice in certain official standardized documents that will supplement the archive.

In the analysis of the «average» Soviet generation, the most important discourse strategies of the authorities regarding daily, there were transparency strategies that ensure the most effective implementation of procedures for obtaining knowledge about individuals; «Normalization» of social cataclysms; discursive «germination» of the practice of political participation in daily. Speaking about the «late Soviet generation», the strategies of differentiation associated with the design of new forms of identity are identified as dominant: professional reorientation, expansion of the sphere of freedom as a «forced» necessity; activism as an adaptive practice of «survival»; low level of individual engagement. Generations born in independent Ukraine are distinguished by the influence of discursive strategies of individualization, virtualization and personalization. The genealogical analysis of the discursive structures that make up daily has shown that power penetrates the level of relations between individuals, for which the authorities have developed mechanisms for implementing the strategies of power into the sphere of daily.

Key words: daily, genealogical method, biographical research, discourse, discursive structures, discursive practices, generations.

МОДЕЛЬ АДАПТАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДО УМОВ ТРАНЗИТИВНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті обґрунтовано концептуальну модель адаптації організаційної культури в умовах транзитивного суспільства, яка базується на новому розумінні виділення її структурних складових на макрорівні, мезорівні та мікрорівні. Наголошено, що структурні елементи організаційної культури (в умовах перехідного псевдоліберального типу соціального управління) мають певний адаптаційний потенціал, який представлено як систему адаптаційних механізмів.

Ключові слова: організаційна культура, модель адаптації, транзитивне суспільство, система адаптаційних механізмів, відкритість, інтеграція, демократизація.

Організаційна культура як соціальне явище притаманна будь-яким організаціям. Інтегральним і базовим утворенням організаційної культури є сукупність ціннісних уявлень і переконань, які виступають екстраполяцією ціннісної структури суспільства взагалі. Тому ціннісно-нормативні консистентні зразки управлінсько-організаційних відносин, що існують у суспільстві, відображаються в організаційній культурі всіх секторів суспільства (державного, комерційно-приватного та громадянського). Організаційна культура є індикатором ціннісно-нормативних змін і соціокультурних трансформацій у суспільстві, змінюючи власні структурно-змістові властивості.

Оскільки саме через структурно-функціональні особливості організаційної культури позначається тип системи соціального управління, за транзитивністю суспільства, його якісним перетворенням можна спостерігати саме за рахунок аналізу змін, що відбуваються в організаційній культурі.

В умовах перехідного стану українського суспільства, який характеризується такими процесуальними ознаками, як: демократичний транзит, перехід до ринкових відносин і формування здатності суспільства до самоорганізації на основі демократичних і громадянських цінностей, – організаційна культура має структурні і змістовні особливості [2; 3]. Ці відмінності дозволили визначити, що структурна модель організаційної культури представлена складовими, які мають різний рівень здатності до адаптації в мінливому соціальному середовищі, адже її адаптаційний потенціал зумовлений чинниками різного порядку. По-перше, чинники без чіткого вираження в соціальному або матеріальному вигляді, але переважно символічного характеру – це архетипічні уявлення, що виступають як елементи колективного несвідомого і представлені лише у вигляді патернів поведінки, сприйняття і мотиваційних орієнтацій, досить стійкі щодо зовнішніх впливів. По-друге, чинники, що представлені смислами й

значеннями, втіленими в ціннісно-нормативній системі суспільства, яка може змінюватися, породжуючи періоди нестабільності і аномії. По-третє, зовнішні чинники, які пов'язані із змінами суспільного життєустрою: зміни політичних режимів, соціально-економічні трансформації, технологічні зміни, екологічні й кліматичні зміни тощо. Тому актуальною науковою проблемою є обґрунтування та побудова концептуальної моделі адаптації організаційної культури в контексті перехідного стану українського суспільства.

Метою статті є обґрунтування (на підставі застосування методів структурно-функціонального й системного аналізу) моделі адаптації організаційної культури в умовах транзитивності через процесуальні зміни змістовних особливостей її структури та прояву в державному, комерційному й громадському секторах суспільства.

У соціології практично на всіх напрямках наукового пошуку використовують різні види ідеальних моделей, зокрема такий їх різновид, як концептуальна, структурна (змістовна) модель, що визначає структуру модельованої системи, властивості її елементів і причинно-наслідкові зв'язки, властиві системі.

На проблему адаптації організаційної культури до соціальних змін вказує багато науковців і дослідників, пов'язуючи її, насамперед, із функціональними особливостями організаційної культури як соціального явища та елемента соціального управління. Так, В. Заболотна підкреслює значущість зовнішньої адаптації організаційної культури, яка полягає в стратегічному плануванні й цілепокладанні, що сприяють виживанню та адаптації організації до зовнішнього середовища [1], О. Шубін визначає адаптивність як здатність організаційної культури своєчасно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, зберігаючи при цьому відносну цілісність [12, с. 244–245], Т. Лагутіна, аналізуючи особливості організаційної культури в проблемному інституційному середовищі, підкреслює значимість адаптації як пристосування культури організації до нестабільності інституційного середовища [4, с. 128]. Отже, з одного боку, організаційна культура визначає особливості функціонування організації в рамках конкретного суспільства (з власним менталітетом і ціннісно-сміисловою структурою масової свідомості), а з іншого – сама схильна до впливу тенденцій щодо ролі організації в житті суспільства, формальних правил їх функціонування в глобальному середовищі.

Якщо розглядати організаційну культуру як соціальну систему крізь призму сучасних соціологічних теорій Т. Парсонса [5, с. 134–168], Р. Мертона [13, с. 162] та Н. Лумана [8, с. 226], процес адаптації організаційної культури до зовнішніх умов являє собою: 1) досягнення стану соціальної рівноваги в змісті відсутності переживання конфлікту із середовищем; 2) адаптивну оптимізацію як пристосування системи до зовнішніх умов через підвищення здатності структурних елементів виконувати свої функції, при цьому реалізується більш узагальнений погляд на всі наявні можливості, а система має здійснювати соціальний

контроль за внутрішнім середовищем; 3) встановлення певного балансу між вимогами та санкціями з боку соціального середовища й активністю соціального суб'єкта, скеровуване ціннісно-нормативними комплексами суспільної системи; 4) диференціація як спосіб взаємодії системи із складністю її зовнішнього середовища.

Організаційна культура як складова системи соціального управління може бути розглянута на макро-, мезо- і мікрорівнях адаптаційного процесу. На макрорівні організаційна культура виступає як ціннісно-нормативна система організаційно-управлінських відносин у межах певного суспільства або держави та як складова системи соціального управління тоталітарного, авторитарного й демократичного типу. Макрорівень існування організаційної культури передбачає вплив ментальних і архетипних чинників, а також глобалізації в політичному, економічному й соціокультурному аспектах. Мезорівень існування організаційної культури являє собою ціннісно-нормативний вимір організаційно-управлінських відносин у державному, комерційно-приватному та громадському секторах організації суспільства, а її тип і структурно-функціональні особливості певною мірою детерміновані типом організаційної культури суспільства або держави. У межах мезорівня функціонування організаційної культури впливовими факторами її особливостей виступають: форми взаємодії влади й суспільства, сформованість соціальної ринкової економічної системи та ступінь розвитку інституціонального громадянського суспільства. На мікрорівні розглядають організаційну культуру окремої організації, установи й підприємства, тип і структурно-функціональні особливості якої мають більшу варіативність, але в загальному тренді також детерміновані особливостями організаційної культури певного сектору та суспільства в цілому.

В умовах транзитивного українського суспільства адаптацію організаційної культури на всіх рівнях потрібно розглядати в контексті переходу від авторитарного типу соціального управління до демократичного типу. На думку М. Туленкова, основою авторитарної системи управління є груповий (корпоративно-олігархічний) інтерес суб'єктів соціального управління [10, с. 199]. Отже, влада в авторитарній системі соціального управління персоніфікується з владною групою, владною корпорацією. Таку владну корпорацію в загальному сенсі можна визначити як відокремлену, відносно закриту групу людей, пов'язаних між собою єдністю соціального становища, специфічними принципами й організаційними нормами, а також визначальними способами підтримки одне одного, які об'єдналися для досягнення групової мети та реалізації своїх особливих групових інтересів.

Таким чином, корпоративна структура влади є визначальною сутнісною якістю авторитарної системи управління. Тим самим визначальний інтерес авторитарної системи соціального управління формується як суб'єктивний груповий корпоративний інтерес. На основі групового інтересу, як вважає американський соціолог Д. Рісмен формується соціаль-

ний порядок взаємодій у традиційних суспільствах за рахунок засвоєння ними групових норм, звичок і цінностей, орієнтованих на традицію [7, с. 144–151].

М. Туленков, аналізуючи організаційну впорядкованість авторитарної системи управління, визначив дві групи управлінських механізмів: 1) групова керуваність, груповий характер дій суб'єктів управління; групова координація діяльності; держава як визначальний суб'єкт управління; громадянське суспільство як обмежений суб'єкт самоврядування; 2) груповий суб'єкт управління (тобто груповий лідер); групова нерівність особливих інтересів; стан групової залежності; невизначеність групового становища; внормованість групової взаємодії; суб'єктивний груповий інтерес" [10, с. 233]. Ці механізми дають можливість, з одного боку, виявити якісну специфіку організаційної взаємодії в авторитарній системі управління, а з іншого – розкрити шляхи перетворення цієї системи на інший тип систем соціального управління.

У процесі перетворення авторитарної системи соціального управління на демократичну виникає певний перехідний порядок організації даної взаємодії, а також певний перехідний тип системи соціального управління, яку М. Туленков, назвав псевдоліберальною (чи квазіліберальною) системою управління [10, с. 234]. Аналізуючи стратегію переходу від авторитарного до демократичного суспільства, ряд дослідників правомірно, на наш погляд, стверджують, що між ними можуть бути проміжні системи, які скоріше слід віднести до напівдемократичних, ніж до насправді демократичних [6, с. 48]. Саме така перехідна система соціального управління, на наш погляд, має місце в сучасному українському суспільстві, а організаційна культура поєднує в собі ознаки авторитарної й демократичної культури. У процесі перетворення авторитарного порядку організаційної культури та взаємодії на демократичний виникає перехідний тип порядку цієї взаємодії й перехідний тип системи соціального управління – псевдоліберальна (чи квазіліберальна) система соціального управління.

Соціально-управлінський порядок цієї системи, що визначає організаційну взаємодію суб'єктів управління різних рівнів, виникає внаслідок “розмивання” загальнокорпоративних норм авторитарної системи управління. Цей порядок характеризується сукупністю якостей старого авторитарного порядку й народжуваного нового демократичного порядку. Він поєднує в собі загальнодержавні та “місцеві”, відносно незалежні форми корпоративної влади та їхні еліти, що взаємодіють між собою з приводу реалізації своїх групових інтересів. Завдяки цьому утворюються управлінські структури з двома якісно різними та суперечливими типами соціальної залежності – груповою, що має авторитарний характер, і суспільною, що відбиває демократичний характер, жодна з яких у псевдоліберальній системі управління не має переваги [10, с. 253–254].

Таким чином, організаційна культура в умовах перехідного періоду відображає ціннісно-нормативну систему організаційно-управлінських

відносин як авторитарного типу соціального управління, так і демократичного, а процес її адаптації можна представити як поступове пристосування до умов демократичного транзиту через ускладнення й підвищення здатності структурних елементів організаційної культури виконувати свої функції.

Механізмами адаптації на рівні структурних складових організаційної культури в перехідний період (псевдоліберальний за М. Туленковим) нами визначено такі.

1. Соціетальні складові (національний менталітет, архетипи, соціетальна ідентичність). Як зазначено вище, ці складові найбільш стійкі щодо зовнішніх змін у соціальній системі, але в сучасних умовах впливу глобальних чинників (глобалізація економічної системи, створення надурядових світових політичних організацій, формування мультикультурного суспільства й суспільства знань, інформаційний розвиток цивілізації, поширення постмодерного світогляду) ці елементи також змінюються, набуваючи більш широкого смислового значення. Так, у структурі українського менталітету посилюються такі риси, як: демократичність, толерантність, прагнення до свободи й незалежності, емоційна чутливість, відкритість до досвіду інших. Архетипічний образ лідера як захисника й ватажка посилюється креативним функціоналом – архетипами новатора та творця, що на семантичному рівні зменшує його патерналістську й авторитарну складову, наповнюючи його змістом розвитку та здатністю перетворення соціальної дійсності. У свою чергу, демократизація системи соціального управління, розвиток інформаційного суспільства й економіки знань створюють умови для формування соціетальної ідентичності та самоідентифікації через усвідомлення власних інтересів у співвідношенні до суспільних інтересів, а також через належність до певної культури й соціальної спільноти за психосоціальними характеристиками. Отже, основними адаптаційними механізмами соціетальних складових організаційної культури є: 1) відкритість до культурного досвіду цивілізації; 2) освіта й ціложиттєве навчання як мотиваційна орієнтація; 3) нарощування креативного потенціалу організації.

2. Ціннісно-нормативні складові організаційної культури. Цінності організаційної культури формуються під впливом системи культури, яка володіє, за Т. Парсонсом, здатністю контролювати інші системи соціальної дії. Культура, за Т. Парсонсом, виконує медіативну функцію в процесі соціальної взаємодії між індивідами та сполучає їх із соціальною системою. Водночас культура виступає як символічна система, яка орієнтує соціальних суб'єктів і являє собою інтерналізовану систему особистості та інституціоналізовані соціальні практики [8, с. 125]. В умовах перехідного суспільства ціннісно-нормативна система зазнає суттєвих трансформаційних змін, які супроводжуються посиленням соціальної нестабільності й напруженості в усіх сферах суспільства. Чинником такої трансформації є інкорпорація європейських демократичних цінностей у політичну систему управління (демократизація владних відносин), в економічні відносини (соціально орієнтований ринковий тип господарювання) і соціокультурну

сферу. Тому як адаптаційні механізми ціннісно-нормативних складових організаційної культури можна виділити: 1) інтегрованість ціннісних систем організації і її суб'єктів; 2) людиноцентризм як базовий ціннісний принцип; 3) створення умов інноваційного розвитку організації.

3. Організаційно-управлінські складові (стиль керівництва, система комунікації, соціально-психологічний клімат). Показником розвиненості організаційної культури є організаційно-управлінські відносини, які вирізняються тривалістю й систематичністю організаційних взаємодій, їхньою самовідновлюваністю та широтою змісту організаційних зв'язків.

Для розуміння організаційно-управлінських відносин в організаційній культурі скористаємося типологією їх видів М. Туленкова [10]. Одним з головних видів цих відносин, що забезпечує відтворення організаційної взаємодії, є відносини централізму й самостійності, субординації та координації; керівництва й підпорядкування, які виявляються через стиль керівництва та управління організацією.

Як зазначає М. Туленков, відносини субординації відображають підпорядкованість одного суб'єкта управління іншому суб'єкту управління в процесі здійснення керівництва єдиним об'єктом управління [10, с. 97]. У відносинах субординації відображається принцип централізму. Самостійність суб'єктів управління реалізується за допомогою відносин координації, які встановлюють горизонтальні зв'язки суб'єктів управління [9, с. 90–98].

Особливо важливою складовою в аспекті організаційної взаємодії є показник ефективності і відкритості комунікативних процесів. Як зазначає Н. Луман, комунікація (особливо ціннісно-нормативна) є тим елементарним процесом, який конститує соціальну реальність [11, с. 50]. Причому, виходячи з теорії Н. Лумана, ціннісно-нормативна комунікація впливає на ціннісно-нормативну структуру соціальних систем, виступаючи таким чином організаційно-управлінським чинником і формуючи когнітивні стилі соціальної взаємодії в організації. Отже, на рівні організаційної взаємодії можна виокремити такі адаптаційні механізми: 1) демократизація організаційно-управлінських відносин; 2) забезпечення відкритої внутрішньої й зовнішньої інформаційно-комунікаційної взаємодії організації; 3) формування партнерської міжособистісної взаємодії суб'єктів організації.

Отже, концептуальну модель адаптації організаційної культури в умовах перехідного суспільства схематично можна представити таким чином (рис. 1).

Висновки. Концептуальна модель адаптації організаційної культури транзитивного суспільства може бути побудована з урахуванням нового розуміння її структурних складових, що виявляються на різних рівнях (макро-, мезо- та мікрорівні). Варто мати на увазі, що модель адаптації організаційної культури в умовах транзитивності доцільно розглядати через процесуальні зміни змістовних особливостей її структури. В умовах перехідного періоду організаційна культура відображає ціннісно-нормативну систему організаційно-управлінських відносин як авторитарного типу соціального управління, так і демократичного.

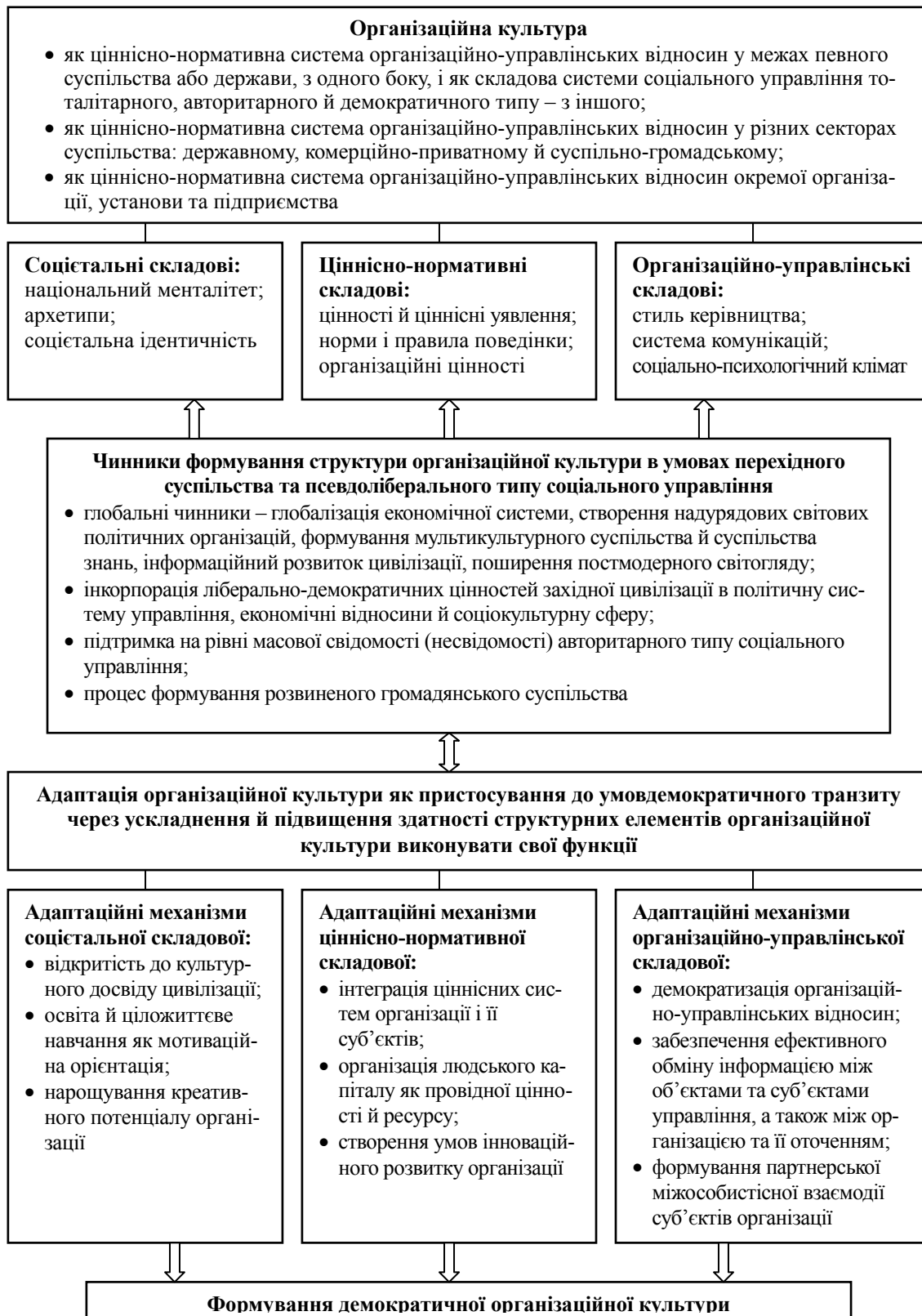

Рис. 1. Модель адаптації організаційної культури в контексті транзитивності сучасного українського суспільства

Процес адаптації організаційної культури можна подати як поступове пристосування до умов демократичного транзитивного суспільства через ускладнення й підвищення здатності структурних елементів організаційної культури

виконувати свої функції. В умовах соціального управління перехідного типу структурні елементи організаційної культури мають певний адаптаційний потенціал, який реалізується через систему адаптаційних механізмів (відкритість до культурного досвіду цивілізації, освіта й постійне навчання, нарощування креативного потенціалу організації; інтеграція ціннісних систем організації і її суб'єктів, організація людського капіталу як провідної цінності та ресурсу, створення умов інноваційного розвитку організації; демократизація організаційно-управлінських відносин, забезпечення ефективного обміну інформацією, формування партнерської міжособистісної взаємодії суб'єктів організації).

Список використаної літератури

1. Заболотна В. О. Організаційна культура як психологічне підґрунтя підвищення ефективності праці. *Психологічні основи управління персоналом*: навч. посіб. Київ: Гнозис, 2010. С. 227–241.
2. Кравченко Н. Ю. Організаційна культура в комерційному секторі українського транзитивного суспільства: структурно-змістовий аналіз. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. / редкол.: Я. В. Зоська (гол. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2019. Вип. 81. С. 159–170.
3. Кравченко Н. Ю. Структурно-змістові особливості організаційної культури в державному секторі українського суспільства: соціологічний аналіз. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. / редкол.: Я. В. Зоська (гол. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2018. Вип. 80. С. 115–124.
4. Лагутіна Т. Організаційна культура у проблемному інституційному середовищі. *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 3. С. 123–131.
5. Парсонс Т. Структура соціального діяння. Москва: Академический Проект, 2000. 880 с.
6. Попов С. Методология организации общественных изменений. *Кентавр*. 2001. № 26. С. 14–23.
7. Рисмен Д. Некоторые типы характера и общество. *Социологические исследования*. 1993. № 5. С. 121–129.
8. Ритцер Дж. Современные социологические теории. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 688 с.
9. Туленков М. В. Соціологія управління. Соціологія. Основи загальної, спеціальних і галузевих теорій: підручник. Київ: Каравела, 2008. С. 483–501.
10. Український Радянський Енциклопедичний словник / за ред. М. П. Бажана. Київ: Київська книжкова фабрика, 1967. Т. 2. 856 с.
11. Фролов С. С. Социология организаций. Москва: Гардарики, 2001. 384 с.
12. Югай Г. А. Общая теория жизни. М.: Мысль, 1985. 256 с.
13. Parsons T., Shils E. *Towards a general theory of action*. Cambridge: Harvard University Press, 1951. 530 p.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019.

Кравченко Н. Ю. Модель адаптации организационной культуры к условиям транзитивного украинского общества

В статье обоснована концептуальная модель адаптации организационной культуры в условиях транзитивного общества, основанная на новом понимании выделения ее структурных составляющих на макроуровне, мезоуровне и микроуровне. Отмечено, что структурные элементы организационной культуры (в условиях переходного псевдолиберальной типа социального управления) имеют определенный адаптационный потенциал, представленный как систему адаптационных механизмов.

Ключевые слова: организационная культура, модель адаптации, транзитивное общество, система адаптационных механизмов, открытость, интеграция, демократизация.

Kravchenko N. Model of Adaptation of Organizational Culture to the Conditions of Transitive Ukrainian Society

The article substantiates the conceptual model of adaptation of organizational culture to the regional society and society as a whole, which is based on a new understanding of the separation of its structural components, which are manifested at the macro level as a social and value-normative system of organizational and managerial relations of the system of social control; on the mezzanine level – in various sectors of society and regional society: public, commercially-private and public-public; at the micro level – in a separate organization, institution and enterprise. It is noted that the model of adaptation of organizational culture in the conditions of transitivity should be considered because of the procedural changes of the substantive features of its structure. Attention is drawn to the fact that organizational culture in a transition period reflects the value-normative system of organizational-managerial relations, both authoritarian type of social management and democratic. It is stated that the process of adaptation of organizational culture can be presented as a gradual adaptation to the conditions of democratic transit due to complications and increase of ability of structural elements of organizational culture to perform its functions. It is emphasized that the structural elements of organizational culture (in the conditions of transient pseudoliberal type of social management) have a certain adaptive potential, which is presented as a system of adaptive mechanisms: 1) in the social component: openness to the cultural experience of civilization, education and life-long learning as a motivational orientation, enhancement creative potential of the organization; 2) in value and normative component: integration of value systems of the organization and its subjects, organization of human capital as a leading value and resource, creation of conditions for innovative development of the organization; 3) in organizational-managerial component: democratization of organizational-managerial relations, ensuring effective exchange of information between objects and management entities, as well as between the organization and its environment, forming partnership interpersonal interaction of the subjects of the organization. It is concluded that the adaptive structure of organizational culture in the conditions of democratic transit is a prerequisite for the formation of a democratic organizational culture.

Key words: organizational culture, model of adaptation, transitive society, system of adaptation mechanisms, openness, integration, democratization.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Агаларова К. А. – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».

Афанасьєва Л. В. – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Бойко В. А. – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології, Дніпровський національний університет ім. Олесья Гончара.

Бондарець Б. Б. – викладач кафедри соціології, Чорноморський національний університет ім. Петра Могили.

Глебова Н. І. – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Глинська Л. Ф. – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Горушкіна А. О. – Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Довгаль Т. В. – викладач міжфакультетської кафедри загальноосвітніх дисциплін, Запорізький національний університет.

Зеленкевич Л. П. – старший викладач циклової комісії соціальної роботи та соціальної педагогіки, Класичний приватний університет.

Ідрісов Б. А. – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Коваль В. О. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка».

Кравченко Н. Ю. – аспірант кафедри соціології та соціальної роботи, Класичний приватний університет.

Лисиця Н. М. – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри економіки та маркетингу, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Марченко О. О. – Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Марченко Є. О. – Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Орлов А. В. – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Орлова О. І. – кандидат соціологічних наук, доцент.

Пачина О. О. – Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Проданюк Р. І. – аспірант кафедри соціології та соціальної роботи, Класичний приватний університет.

Святненко І. О. – докторант кафедри соціології та соціальної роботи, Класичний приватний університет.

Семікін М. О. – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Скляренко К. О. – викладач кафедри соціології, Дніпровський національний університет ім. Олесья Гончара.

Склярів Р. В. – асистент кафедри соціології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Сорокіна Г. В. – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри управління соціальними комунікаціями, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Третьякова Г. О. – Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Цимбалюк Н. М. – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціальних структур та соціальних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Шепеленко І. П. – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри політології, соціології і культурології, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 82

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15340-3912Р від 22 червня 2009 р.*

Редактор: А. О. Бессараб
Технічний редактор: А. О. Бессараб
Дизайнер обкладинки Я. В. Зоська

Підписано до друку 10.06.2019 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризограф. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. 10,74. Обл.-вид. арк. 10,74. Тираж 300 прим. Зам № 4-19Ж.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б
тел. (0612) 220-58-42, 63-99-73; zoskayana@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК, № 3321 від 25.11.2008 р.